

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

На правах рукопису

УДК 343.9:343.58

ШУМІЛО ОЛЬГА ОЛЕКСІЇВНА

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Голіна Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Харків – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ ЯК ОБ’ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	12
1.1. Поняття жорстокого поведження з тваринами	12
1.2. Стан наукової розробки проблеми жорстокого поведження з тваринами	29
Висновки до розділу 1	44
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ	46
2.1. Аналіз кількісних і якісних показників вимірювання жорстокого поведження з тваринами	46
2.2. Латентність жорстокого поведження з тваринами	59
2.3. Особистість злочинця, що жорстоко поводить з тваринами	68
2.4. Детермінація жорстокого поведження з тваринами	85
Висновки до розділу 2	110
РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ.....	114
3.1. Міжнародний і зарубіжний досвід запобігання жорстокому поведженню з тваринами.....	114
3.2. Загальносоціальне і спеціально-кримінологічне запобігання жорстокому поведженню з тваринами	123
3.3. Індивідуальне запобігання жорстокому поведженню з тваринами.....	146
Висновки до розділу 3	158
ВИСНОВКИ	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169
ДОДАТКИ.....	204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО – антитерористична операція

Держстат України – Державна служба статистики України

ДІАЗ МВС України – Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України

ДСА – Державна судова адміністрація України

ЄРДР – Єдиний державний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КП – Комунальне підприємство

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП України – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

СНД – Співдружність Незалежних Держав

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність теми. Питання охорони тварин від жорстокості в сучасних реаліях не є суто міркуваннями про захист суспільної моральності або довкілля. Жорстокість щодо тварин спричиняє формування в злочинців почуття байдужості до страждань живих істот, відтворення кримінальної активності та загострення духовної кризи. Відповідно до ч. 2 ст. 59 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Україна зобов'язалася досягти порозуміння з ЄС стосовно стандартів утримання й поводження з тваринами.

Запобігання жорстокому поводженню з тваринами у XXI ст. є вагомим елементом громадського та політичного життя всіх економічно розвинутих держав. У сучасній Україні набирають впливу зоозахисні організації, які активно беруть участь у формуванні й реалізації громадських ініціатив у сфері захисту тварин від жорстокого поводження й охорони довкілля та сприяють розв'язанню проблеми регулювання чисельності безпритульних тварин гуманним способом. Водночас застаріла й суперечлива система нормативно-правового регулювання порядку утримання та поводження з тваринами зумовлює необхідність розробки комплексу науково обґрунтованих ефективних кримінологічних заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Загальнотеоретичні й практичні проблеми запобігання злочинам проти громадського порядку та моральності, у тому числі пов'язаним із жорстоким поводженням з тваринами, розробляли чимало українських і зарубіжних науковців у галузі кримінального, міжнародного права та кримінології, зокрема: Ю. М. Антонян, Ф. Р. Асціоне, О. В. Богатова, Є. В. Бочаров, Г. Вермулен, В. В. Вітвіцька, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Н. О. Горб, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, В. М. Дрьомін, Н. І. Зубченко, Д. О. Калмиков, С. Р. Келлерт, В. В. Кузнецов, С. Г. Кулик, Л. С. Кучанська, А. В. Ландіна, І. І. Лобов, В. А. Ломако, В. О. Макаров, В. С. Мірошниченко, В. О. Навроцький, Дж. С. Одендалл, С. П. Репецький,

О. П. Рябчинська, О. В. Саратова, П. П. Сердюк, В. О. Туляков,
А. Р. Фелтхаус, В. І. Шакур та ін.

Зокрема, у 2010 р. І. А. Головка захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами», у якій подано кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 299 КК України. У 2016 р. С. Г. Кулик захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності», де жорстоке поводження з тваринами розглянуто в контексті запобігання іншим злочинам, що посягають на загальноприйняті засади моралі.

Отже, сьогодні науковці здебільшого обмежуються аналізом кримінально-правової характеристики та фрагментарним вивченням цього негативного явища, але комплексного кримінологічного дослідження жорстокого поводження з тваринами дотепер не було проведено в Україні. Відсутність досліджень кримінологічної характеристики цього злочину, визначення рівня його латентності, особистості злочинця, детермінації, пропозицій із запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях зумовила вибір теми дисертації, її актуальність, теоретичну та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за науковим напрямом «Вдосконалення теорії та практики боротьби зі злочинністю. Запобігання окремим видам злочинності». Дослідження узгоджено з Концепцією розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст. (схваленою Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у 2002 р.), Концепцією реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. (затвердженою розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р).

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 20 грудня 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. *Мета дослідження* – формування кримінологічної характеристики та розробка комплексу заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- сформулювати поняття жорстокого поводження з тваринами як явища соціальної дійсності;
- простежити еволюцію наукової розробки проблематики жорстокого поводження з тваринами на сучасному етапі розвитку кримінології в Україні та за кордоном;
- проаналізувати основні кількісні і якісні показники вимірювання жорстокого поводження з тваринами;
- дослідити ймовірний обсяг і причини латентності жорстокого поводження з тваринами;
- виявити криміногенні риси особистості злочинця, який жорстоко поводить з тваринами;
- встановити детермінаційний комплекс чинників жорстокого поводження з тваринами;
- узагальнити позитивний міжнародний і зарубіжний досвід запобігання жорстокому поводженню з тваринами та можливості його імплементації в Україні;
- розробити комплекс перспективних заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із запобіганням злочинам проти моральності.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та

запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Методи дослідження визначено відповідно до мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. Під час роботи над дисертацією використано такі методи пізнання: *логіко-семантичний* – для розкриття поняття жорстокого поводження з тваринами як явища соціальної дійсності (підрозділ 1.1); *статистичні* (мала вибірка, групування, табличний метод, метод відносних величин) і *конкретно-соціологічні* (вивчення документів, анкетування, інтерв'ювання) – для опрацювання емпіричної бази дослідження (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); *порівняльно-правовий* – для аналізу міжнародного й зарубіжного досвіду запобігання жорстокому поводженню з тваринами та перспективних шляхів його запровадження в Україні (підрозділ 3.1); *системно-структурний* – для пізнання жорстокого поводження з тваринами як об'єкта кримінологічного дослідження, що складається з різнорідних за спрямованістю поведінки проявів, детермінаційного комплексу та розробки наукових рекомендацій щодо запобігання жорстокому поводженню з тваринами (підрозділи 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять 107 кримінальних справ (кримінальних проваджень) за ст. 299 КК України, розглянутих місцевими судами Харківської, Сумської, Полтавської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Чернігівської, Закарпатської, Херсонської, Житомирської, Київської областей і м. Києва в 2006–2015 рр.; результати опитування 88 фахівців психоневрологічних обласних клінічних лікарень Луганської, Харківської й Київської областей, 37 представників Асоціації зоозахисних організацій України; статистична звітність Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби статистики України за 2006–2015 рр.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним кримінологічним дослідженням явища жорстокого поводження з тваринами. Одержані результати надали змогу сформулювати низку положень і висновків, які мають наукову новизну і практичну

значущість, а саме.

уперше:

– визначено поняття жорстокого поводження з тваринами як умисного посягання на встановлений порядок утримання та поводження з тваринами шляхом заподіяння істотного фізичного болю та/або особливих мучень, що можуть призвести до каліцтва або смерті хребетної тварини;

– надано кримінологічну характеристику жорстокого поводження з тваринами за 2006–2015 рр., зокрема, встановлено, що рівень злочинності в середньому становить 49 облікованих кримінальних правопорушень на рік, рівень судимості – 11 осіб на рік; основний масив облікованих кримінальних правопорушень – це діяння, передбачене ч. 1 ст. 299 КК України (90%), яке вчинене з хуліганських мотивів (57,0%); констатовано високий рівень латентності таких злочинів;

– здійснено класифікацію осіб, які жорстоко поводяться з тваринами, за критерієм мети їхньої злочинної поведінки. Виокремлено такі групи злочинців: 1) особи, що мають на меті отримати задоволення від знущання з тварин; 2) особи, які прагнуть використати жорстоке поводження з тваринами як погрозу під час сімейно-побутового конфлікту; 3) особи, які ставлять собі за мету отримати ситуативну вигоду від жорстокого поводження з тваринами; 4) особи, які систематично експлуатують тварин з метою отримання прибутку;

– запропоновано трирівневий комплекс заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами, що базується на таких стратегічних напрямках: 1) зниження рівня соціальної напруги; 2) імплементація стандартів Європейської конвенції про захист домашніх тварин спільними зусиллями державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій; 3) формування культури відповідального ставлення до тварин;

удосконалено:

– узагальнений кримінологічний портрет злочинця, що жорстоко

поводиться з тваринами, згідно з яким це чоловіки (95,9%) молодого й середнього віку (29–39 років – 27,9%, 40–49 років – 20,5%), неодружені (72,1%), які здобули середню або професійно-технічну освіту (93,4%) і на момент вчинення злочину не навчалися та не мали постійного джерела доходів (63,9%), а також вчинили злочин у стані алкогольного сп'яніння (61,5%); типовими морально-психологічними рисами є: відсутність емпатії, підвищена тривожність, ригідність, імпульсивність, злопам'ятство й потайливість, вразливість у міжособистісних стосунках, цинічно-байдуже ставлення до тварин як малоцінної форми життя;

- уявлення про детермінаційний комплекс факторів жорстокого поводження з тваринами, зокрема: 1) високий рівень соціальної напруги; 2) суперечлива політика держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин; 3) занепад суспільної моральності;

- обґрунтування імплементації міжнародного й зарубіжного досвіду запобігання жорсткому поводженню з тваринами в Україні, зокрема, за напрямками: 1) упровадження єдиних мінімальних стандартів гуманного поводження з тваринами; 2) криміналізації всіх форм жорстокого поводження з тваринами; 3) розвитку розгалуженої системи запобігання появі безхатніх тварин; 4) державної підтримки роботи муніципальних притулків для тварин; 5) культурно-виховної роботи серед населення щодо підвищення рівня відповідальності володільців домашніх тварин;

набули подальшого розвитку:

- систематизація наявних наукових теорій пояснення феномена людської жорстокості за такими напрямками: 1) біологічний; 2) психоаналітичний; 3) біхевіористський, – на підставі якої зроблено висновок про значний вплив психічного стану фрустрації на жорстоке поводження з тваринами;

- уявлення про високий рівень латентності жорстокого поводження з тваринами, зумовлений чинниками кримінально-правового,

організаційного, культурно-виховного характеру, а також відсутністю потерпілої особи;

– судження про важливість індивідуального запобігання жорстокому поводженню з тваринами на ранньому етапі формування особистості шляхом: 1) використання методик психологічної корекції; 2) залучення підлітків до занять спортом як дієвої розрядки фізичної агресії; 3) формування навичок відповідального ставлення до тварин як частини живої природи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені положення та рекомендації поглиблюють наукові знання про об'єкт дослідження, сприяють усебічному вивченню явища жорстокого поводження з тваринами. Висновки, пропозиції й положення, що містяться в дисертації, можуть бути використані:

– у *науково-дослідній площині* – при подальшому вивченні запобігання злочинам проти моральності та, зокрема, жорстокому поводженню з тваринами;

– у *правотворчій площині* – для вдосконалення чинного кримінального, адміністративного, екологічного законодавства з питань поводження з тваринами та відповідальності за неналежне виконання таких вимог;

– у *правозастосовній площині* – для підвищення ефективності суб'єктів запобіжної діяльності, зокрема, працівників громадських неприбуткових організацій і державних органів (акт упровадження результатів дослідження в правозастосовну діяльність Апеляційного суду Харківської області від 15 вересня 2016 р.; довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи в діяльність Благодійного фонду Дніпровського району м. Києва «Київський еколого-культурний центр» від 10 вересня 2016 р.);

– у *навчальному процесі* – для розробки та викладання курсу «Кримінологія», написання науково-практичних і навчально-методичних

посібників тощо (довідка про впровадження результатів дослідження в навчальний процес Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 20 вересня 2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях і симпозиумі: «Правова доктрина України – основа формування правової системи держави» (м. Харків, 2013 р.); «Четверті харківські кримінально-правові читання» (м. Харків, 2014 р.); «Права людини і довкілля у новій Україні: на честь професора С. М. Кравченко» (м. Львів, 2014 р.); «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (м. Харків, 2014 р.); «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 2015 р.).

Публікації. Результати дисертації викладено в 12 наукових працях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття в зарубіжному виданні, 5 – матеріали конференцій і симпозиуму.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що разом містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок, з них: основний текст – 168 сторінок, список використаних джерел – 35 сторінок, додатки – 3 сторінки. Список використаних джерел включає 321 найменування.

РОЗДІЛ 1. ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття жорстокого поводження з тваринами

Морально-етичне ставлення людей до тварин – це надзвичайно мінливий, комплексний та залежний від змін соціально-економічних формацій і науково-технічного прогресу феномен, що охоплює усю історію людської цивілізації. На перший погляд видається, що експлуатація тварин, їхніх корисних властивостей з утилітарних, корисливих мотивів, завжди була домінуючою в суспільній свідомості, поряд із природним відчуттям милосердя. Насправді ж, ставлення людей до тварин пройшло довгий шлях еволюції, яку С. Фішер свого часу поділив на декілька етапів: 1) привілейований стан тварин, 2) рівність людей і тварин, 3) експлуатація тварин і 4) сучасне визнання за тваринами окремих прав та зняття з них будь-якої відповідальності [253, с. 146].

З нашої точки зору, перші два етапи не становлять наукового інтересу для кримінологів, оскільки культ тварин або їх окремих видів, чи то наділення тварин однаковим статусом із людьми були характерними рисами первісних спільнот з низьким рівнем соціальної організації. Загальновідомо, що первісний розподіл праці та становлення землеробства завдячують своїм розвитком в тому числі й domestикації транспортних тварин. Таким чином, соціум у сучасному розумінні з'явився водночас із широким використанням тварин у низці сфер господарювання без будь-яких гарантій захисту їхнього добробуту, тобто антропоцентричною моделлю буття. Доцільно проілюструвати цей світогляд ідеєю давньогрецького філософа Аристотеля, який писав, що рослини були зроблені заради тварин, а тварини – заради людей [16, с. 389]. На думку С. Фішера, третій етап – експлуатація тварин – тривав протягом XVI-XVII ст. [253, с. 191]. Однак, з нашої точки зору, описуваний період

охоплює ледь не всю історію людської цивілізації, адже до XIX ст. юридична відповідальність за жорстоке поводження з тваринами як посягання на суспільну мораль була відсутня в усіх, навіть найрозвинутіших країнах світу. Навряд чи кару за вбивство тварини як різновид знищення чужого майна, що існувала в ті часи, можна поставити на противагу довготривалій абсолютній безкарності людей за умисне мучення живих створінь.

Негуманне та відверто безжальне ставлення до тварин у побуті детально відображене в епосі народів світу як одному з найважливіших джерел знання про побут та звичаї давніх часів. Так, герой однієї російської народної казки на прохання ведмедя зробити його рябим підступно зв'язав звіра та став припалювати розпеченою сокирою [167, с. 80]; в іншому оповіданні господар повів помирати старого набридлого собаку до лісу і там прив'язав до осики [57, с. 67], персонаж української казки дід-рибалка шмагає лисицю, що вкрала рибу та курку, терновим пужалном так, що врешті–решт відриває їй хвоста [124, с. 38]. Зауважимо, що ми не ставили за мету применшити цінність фольклору або зобразити народну творчість повною насильства; навпаки, переважна більшість казок і легенд закликає нас наслідувати милосердні, героїчні вчинки; однак водночас є невіддільною від деяких жорстоких звичаїв часів написання.

Лише на початку XIX ст. у Великій Британії почав набирати обертів помірний процес законодавчого закріплення обмеження невинного насильства щодо тварин як живих істот, а не речей. У 1822 р. в англійському парламенті після низки невдалих спроб було нарешті ухвалено Акт запобігання жорстокому й неналежному поводженню з худобою (Act to Prevent the Cruel and Improper Treatment of Cattle), згідно з яким за «побиття, поганий догляд або жорстоке поводження з будь-яким конем, кобилою, мерином, мулом, віслюком, биком, коровою, телицею, бичком, вівцею або іншою худобою» на порушника накладалося грошове стягнення або тримісячне ув'язнення [269]. Того самого року в Лондоні

відбувся перший судовий процес над особами, які знущалися з тварин, що завершився винесенням обвинувального вироку та штрафуванням винних [299, р. 58].

До Жовтневої революції в Російській імперії ставлення суспільства до проблеми жорстокого поводження з тваринами еволюціонувало в тому самому напрямі, що й на Заході. На початку ХХ ст. функціонувало 30 регіональних відділень «Російського товариства захисту тварин», активісти якого висунули чимало корисних законопроектних та просвітницьких ініціатив [40, с. 86; 47, с. 35], проте з приходом радянської влади ця тема опинилася під забороною: з високих трибун декларувалося, що в СРСР відсутнє підґрунтя для насильства.

Сьогодні відбувається усвідомлення жорстокого поводження з тваринами як гострої соціальної проблеми. Станом на 2013 р. більше половини українців тримають домашніх улюбленців (57%), і лише кожен п'ятий респондент ніколи не мав домашньої тварини [1] ; а у 2015 р. Україна увійшла до топ-10 країн за кількістю котів на душу населення [285]. На жаль, наша держава також є антирекордсменом за популярністю безхатніх собак у Європі [30]. Запровадження ринкових відносин, в тому числі й права приватної власності на об'єкти тваринного світу, започаткування розплідників престижних європейських порід домашніх собак і котів відбулося у 1990-ті роки на тлі відсутності деталізованого нормативного регулювання утримання домашніх улюбленців, а також розвиненої культури поводження із домашніми та іншими видами тварин. У результаті вулиці щодня поповнюються новими чотирилапими безхатченками, а жорстоке поводження з тваринами, незважаючи на доволі невеликі офіційні показники, є масово поширеним в Україні явищем, яке торкається великого спектру сторін суспільного буття.

Визначення природи жорстокого поводження з тваринами вимагає насамперед комплексного дослідження його іманентних, невід'ємних рис та місця у структурі злочинності. Як справедливо відзначає Б. М. Головкін,

тільки шляхом синтезу філософських, соціологічних, психологічних, економічних, політико-ідеологічних, педагогічних знань і теоретичних напрацювань наук кримінально-правового циклу з досліджуваної проблематики можна вийти на якісно новий рівень цілісного пізнання об'єкта, створити нову теоретичну модель, що базуватиметься на єдності різноманіття багатогранних форм і проявів цього явища, розкритті не тільки специфічних предметних закономірностей, а й з'ясуванні місця та ролі феномена у більш широкій системі взаємозв'язків суспільних явищ та процесів соціальної дійсності [77, с. 28]. Необхідність застосування міждисциплінарного підходу також обумовлюється відносною новизною й особливостями дослідження жорстокого поводження з тваринами у вітчизняній науці. Отже, дослідивши широкий історико-соціальний контекст обігу об'єктів тваринного світу, ми зможемо глибше проникнути в сутність жорстокого поводження з тваринами, визначити його найпоширеніші форми, зв'язки з іншими соціальними патологіями.

Для виділення відносно однорідної групи злочинів, що утворює новий різновид злочинності, використовують такі критерії, як сфера функціонування і відтворення явища, цілісний механізм заподіяння шкоди однорідним суспільним відносинам, системність детермінант, типовість контингенту злочинців [117, с. 40]. Отже, для з'ясування соціальної природи жорстокого поводження з тваринами доцільно визначити коло суспільних відносин, в якому виникає це явище, зв'язки і співвідношення з суміжними феноменами, родові поняття, форми та способи злочинної активності.

Обіг об'єктів тваринного світу регулюється Цивільним кодексом України, КУпАП України, КК України, ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про тваринний світ», «Про захист населення від інфекційних хвороб» та іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до ст. 180 Цивільного кодексу України, тварини є особливим об'єктом цивільних прав. Як деталізує ст. 8 ЗУ «Про тваринний світ»,

право власності на об'єкти тваринного світу припиняється у разі жорстокого поводження з тваринами. Відповідно до ст. 4 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», поводження з тваринами має ґрунтуватися на принципах: забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; можливості припинення права власності та інших речових прав на тварин у разі жорстокого поводження з ними; заборони жорстоких методів умертвіння тварин; утримання і поводження з домашніми тваринами без мети заподіяння шкоди як оточуючим, так і самій тварині. Отже, до об'єкта загальної законодавчої охорони в цій сфері належать відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поводженням із ними фізичних і юридичних осіб.

Утім у системі цивільно-правових, адміністративно-правових та кримінально-правових наслідків посягання на встановлений порядок утримання і поводження з тваринами, на перший план виступає саме кримінально-правова відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, що свідчить про визнання законодавцем істотної суспільної небезпеки такого діяння. Варто відзначити, що в даному випадку коло відносин, охоронюваних КК України, звужується до об'єкта ст. 299, а саме: загальноприйнятних принципів моральності у сфері поводження з тваринами [140, с. 596]. Однак, на нашу думку, гуманне ставлення до тварин неможливе без запровадження суцільного регулювання використання тварин в усіх без винятку аспектах суспільного життя, що унеможливить будь-які зловживання. Таким чином, першою ознакою жорстокого поводження з тваринами є те, що колом його існування та відтворення є встановлений порядок утримання і поводження з тваринами.

Серед науковців існує безліч думок щодо родового поняття, до кола якого входить жорстоке поводження з тваринами. Так, на думку Ю. М. Антоняна, це явище належить до насильницької злочинності [12, с. 55], Й. А. Кудрявцева та Н. О. Ратінової – кримінальної агресії [144,

с. 57], чимало вітчизняних вчених обмежується віднесенням жорстокого поводження з тваринами до злочинів проти моральності [147, с. 160; 148, с. 2]. На нашу думку, родовим поняттям для жорстокого поводження з тваринами слід назвати злочинну жорстокість як різновид агресивної поведінки, яка завдає великої шкоди жертві і здійснюється без переживання відчуттів співчуття та жалю з боку суб'єкта такої поведінки. До елементного складу будь-якого об'єктивного вияву злочинної жорстокості О. Р. Ратінов та О. Ю. Михайлова включають: 1) об'єкт жорстокості, а саме – спрямованість посягання на цивілізаційні цінності, тобто «сукупність суспільних відносин, що становлять сутність людини»; 2) зовнішня дія (бездіяльність), спосіб її вчинення та негативні наслідки, при чому завдання страждань слугує мотивом або метою поведінки; 3) особистість злочинця, якому притаманна девальвація однієї з провідних загальнолюдських цінностей – самоцінності живих істот, що реалізується через певне антисуспільне діяння [228, с. 11].

Поштовхом до розробки законодавчої конструкції жорстокого поводження з тваринами на вітчизняних теренах стала дещо запізніла криміналізація цього діяння у 1988 р. [85, с. 9]. Зауважимо, що, хоча жорстоке поводження з тваринами в СРСР до тих пір взагалі не було виокремлено як самостійний склад злочину, *de facto*, з 1960-х рр. таке діяння кваліфікувалося як різновид злісних хуліганських дій [150, с. 24]. Результати дослідження цієї проблематики екологами й правознавцями протягом 1990-х і початку 2000-х рр. відбилися у ст. 299 чинного КК України, де указаний злочин визначається як *«знуцання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів»*. ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» майже повністю дублює текст ч. 1 ст. 299 КК України, за винятком обмеження кола тварин такими,

що відносяться до хребетних (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) [220].

Виходячи з логіки законодавця, жорстоке поводження з тваринами має такі форми прояву:

- 1) знущання із застосуванням жорстоких методів;
- 2) знущання з хуліганських мотивів;
- 3) нацькування тварин з хуліганських мотивів;
- 4) нацькування тварин з корисливих мотивів [2, с. 117].

На проблему неодноманітного розкриття конструкції «жорстоке поводження» як у контексті захисту добробуту тварин, так і запобігання порушенням прав людини неодноразово вказували вітчизняні та закордонні фахівці [185, с. 375].

На відміну від «нацькування», термін «знущання» видається оціночним і розпливчастим, адже кожна особа має своє уявлення про ступінь страждань, завданих тварині, що підпадає під таку категорію: від залишення домашнього улюбленця в автомобілі на осонні до ритуального забиття. Семантичне тлумачення «знущання» визначає його як заподіяння мук, страждань [54, с. 380]. В. В. Александренко визначає знущання як об'єктивно невиправдане завдання хребетній тварині достатньо тривалого болю, мучень, як-от: побої, спалювання тварини живцем, обливання її кислотою чи лугом, застосування до неї отрути, моріння голодом чи спрагою протягом тривалого часу, ненауковий експеримент над твариною, що викликає страждання; використання пристосувань, що ставить тварину у неприродне положення, викликає надмірний біль, пошкодження тіла або смерть; умисне використання у спортивно-видовищних цілях хворих, поранених, кульгавих тварин тощо [2, с. 117]. Підкреслимо, що терміни «знущання» та «нацькування» слід відмежовувати від «негуманного поводження з тваринами». До останньої категорії, на нашу думку, належать такі випадки посягання на порядок поводження та утримання тварин, які не є продовжуваними у часі, не завдають тварині сильного фізичного болю,

але водночас порушують її добробут (наприклад, завдання одиничного удару, подряпини, часткове недодержання нормативів утримання у неволі, що спричиняє деякий дискомфорт, але не тягне за собою шкоди для здоров'я тварини).

Прикметно, що законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності не за будь-яке знущання з тварини, навіть таке, що спричинило її загибель або каліцтво, а лише за наявності хоча б однієї з двох ознак – застосування жорстоких методів як способу вчинення злочину або хуліганського мотиву діяння. У спеціальній літературі немає єдності щодо трактування поняття «жорстокі методи». За своїм семантичним походженням жорстокість означає «суворість, різкість, немилосердність, лютість; безсердечний, безжалісний вчинок» [54, с. 278]. На думку Ю. М. Антоняна, жорстокість як риса особистості являє собою прагнення до спричинення страждань, мучень особам або тваринам, що знаходить вираз у діях, бездіяльності, словах, а також фантазіях відповідного змісту. При цьому прояви жорстокості можуть бути умисними, продуманими, імпульсивними, свідомими та несвідомими [8, с. 115]. Тривалість та інтенсивність насильства поєднується з безпорадним станом жертви за відсутності будь-якої іншої мети, окрім спостереження чужих страждань [238, с. 101]. В. О. Навроцький вважає, що жорстокі методи полягають в особливо жорстокому, тривалому впливі на тварин з метою отримання хворобливого самозадоволення від спостереження за стражданням тварин. Деякі автори під указаними діями розуміють застосування найбільш неприйнятних, з точки зору моральності, способів знущання з тварин (вплив термічних факторів, хімікатів та ін.) [84, с. 270]. Інші автори вважають, що такі методи вирізняються особливою, зухвалою жорстокістю (наприклад, болісне умертвіння, здирання шкіри з живої тварини, підпалювання живцем, систематичне завдання побоїв, застосування вогню або газу тощо) [139, с. 374]. На думку третьої групи дослідників, жорстокі методи знущання з тварин означають застосування особливо болючих

способів (шляхом переламів кінцівок, тортур, удушення, катування тощо) [140, с. 596]. Логічно зауважити, що і під час нацькування однієї тварини на іншу принаймні одна з них зазнає сильного фізичного болю від укусів, переламів кінцівок, інших порушень тілесних покривів, тобто зазнає істотних страждань.

Виходячи з наведеного, саме спосіб, а не мотив або мета діяння, є ключовою ланкою в конструкції поняття жорстокого поводження з тваринами, адже усі чотири передбачені у диспозиції ст. 299 КК України діяння невіддільні від заподіяння тварині істотного фізичного болю та тривалих у часі мучень, що матимуть наслідком каліцтво або смерть хребетної тварини. Невипадковою також є вказівка у диспозиції на обов'язкову належність тварини до класу хребетних, тобто таких, що наділені центральною нервовою системою і здатні відчувати біль.

Способи вчинення жорстокого поводження з тваринами можна умовно поділити на активні (дії) та пасивні (свідома бездіяльність). До активних способів належать завдання ударів, порізів, вогнепальні поранення, травматична ампутація частин тіла, розчленування, розтин живої тварини, підпалювання, скидання з висоти, утоплення, закопування, нацькування одна на одну. Під пасивними, у свою чергу, розуміється умисне позбавлення хребетної тварини їжі, води, доступу до повітря, утримання у затісних клітках, надмірне скупчення тварин в обмеженому приміщенні, а також залишення тварини без ветеринарної допомоги, що спричинило значні страждання.

Таким чином, КК України називає лише мотиви і методи вчинення жорстокого поводження з тваринами, не розкриваючи змістовно, які саме дії та наслідки діяння можна розцінювати як знущання або нацькування. Такий підхід зазнав критики експертів та громадських діячів у сфері захисту навколишнього середовища через оціночний характер визначення, відсутність опису суттєвих ознак і суспільно небезпечних наслідків, які власне і надають конкретному випадку умисного посягання на життя і

здоров'я хребетної тварини жорстокого забарвлення. Фактично, цим підходом ускладнюється доказування такої форми діяння, як знущання з тварини з корисливих мотивів.

На додаток, диспозиція кримінально-правової норми, закріпленої у ст. 299 КК України, передбачає поділ жорстокого поводження з тваринами за критерієм мотиву – хуліганський і корисливий. У цілому ми погоджуємося з такою позицією, однак, разом із тим жорстоке поводження з тваринами має свою специфіку. По-перше, хуліганський мотив досі не має єдиного розуміння серед вітчизняних науковців. Як відзначає А. В. Савченко, із такого визначення можна судити, що коли слідчий або суд намагалися, але не встановили причини вчиненого вбивства, то можна говорити, що його скоєно без причини, тобто з хуліганських мотивів [235, с. 106]. Подібне тлумачення хуліганських мотивів зумовлене їхньою складністю, комплексністю, оскільки вони можуть містити в собі як власне зухвалі цинічні спонуки (демонстрація зневаги до прийнятих у суспільстві норм поведінки), так і інші, найчастіше – особисті мотиви [34, с. 89]. Як свідчать матеріали опрацьованих автором архівних кримінальних проваджень, у переважній більшості випадків під «хуліганськими мотивами» було замасковано конфліктні сімейно-побутові чи громадсько-побутові стосунки між злочинцем та власником предмета злочину.

По-друге, досліджуючи властивості корисливого мотиву як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України, важливо мати на увазі, що указаний мотив не завжди тотожний користолюбству, жадібності злочинця. Корисливий мотив є ознакою суб'єктивної сторони злочину і становить прагнення до прямого матеріального збагачення, зиску або до зменшення витрат за рахунок праці інших людей [169, с. 205]. Інші мотиви, пов'язані з користолюбством, не можуть виступати характерною ознакою складу злочину. З нашої точки зору, не можна кваліфікувати як корисливі спонукання заздрість до добробуту іншої особи, прагнення покарати за несплату боргу тощо. Так, корисливий мотив був відсутній в діянні 17-

річного П., який повісив за нашійник на паркані kota, що належав сусідці. Свої дії засуджений пояснив тим, що тиждень тому потерпіла подарувала йому замало ласощів за виконання різдвяних колядок [19]. Окрім указанного, важливо враховувати, що мотив злочину повинен бути сформований до початку скоєння цього злочину [105, с. 58].

Звернувшись до міжнародно-правових документів, ми побачимо відсутність на цьому рівні поділу жорстокого поводження з тваринами на основі мотивації – зокрема, конвенції Ради Європи встановлюють стандарти добробуту (а відповідно і види їхнього порушення) окремо для домашніх, диких, експериментальних, сільськогосподарських та інших видів тварин [134, с. 70]. На нашу думку, такий підхід виглядає більш раціональним, адже скоєння умисних злочинів для одних є способом виживання, для інших – формою звичної поведінки, для третіх – засобом накопичення капіталу тощо [66, с. 189]. За критерієм сфер людської життєдіяльності, до яких найчастіше залучені хребетні тварини, можна умовно класифікувати типові форми жорстокого поводження з тваринами таким чином:

1. *Сімейно-побутова*. За результатами авторського узагальнення архівних кримінальних справ і проваджень, найменш латентною формою жорстокого поводження з тваринами сьогодні є знущання з тварини в активний спосіб, тобто умисне тяжке травмування, скалічення, вчинене під час сімейно-побутового конфлікту. Останній, за визначенням Б. М. Головкина, становить гостре зіткнення між членами сім'ї й сімейно-побутового оточення, що виникає на основі протиборства їхніх протилежних поглядів, інтересів, позицій, потреб, які формуються та усвідомлюються в процесі міжособистісного спілкування, характеризуються прагненням спричинити максимальну шкоду суперечнику шляхом насильницького впливу і супроводжуються негативними емоціями його учасників [79, с. 98–99]. Достатньо поширеним є жорстоке поводження з твариною в стані алкогольного сп'яніння для

демонстрації своєї агресії, фізичної сили, зневаги до суперника (власника постраждалої тварини) або ж до суспільства в цілому.

2. *Патологічна.* Напевне, найнебезпечнішою формою жорстокого поводження з тваринами є цілеспрямоване, безжалісне знущання із явно слабких та нездатних чинити опір звірів, що вчиняється із заздалегідь спрямованим умислом, у тверезому стані, особою, яка має на меті отримати хворобливе задоволення від заподіяння сильного фізичного болю живим створінням та застосовує найвигадливіші способи і пристосування, нерідко використовує засоби фото- та відеозйомки, а також має нахил до вчинення насильницьких злочинів. Так, за даними А. Фелтхауса, який обстежив понад 300 пацієнтів судових психіатричних лікарень, абсолютна більшість осіб, що виявляли системну патологічну жорстокість щодо тварин, вирізнялися високим рівнем агресії щодо людей, включаючи умисних убивць [294, р. 169].

3. *Мисливська.* Поширеним сьогодні «побічним ефектом» спортивного полювання є притравочні станції – угіддя, де мисливських собак тренують полювати на звіра. У якості предмета тренування виступають як дикі (єноти, борсуки, червонокнижні бурі ведмеді), так і домашні або свійські тварини (коти, кролі, качки). Сутність притравлювання полягає в цькуванні мисливськими собаками дикої тварини, яку зазвичай попередньо позбавляють зубів та кігтів. Як свідчать зоозахисники, тварин утримують у брудних, тісних клітках, майже не годують, щоб не було сил чинити опір собакам клієнтів; скалічених не лікують, а мордують далі. За окрему плату більшість власників притравочних станцій без вагань дозволяють загризти тварину до смерті [44, с. 20]. Метою цієї діяльності (утримання притравочних станцій, організація собачих боїв) є отримання прибутку, тобто особа індіферентно ставиться до предмета жорстокого поводження, дбаючи тільки про власні корисливі цілі.

Нещодавно для всього світу надзвичайно гостро постала проблема догхантінгу (від англ. *doghunting* – полювання на собак) – міського руху, що має на меті повне знищення бездоглядних тварин (переважно собак). Декларована догхантерами мета – убезпечити себе та близьких від можливості бути покусаними або навіть убитими собачою зграєю, а також очищення міст від переносників хвороб. Однак соціологічні дослідження переконливо свідчать про глибоку розбіжність між словами та діями «міських санітарів». Головним комунікаційним майданчиком догхантерів СНД є Інтернет-ресурс «Вредителям.Нет», де активісти спільноти висловлюють свої справжні інтереси: зізнаються, що їм «начхати» на домашніх тварин домовласників, що трапляються під гарячу руку; поширюють заклики реєструватися на сайтах зоозахисників та «оперативно прямувати» туди, де користувачі просять допомоги – прилаштувати щенят або кошенят з вулиці; вороже висловлюються про людей, які доглядають за покинутими тваринами [130, с. 26]. Нерідко догхантери влаштовують віртуальні турніри з кількості знищених тварин, де, зокрема, вбивства стерилізованих і щеплених собак, які перебувають під опікою волонтерів, отримують найвищий бал [183]. Убивства для розваги перетворюються на звичку, а яскраво виражена ненависть до тварин згодом переадресовується їхнім власникам та іншим особам, які не поділяють такий світогляд, що утворює окремий різновид ксенофобії [242, с. 113]. Узагальнюючи найтипівіші соціально-демографічні й морально-психологічні ознаки догхантерів за результатами їхнього інтерв'ювання, психологи роблять висновок, що це хобі найпопулярніше серед чоловіків середнього віку, які, за їхніми власними зізнаннями, «втратили смак до життя», працюють на низькооплачуваних посадах і прагнуть самореалізації за рахунок подолання найслабшого з імовірних суперників – безхатнього пса [130, с. 37].

4. *Дослідницька.* Типовими проявами корисливої мотивації в цьому випадку можна вважати умертвіння тварини власноруч (яке призвело до мучення тварини) для уникнення видатків на евтаназію або проведення

наукового експерименту без знеболювального з метою привласнення вивільнених коштів. Сумною традицією української освіти залишаються досліди над тваринами. За даними громадської організації «Лікарі проти експериментів на тваринах», щороку медичні, ветеринарні навчальні заклади та біологічні факультети використовують в середньому понад дві тисячі хребетних тварин на рік [225]. За свідченням студентів, віварії більше подібні на камери катувань, де експерименти зазвичай проводяться без знеболювальних засобів, що прямо заборонено ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» [265]. Причиною такої практики є банальне бажання відповідальних осіб «підзаробити» на невикористаних препаратах.

5. *Сільськогосподарська.* Бажання збільшити добробут (свій або інших осіб) може реалізовуватися у вигляді умертвіння тварин для використання шкури, м'яса або інших елементів організму тварини. Тут важливо враховувати, що забій свійської худоби, полювання й рибальство, умертвіння хворих на сказ тварин за санітарно-епідеміологічними міркуваннями, виконані відповідно до вимог законодавства, не становитимуть склад злочину, передбаченого ст. 299 КК України, через відсутність у таких діях суспільно небезпечних мотивів.

6. *Розважально-видовищна.* Особливим випадком реалізації корисливого мотиву слід вважати використання тварин у видовищних заходах. В даному випадку каліцтво і загибель тварини здійснюються для розваги публіки. Тварини часто виступають учасниками різних єдиноборств (наприклад, собачі і півнячі бої), коли прибуток становить не тільки плату за перегляд, але і доходи від тоталізатора. Саме тоталізатор як засіб кримінального бізнесу здатний принести значний прибуток не тільки організаторам тих же собачих боїв, але і власникам собак-переможців, так званим «пітменам». Не менш жорстокими видами бізнесу є утримання дельфінаріїв без морської води, дресирування із застосуванням заборонених методів (побоїв, електричного струму) у цирках тощо.

7. *Комунальна.* Як ми вже згадували, проблема безхатніх тварин на часі є болючим питанням української внутрішньої політики. З одного боку, відповідно до ч. 2 ст. 59 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Україна зобов'язалася досягти порозуміння з ЄС стосовно стандартів утримання і поводження з тваринами. З іншого боку, виконавчі комітети місцевих рад звикли до радянського способу «очищення міст» – масового знищення бездоглядних собак у найдешевший, а відтак і найменш гуманний спосіб (шляхом розкидання у громадських місцях отрути, залишення без їжі та води тощо). Така діяльність має корисливу мету – отримання бюджетних коштів за регулювання чисельності безхатніх тварин шляхом відлову, тимчасового утримання та вакцинації, що фактично неможливо проконтролювати стороннім організаціям.

Значення жорстокого поводження з тваринами у системі соціальної дійсності полягає у тому, що цей злочин негативно впливає на свідомість як осіб, які безпосередньо мучать тварин, так і осіб, що стали свідками подібних діянь. По-перше, жорстоке поводження з тваринами сприймається очевидцями і власниками постраждалих тварин, зокрема неповнолітніми особами, як ослаблення соціального контролю, що породжує занепокоєння, почуття страху та уразливості. Люди, чиї тварини стали жертвою злочинців, відчувають підвищений страх виявитися жертвою насильницьких злочинів [291, р. 153]. Певно, саме через підвищений рівень суспільної небезпеки жорстоке поводження з тваринами у присутності малолітніх осіб становить склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 299 КК України.

По-друге, засвоєні моделі деструктивної поведінки мають тенденцію надалі повторюватися в посиленій формі. Це означає, що одиничний випадок знущання з тварин потенційно містить небезпеку різноманітних, у тому числі тяжчих форм насильницької поведінки особи в майбутньому. За умов глибокої соціальної стратифікації, невпевненості у майбутньому, людина, що не має достатньо можливостей самоствердитися як сильна,

вольова, розумна особистість, або ж непомірно честолюбна й заздрісна дитина, нездатна на успіх у навчанні, мистецтві, спорті, намагається реалізувати себе в інший спосіб. Найчастіше – це бажання мати якомога більше престижних матеріальних цінностей та/або підкорити собі слабшого, примусити хоча б його визнати свою силу й авторитет. Спочатку цей слабший – домашній улюбленець, а згодом – власна дитина, дружина, людина похилого віку тощо. Набутий кримінальний досвід, фрустрація, духовна спустошеність, апатія і песимізм підштовхують особу до вчинення таких злочинів, як розбої, вбивства, катування, вандалізм, що вражають неабиякою зухвалістю та цинізмом. Наприклад, відносно нещодавно українську громадськість сколихнула звістка про присутність у лавах так званої «ЛНР» відомого російського злочинця Олексія Мільчакова, який у минулому неодноразово розміщав у соціальних мережах цинічні фото- та відеоматеріали своїх жорстоких розправ над тваринами.

Як підкреслюють експерти в галузі кримінального права, криміналістики, юридичної психології, екологічної етики та низки інших наук, універсального визначення жорстокого поводження з тваринами допоки не вироблено. Автори робіт з цієї проблематики сходяться, мабуть, лише в найзагальнішому розумінні знущання з тварин як застосування до них невинного насильства. Так, посилаючись на «Словник термінів і понять, пов'язаних з охороною живої природи» [231, с. 44], О. Р. Ратінов і О. Ю. Михайлова розтлумачили жорстоке поводження з тваринами як «невиправдані розумними (науково та морально обґрунтованими з точки зору даного етапу розвитку людського суспільства та його відносин з середовищем життя) мотивами дії, що завдають страждань живим організмам» [228, с. 11].

Підсумовуючи викладене, пропонуємо розуміти жорстоке поводження з тваринами як *умисне посягання на встановлений порядок утримання та поводження з тваринами шляхом заподіяння істотного фізичного болю та/або особливих мучень, що можуть призвести до*

каліцтва або смерті хребетної тварини. Указана теоретична конструкція, на нашу думку, відбиває реально існуючий різновид злочинної практики і, певним чином, «екстраполює потенційні модифікації суспільно небезпечної активності, котрі можуть призвести як до розширення спектра кримінально-правових заборон найближчим часом, так і до удосконалення конструкції чинних норм кримінального закону» [77, с. 19], а також слугуватиме відправним моментом для розробки комплексу ефективних заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами. Природа жорстокого поводження з тваринами як соціального явища вимагає осмислення й аналізу на високому методологічному рівні наявних наукових доробок і врахування сучасних реалій злочинності в Україні.

1.2. Стан наукової розробки проблеми жорстокого поводження з тваринами

Актуальність аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень проблеми жорстокого поводження з тваринами не викликає сумніву, оскільки сьогодні в українському науковому просторі існує суперечність між необхідністю розробки кримінологічної характеристики цих злочинів для створення обґрунтованої концепції загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання цьому явищу і відсутністю ґрунтовних теоретичних доробок.

Перша спроба дослідити феномен жорстокого поводження з тваринами в Україні була здійснена у галузі кримінального права. Так, у дисертаційній роботі І. А. Головка «Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами» було вивчено історичні й порівняльно-правові аспекти кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, надано ґрунтовну кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 299 КК України, а також окреслено основні проблеми правозастосовної практики у розмежуванні жорстокого поводження з тваринами та інших злочинів – незаконного полювання, умисного знищення або пошкодження майна, хуліганства. І. А. Головка також обґрунтувала невинуватість віднесення жорстокого поводження з тваринами до злочинів невеликої тяжкості з огляду на високий рівень суспільної небезпеки цього діяння та релевантний досвід країн ЄС [85, с. 14]. Відносно нещодавно С. Г. Куликом були досліджені проблеми жорстокого поводження з тваринами, його кількісно-якісні показники, латентність, специфіка запобігання в системі комплексу протидії іншим злочинам проти моральності [148, с. 3].

Порівняно вищий інтерес до кримінологічного вивчення жорстокого поводження з тваринами виявили інші науковці країн СНД. Дисертаційні роботи з указаної проблематики нещодавно представили такі російські вчені, як О. В. Богатова, В. С. Мірошніченко, О. В. Саратова. Спільною

ознакою їхніх наукових праць, на нашу думку, є змішаний предмет дослідження – кожен із перелічених авторів, поряд зі стислою кримінологічною характеристикою, водночас вдавався до розлогого аналізу кримінально-правових ознак жорстокого поводження з тваринами, недоліків законодавчих конструкцій тощо. Так, кримінологічна складова дослідження О. В. Богатової включає кількісні показники, особистість злочинця, що жорстоко поводиться з тваринами, детермінацію та пропозиції щодо запобігання цьому явищу. Детермінанти жорстокого поводження з тваринами поділено на три групи:

- морально-психологічні (розмитість моральних орієнтирів, усвідомлене несприйняття традицій та звичаїв, прагнення до висміювання добра та справедливості);
- організаційні (майнове розшарування населення, вплив несприятливих факторів навколишнього середовища)
- правові (відсутність ефективних заходів запобігання, недостатня нормативно-правова база) [38, с. 11].

У рамках вивчення особистості злочинця автором запропоновано умовну типологію таких осіб: «хуліган», «мисливець», «торговець», «дресирувальник», «маніяк» [38, с. 12]. Центральним елементом запропонованої О. В. Богатовою концепції запобігання жорстокому поводженню з тваринами є посилення санкцій відповідної кримінально-правової норми.

Подібною виглядає й структура дослідження іншого російського науковця В. С. Мірошниченка, який, окрім кримінально-правового аналізу, висвітлив систему детермінант даного діяння, визначив іманентні риси особистості злочинців, що вчиняють злочини, передбачені ст. 245 КК РФ; сформулював пропозиції щодо вдосконалення системи заходів загальносоціальної та спеціально-кримінологічної профілактики [170, с. 19]. На думку автора, переважна частина причин та умов цього злочину включає детермінанти інших видів злочинності, зокрема насильницької.

Заслужують на увагу й висновки вивчення В. С. Мірошниченком особистості злочинця, що жорстоко поводить з тваринами, – 93 % засуджених належать до чоловічої статі; найвища злочинна активність припадає на 18–24 роки, понад третина злочинців (38 %) до вчинення діяння були притягнені до адміністративної відповідальності. Також учений запропонував власну типологію злочинців – кримінального типу з яскраво вираженою насильницькою спрямованістю в поведінці (63%), ситуативно-кримінального типу (22%) та ситуативного типу (15%). Заходи запобігання зведені дослідником до ухвалення низки нормативно-правових актів та створення громадських координаційних рад з профілактики жорстокого поводження з тваринами [170, с. 25].

Траєкторія наукового пошуку О. В. Саратової подібна до двох попередньо наведених робіт, однак дослідниця порівняно більше зосереджує увагу на запобіганні злочинам, пов'язаним із жорстоким поводженням з тваринами [236]. До головних векторів запобігання таким діянням, на думку автора, належать посилення санкцій кримінального закону, а також удосконалення педагогічних та організаційно-управлінських заходів профілактики жорстокого поводження з тваринами серед осіб неповнолітнього віку [236, с. 141].

Таким чином, не применшуючи заслуг цих учених, слід відзначити, що, незважаючи на наявність перших спроб дослідити жорстоке поводження з тваринами, сьогодні на науковому просторі України та СНД відсутні комплексні кримінологічні дослідження цієї проблематики, об'єктом дисертаційних робіт є лише окремі кримінально-правові та кримінологічні аспекти, недостатні для розробки ефективної моделі загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання, а також уникнення механічного запозичення релевантного зарубіжного досвіду.

Між тим європейські та північно-американські кримінологи вже понад 50 років розробляють проблематику жорстокого поводження з тваринами та її причини в контексті домашнього насильства, дослідження

особистостей серійних убивць, підтвердження або спростування зв'язку між знущанням з тварин та насильством, спрямованим на людей тощо [314; 301; 294; 295]. Тому охарактеризуємо основний теоретичний доробок авторів, що спеціалізувалися в указаній сфері.

Так само, як і в Україні, у світі не існує єдиного доктринального визначення жорстокого поводження з тваринами. Так, Ф. Р. Асціоне пропонує розуміти жорстоке поводження з тваринами як «неприйнятну в суспільстві поведінку, в результаті якої особа умисно заподіює непотрібний біль, страждання, стрес і (або) смерть тварині» [275, р. 54]. А. Р. Фелтхаус і С. Р. Келлерт розглядають жорстоке поводження з тваринами як «умисне, неодноразове і недоцільне заподіяння фізичної шкоди тварині у спосіб, який, швидше за все, призведе до серйозних каліцтв» [294, р. 1125]. Г. Вермулен і Дж. С. Одендалл приймають за основу попереднє визначення, але додатково уточнюють, що таке діяння може відбуватися у формі дії або бездіяльності, тобто відсутності належного догляду за твариною [307, р. 251].

Як відомо, однією з ключових проблем кримінології, що має як теоретичне, так і практичне значення, є визначення детермінант злочинності, в тому числі кожного окремого виду і категорії злочинів, як запорука ефективності та успішності будь-якої стратегії протидії злочинності. У зв'язку з цим ми виокремили три традиційні напрями у вивченні причин людської агресії, множинність яких відображає інтегральний характер цього феномена, що і дозволяє побачити сутнісні риси жорстокого поводження з тваринами в їхній сукупності.

До біологічного напрямку включають положення, висловлені в теоріях дарвінізму, інстинктивізму та деяких інших біологічно центрованих концепціях. Уперше агресивна поведінка людини була проаналізована Ч. Дарвіном за аналогією з тваринним світом як результат боротьби за існування в соціумі. Австрійський неоінстинктивіст К. Лоренц розвинув цю гіпотезу і був переконаний, що усі форми деструктивної

поведінки мають філогенетичне коріння, запрограмоване в людині, пов'язане з уродженим інстинктом, який чекає на свій час і використовує будь-який привід для свого вираження [157, с. 110].

Пізніше масового поширення набула нейрофізіологічна теорія жорстокості, в якій джерелом агресивності поведінки вбачається механізм діяльності центральної нервової системи на фізіологічному рівні. Найвідомішим представником цієї теорії є американський фізіолог Х. Дельгадо. Він розрізняв два різновиди агресії – природну та неприродну. Остання, на його думку, полягала у свідомій асоціальній жорстокій поведінці, спрямованій проти здоров'я, статевої свободи або життя. Така агресія значною мірою обумовлена генетичними особливостями розумової діяльності деяких людей. З точки зору Х. Дельгадо і його послідовників, в мозку людини, схильної до жорстокості, певні групи нейронів реагують відповідним чином на зовнішні подразники, в результаті чого і виникають агресивні поведінкові реакції. Психофармакологічний та електронно-хірургічний контроль за розумовою діяльністю – єдиний реальний, на думку Х. Дельгадо, шлях до суспільства без насильства та погромів [95, с. 39]. Незважаючи на очевидну примітивність та неспроможність такої теорії пояснити увесь комплекс детермінант людської поведінки, окремі її положення (у дещо модернізованому вигляді) досі користуються популярністю, особливо у світлі бурхливого розвитку науки генетики. Зокрема, деякі дослідники вважають ключовою детермінантою жорстокої поведінки синдром Клайнфельтера (різновид генетичної аномалії) і пов'язують його з підвищеною агресивністю, деформаціями у сфері цілепокладання, ціледосягання, порушеннями вольової регуляції поведінки, усупереч спростуванню такого зв'язку низкою експериментів [37, с. 54].

На нашу думку, до біологічного підходу також можна включити сексуально-поліморфну теорію, яка пояснює знущення з тварин та людей як необхідну для злочинців умову задоволення статевої пристрасті [302,

р. 104]. Так, серійний убивця Г. Лукас, за власним зізнанням, вбивав тварин і людей тому, що «був нездатний мати статеві зносини з живою людиною» [306, р. 179]. Однак, на наш погляд, такий підхід є необґрунтовано звуженим, а описана спільна риса таких злочинців здебільшого спричинена пережитим у дитячому або підлітковому віці фізичним або статевим насильством, невдалим сексуальним досвідом тощо.

Принагідно відзначимо, що сьогодні популярність біологічного підходу до пояснення злочинності помітно зменшилася, хоча пояснення злочинності винятково біологічними причинами продовжує існувати з урахуванням сучасних досягнень природничих наук [143, с. 19], як і різноманіття клінічних способів корекції злочинної поведінки, що пропонуються світовими вченими (електрошок, медикаментозний вплив, хірургічні методи, втручання на генетичному рівні тощо).

Наріжним каменем психоаналітичного напрямку в поясненні людської жорстокості є гіпотеза, висловлена З. Фрейдом про те, що джерелом людської агресії є саморуйнівні імпульси, тобто енергія примітивного прагнення до смерті [254, с. 492]. У процесі боротьби інстинкту життя й інстинкту смерті агресія може змінювати свій напрям і проектуватися назовні. Себто, і З. Фрейд, і К. Лоренц погоджувалися з тим, що агресія за своєю природою інстинктивна, а не соціальна, і якщо у людини немає можливості «розрядитися», агресія накопичується в ній або до тих пір, поки не відбудеться «вибух», або доти, поки відповідний стимул не вивільнить її і вона не вийде назовні [164, с. 521]. Таке вивільнення, або ж перетворення негативного імпульсу на позитивну, конструктивну діяльність (наприклад, використання нахилу до застосування фізичної сили під час роботи в поліції), дістало назву сублімації [227, с. 208–209]. Спираючись на класичні основи психоаналізу, Е. Фромм висунув свою теорію пояснення людської деструктивності, що, на його думку, є штучним продуктом цивілізаційного розвитку суспільства [255, с. 176].

Величезну методологічну цінність має розподіл ученим власне агресії на «доброякісну» – філогенетично покладений імпульс до атаки в ситуації загрози життю або здоров'ю індивіда, та «злоякісну», яка становить ірраціональний (деструктивний) варіант поведінки у відповідь на екзистенційну потребу [39, с. 45]. При цьому автор розрізняв «уявні» (необумовлені пристрастю до руйнування агресивні дії), «спонтанні» (активізація деструктивних імпульсів за надзвичайних обставин) і «вкорінені» в характері людини прояви деструктивності (садизм, некрофілія) [39, с. 46].

Уявлення психоаналітиків про те, що жорстокість – це інстинкт, зазнало поразки після того, як майже усі наявні різновиди людської поведінки виявилися включеними до переліку інстинктів. В опублікованому у 1924 р. огляді книг з соціальної психології було наведено перелік з понад 6000 передбачуваних інстинктів, тобто науковці намагалися пояснити той чи інший вид девіантної поведінки, даючи йому назву інстинкту [279, р. 17]. Теорія інстинктивної агресії, вочевидь, не в змозі пояснити, чому людям властивий різний ступінь жорстокості та запропонувати ефективні соціально-правові шляхи її запобігання.

Із плином суспільного розвитку, його стрімкою модернізацією, відкриттями в галузі соціології та генетики науковці почали шукати нові відповіді на запитання про природу людини, зокрема пояснення ірраціональних вчинків. Цим пояснюється й зміщення вектора дослідження зарубіжними психологами людської жорстокості з людини (її суб'єктивних сил – інстинктів та емоцій, що диктують волю) на поведінку (регульовану розумом), її вияви та детермінанти.

У рамках біхевіористського підходу найпопулярнішими поясненнями агресивної та жорстокої поведінки стали теорія фрустрації-агресії та теорія соціального научіння. Наприкінці 30-х років група психологів Йельського університету на чолі з Дж. Доллардом висунули гіпотезу про фрустрацію як джерело агресивної поведінки. Відповідно до

цієї гіпотези, агресія – це результат не автоматичного (інстинктивного) внутрішнього потягу, а фрустрації, тобто «переживання глухого кута, безвиході в результаті перешкод на шляху до мети, яка становить значний для індивіда інтерес» [290, р. 7]. Прихильники даної теорії спочатку були переконані: агресивній поведінці завжди передують стан фрустрації і, навпаки, фрустрація призводить до тієї чи іншої форми агресії. Класичним прикладом на користь такої теорії вважають біографію Джефрі Дамера, який у дитинстві не отримував уваги та не мав емоційного зв'язку зі своїми батьками, тому почувався самотнім і покинутим. Пізніше, жорстоко знущаючись з тварин і людей, на думку кримінолога Е. Бауманна, убивця виміщав на своїх жертвах лють, адресовану батькам, та реалізовував прагнення відчувати владу над життям іншої істоти [281, р. 134].

Завдяки широкій практиці експериментальних досліджень у сфері людської агресії ця теорія поступово зазнавала певних змін. Зокрема, первісна жорстка регламентація взаємозалежності «фрустрація ↔ агресія» пізніше була переглянута самими авторами, оскільки не знайшла емпіричного підтвердження: не всяка агресія виникає внаслідок фрустрації, і не всяка фрустрація підвищує рівень прагнення до агресії (цього не відбувається, наприклад, якщо фрустрована людина сприймає агресію як ненавмисну або виправдану) [290, р. 154]. Також Дж. Доллард із колегами дійшли висновку, що подібна поведінка нерідко взагалі відсутня в момент фрустрації, або ж особа, яка перебуває у стані фрустрації, демонструє агресивність щодо абсолютно інших обставин. Такий феномен дістав назву зміщення агресії й був докладно описаний Н. Міллером. Відповідно до здогадки дослідника, людина, яку утримує від агресивних дій щодо особи, з якою перша перебуває у конфлікті, страх перед покаранням, вдається до зміщення свого нападу на безпечнішу мішень. Це може бути особа, зовнішньо подібна до фрустратора (або абсолютно не асоційована з ним), але щодо якої у даного індивіда повністю відсутнє стримуюче начало [289].

Безумовно, як зауважив відомий американський кримінолог Л. Берковіц, не можна не брати до уваги й фактори мікро- та макросередовища, або так звані релізори, що підштовхують особу до вибору на користь агресивної поведінки як належної або припустимої у конкретній життєвій ситуації [31, с. 284]. Також ученими було висловлено думку, що теорія фрустрації не може бути використана для пояснення інструментальної агресії, тобто застосування насильства як засобу досягнення будь-якої сторонньої (зокрема, корисливої) мети [144, с. 119].

Отже, агресія в контексті фрустраційної теорії визначається як поведінка, мета якої – зруйнувати або змістити фруструючий блок. Чим потужніше суб'єкт відчуває незадоволеність, чим більше перешкода, тим сильніше буде поштовх до агресивної поведінки, ослаблення якого або відмова від агресивної реакції на фрустрацію матиме місце при загрозі покарання. У такому випадку сила агресії може зміщуватися в бік загрози меншого покарання (на слабшу людину) або в процесі катарсису послаблюватися непрямыми актами агресії (грюкнути дверима, стукнути кулаком по столу тощо).

Повертаючись до тематики нашого дослідження, можна зробити похідне припущення про природу жорстокого поведіння з тваринами як агресивну реакцію на стан фрустрації винної особи, її потягом вимістити гнів, адресований конкретній особі (групі осіб, уявній перешкоді на шляху до досягнення своєї мети тощо) на об'єкті, який здатний відчути фізичний біль, але не здатний на рівноцінний опір і не перебуває під посиленою охороною кримінального закону. Принагідно необхідно зауважити про докорінну відмінність рис особистості злочинця, який жорстоко поводить з тваринами з метою незаконного збагачення. Для таких осіб визначальною є потреба у накопиченні та прибільшенні наявного капіталу, зневажливе ставлення до тварин та довкілля в цілому, а не потяг до самоствердження через фізичне насильство.

На противагу концепції фрустрації, теорія соціального научіння звертає увагу на діалектику соціального розвитку, який докорінно змінює людські відносини, адже поділ праці, зростання виробництва та утворення надлишку продуктів, а також виникнення держав з ієрархічними системами й елітними групами зумовлюють виникнення дедалі більш витончених і завуальованих форм жорстокості.

Розробник цієї теорії, канадський психолог А. Бандура, був переконаний, що фрустрація – не є центральною ланкою в етіології кримінальної агресії [61, с. 73]. Науковець дійшов висновку, що нахил до агресивної поведінки є результатом поєднання научіння (спостереження, неопосередкований досвід) і біологічних факторів (гормональний дисбаланс, розлади нервової системи) [278, р. 295]. Стан фрустрації, з позицій теорії соціального научіння, найімовірніше провокує агресію в людях, які навчені відповідати на несприйнятливим обходження агресивними установками і діями, а тому виступає лише одним із низки другорядних провокуючих чинників, зокрема, шаблонів, спонукальних мотивів, інструкцій, ексцентричних переконань [234, с. 336]. Тобто, насильство виходить назовні тільки тоді, коли в конкретних ситуаційних умовах такі вчинки соціально прийнятні, нав'язані мікросередовищем, засобами масової інформації та підтримувані вигідними стимулами. Таким чином, теорія соціального научіння А. Бандури виходить далеко за межі класичного біхевіоризму, не обмежуючись поясненням агресивної поведінки простим причинно-наслідковим зв'язком, вивчає взаємодію між середовищем, поведінкою та індивідуальною когнітивною діяльністю. Разом із тим указана концепція не приділяє уваги особливостям моделей поведінки кожної окремої людини, її морально-психологічним якостям, крізь призму яких індивід оцінює те чи інше спостереження.

Інше поширене уявлення про причини людської жорстокості пропонує теорія депривації. Згідно з її положеннями, депривація (соціальне відчуження) особистості – результат панівної в сучасному світі

соціальної дезорганізації (аномії), що перетворює населення великих міст на «натовп однаків» [92, с. 185; 136, с. 25]. Уявлення про аномію як втрату індивідом почуття нерозривного зв'язку з близькими й усім суспільством вперше були викладені в роботах американського соціолога Е. Дюркгейма [104]. Розвиток концепції відчуження і її використання для пояснення девіантної поведінки пов'язують з іменами Р. Мертон, його послідовників Р. Клаурода, А. Коена та ін. На думку дослідників, саме суворість батьків, відсутність належного виховання в сім'ї на тлі соціальної дезорганізації суспільства викликає в ранньому дитинстві відчуття психологічного, а згодом – соціального відчуження, ворожість та агресію до оточуючих [24, с. 74]. У 80–90-х роках концепція відчуження активно розроблялася радянськими кримінологами (Ю. М. Антоняном, Є. Г. Самовічевим та ін.). Застосовуючи тестування та інтерв'ювання засуджених, науковці зробили висновок про прямий зв'язок відчуття відчуження і викликаною ним агресивною поведінкою з першими дитячими враженнями майбутнього злочинця [8; 12]. Зауважимо, що фрустрацію і депривацію нерідко плутають, хоча їхні причини і механізми суттєво різняться. Якщо фрустрація пов'язана з наслідками незадоволених бажань або невдачами в досягненні поставленої мети, то депривація випливає з відсутності самого предмета або можливості, необхідної для задоволення. Проте як фрустраційна, так і деприваційна теорія неврозу подібні у тлумаченні загальних рис механізму, коли депривація призводить до фрустрації; фрустрація спричиняє агресію; агресія призводить до тривоги; і, нарешті, через тривогу виникають захисні реакції [164, с. 531].

Сьогодні досить розповсюдженим напрямом наукового пошуку у вивченні проблематики людської жорстокості в межах необіхевіористського підходу є підтвердження або спростування наявності причинного зв'язку між девіантними формами дитячої поведінки у дитинстві із наступною злочинною кар'єрою. Деякі науковці вважають, що

знуцання з тварин є характерним передвісником насильницької злочинності; інші ж дійшли висновку, що така поведінка є доволі поширеною й серед дітей та підлітків, що не мають потягу до злочинної поведінки [298, р. 125]. Низка емпіричних досліджень 1980-х та 1990-х рр. переконливо довели високий відсоток жорстокого поводження з тваринами у дитячому віці серед дорослих насильницьких злочинців [276; 294; 295]. Так, у 1999 р. група вчених провели інтерв'ю зі 117 особами, засудженими до позбавлення волі у Південно-Африканській Республіці і виявили, що 63% в'язнів, що вчинили насильницькі злочини, раніше жорстоко поводитися з тваринами [275, р. 13]. Раптовий сплеск популярності досліджень такого типу був, на думку критиків, зумовлений визнанням американськими психіатрами у 1990 р. жорстокого поводження з тваринами як симптому розладу поведінки (*conduct disorder*) [280, р. 690]. Окремим напрямом вивчення зарубіжних кримінологів є дослідження нахилів до застосування фізичного насильства в осіб, що були очевидцями жорстокого поводження з тваринами у дитячому віці [311, р. 143; 296, р. 166].

Науковці дослідницького центру при Федеральному Бюро Розслідувань США, вивчивши низку біографій особливо жорстоких убивць, також дійшли висновку про «сигнальну» значущість епізодів жорстокого поводження з тваринами у дитячому й підлітковому віці [294, р. 1117]. Так, Альберто де Сальво, на прізвисько «бостонський душител», у дитинстві закривав собак в картонні коробки і стріляв по них з лука [292, р. 71]. Е. Кемпер, який убив вісім жінок, у тому числі і свою матір, ще дитиною ловив безпритульних котів та відрізав їм голови [292, р. 42]. Інший серійний вбивця, 20-річний Д. Мейсі, який, зокрема, відрубав голову 13-річній дівчинці і застрелив її брата, почав свою кримінальну кар'єру з катувань котів та собак. Органи загиблих тварин і людей він зберігав у себе в холодильнику [292, р. 53]. Д. Х'юберт, який розстріляв понад двадцять чоловік в ресторані швидкого харчування, згадував, що

перший досвід насильства набув, будучи підлітком: з пневматичної рушниці розстріляв сусідського пса [292, р. 148]. К. Е. Коул, який убив близько тридцяти людей, на суді зізнався, що перше вбивство скоїв ще в дитинстві, коли задушив цуценя [292, р. 235]. Б. Спенсер, яка вбила з гвинтівки двох школярів, розповідала, що улюбленою розвагою її молодості було підпалювати кішкам хвости [292, р. 329]. Д. Дамер, що розчленував 17 людей, до цього практикувався на кішках: він протикав їх в'язальним гачком або спицею, а потім манікюрними ножицями розпорював черевну порожнину [292, р. 241].

Разом із тим деякі інші учені ставлять під сумнів імовірність впливу знущання з тварин на формування нахилів до жорстоких, насильницьких злочинів. На думку кримінолога С. Гудні Лі, реальний рівень жорсткого поводження з тваринами серед підлітків значно перевищує офіційний, а переважна більшість дітей принаймні один раз, свідомо або несвідомо, знущаються з тварини і не перетворюються на серійних убивць, тому це явище нічим суттєво не відрізняється від інших соціальних патологій – пияцтва, наркотизму, хуліганства, проституції тощо [298, р. 105].

Поглиблений кримінологічний аналіз місця жорстокого поводження з тваринами у сімейному насильстві довів, що обвинувачені у фізичному та психічному насильстві чоловіки нерідко використовують знущання з домашніх тварин як спосіб покарання та маніпулювання дружинами й дітьми [275, р. 63]. У 1983 р. Е. Де Вайні, Дж. Дікерт та Р. Локвуд опитали 53 сім'ї, де були зареєстровані випадки жорстокого поводження з дітьми, і частка родин, де також мало місце знущання з тварин, склала 88 %. Також вони звернулися з опитуванням до притулку для жінок, що потерпали від насильства в сім'ї, і 71% респонденток відповіли, що їхній партнер погрожував вбити та/або вбив домашню тварину [287, р. 323].

Не можна не відзначити й видатного внеску європейських та північно-американських кримінологів у теорію та практику запобігання жорстокому поводженню з тваринами. Е. Гаймер, Д. Меллор, Е. Люк і

В. Пірс розробили методикку опитування учнів, що допомагає шкільним психологам вирізнити серед дітей, які жорстоко поведуться з тваринами, тих, хто з високою імовірністю матиме проблеми з навчанням і соціальним розвитком та потребує невідкладного лікування [300, р. 1060]. Дж. Квінліск видав посібник для шкільних психологів, які спеціалізуються на клінічному обстеженні дітей, схильних до жорсткого поведження з тваринами [310]. С. Льюченнінг та Е. Ціммерман підготували методичні рекомендації для поліцейських, співробітників органів соціального захисту, психіатрів, священників, а також працівників служби контролю за чисельністю й утриманням домашніх тварин [304]. П. Аркоу у своїй дисертаційній роботі дійшов висновку про важливу роль ветеринарів у профілактиці жорсткого поведження з тваринами [274, р. 520].

Підсумовуючи критичний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень проблеми жорсткого поведження з тваринами, варто відзначити, що наукові доробки щодо обумовленості існування й відтворення людської жорстокості, зокрема у поведженні з тваринами, зводяться в цілому до комплексу різноманітних за своїм характером причин, однак переважають чинники психічного та соціального характеру. Серед останніх, на нашу думку, найбільш переконливою виглядає теорія фрустрації, що пояснює умисну насильницьку людську поведінку (спрямовану як на інших людей, так і на тварин) зміщенням агресії з фрустратора на інший об'єкт у бік загрози меншого покарання.

Проте, незважаючи на значну кількість релевантних зарубіжних досліджень, в Україні вивчення кількісних та якісних показників, рівня латентності, причин та умов жорсткого поведження з тваринами досі є недостатнім для ґрунтовної наукової розробки ефективного загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання цьому суспільно небезпечному явищу на національному рівні. Таким чином, на сьогодні існує необхідність встановити рівень, структуру та динаміку

жорстокого поводження з тваринами в Україні, рівень латентності цього злочину, вивчити чинники, що його детермінують, і виокремити кримінологічно значущі риси особистості злочинця, який жорстоко поводиться з тваринами.

Висновки до розділу 1

1. Законодавче регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поводженням із ними фізичних і юридичних осіб, належить до сфери цивільно-правового, адміністративно-правового та кримінально-правового регулювання. Найтяжчою формою правопорушення у цій сфері є жорстоке поводження з тваринами, об'єктом якого є загальноприйняті моральні засади суспільства в частині ставлення до тварин.

Під жорстоким поводженням з тваринами запропоновано розуміти умисне посягання на встановлений порядок утримання та поводження з тваринами шляхом заподіяння істотного фізичного болю та/або особливих мучень, що можуть призвести до каліцтва або смерті хребетної тварини. До типових сфер жорстокого поводження з тваринами належать сімейно-побутова, патологічна, у мисливстві, сільському господарстві, розважально-видовищному бізнесі, комунальному господарстві та під час проведення наукових дослідів.

Негативний відбиток жорстокого поводження з тваринами у суспільній свідомості формується як результат криміногенних наслідків вчинення цього злочину як для осіб, які безпосередньо знущаються з тварин, так і очевидців подібних діянь. Жорстоке поводження з тваринами сприймається очевидцями та власниками постраждалих тварин, зокрема неповнолітніми особами, як ослаблення соціального контролю, що породжує занепокоєння, почуття страху й уразливості. Порівняно вагомим наслідком знущань з тварин є те, що засвоєні моделі деструктивної поведінки можуть надалі повторюватися в тяжчій формі. Зауважено, що жорстоке поводження з тваринами свідчить про ймовірність переходу в майбутньому до різних форм насильства над людьми.

2. Критичний аналіз останніх наукових досліджень у сфері жорстокого поводження з тваринами в Україні та СНД дозволяє зробити

висновок про відсутність системних кримінологічних досліджень цієї проблематики на вітчизняних теренах. Об'єктом дисертаційних робіт, захищених в останні роки, були лише окремі кримінально-правові, криміналістичні та кримінологічні аспекти.

Протягом ХХ століття зарубіжні кримінологи приділяли значну увагу поясненню людської жорстокості, зокрема й жорсткому поведженню з тваринами, його причин та умов, а також наявності стійких нахилів до такої поведінки у насильницьких злочинців. Серед численних теорій, що пояснюють причини людської жорстокості та агресії, існують три класичні напрями – біологічний, психоаналітичний та біхевіористський. Найбільш переконливою серед наявних пояснень жорсткого поведження з тваринами є гіпотеза, висунута авторами теорії фрустрації, щодо зміщення агресії з фрустратора (джерела розчарування, реальної або уявної перешкоди злочинця на шляху до задоволення матеріальних і/або сексуальних потреб) на тварину.

На підставі опрацювання доробок зарубіжних кримінологів наголошено на необхідності вивчення кількісних і якісних показників жорсткого поведження з тваринами в Україні, факторів, що його детермінують, рівня латентності, а також особистості злочинця, який жорстоко поводить з тваринами, з метою розроблення ефективного загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання цьому негативному явищу суспільного буття.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

2.1. Аналіз кількісних і якісних показників вимірювання жорстокого поведження з тваринами

Як згадувалося у попередньому розділі, проблема запобігання жорстокому поведженню з тваринами має яскраво виражений міждисциплінарний характер. Однак за умов її очевидної актуальності для юристів, психологів, педагогів, зоозахисників тощо на сьогодні цей феномен в Україні не має ані глибокої теоретичної розробки, ані розгорнутого емпіричного вивчення. Тому, як видається, наше дослідження неможливе без аналізу кількісних і якісних показників жорстокого поведження з тваринами, завдяки якому ми можемо приблизно уявити сучасний стан та основні тенденції розвитку цього феномена.

Зазвичай для створення кримінологічної характеристики злочинності, груп злочинів або окремих злочинних проявів кримінологи використовують такі показники, як рівень, коефіцієнти, структура, географія, топографія і динаміка [93, с. 36; 159, с. 175; 9, с. 182]. Однак ця сукупність є не простим набором індикаторів, а продуктом дослідження зв'язків між цими елементами, результатом проведеного кримінологічного дослідження кількісно-якісних вимірів тих чи інших видів злочинності або всієї злочинності, унаслідок чого виникає узагальнене уявлення про характер, тенденції розвитку злочинності взагалі чи окремих видів злочинів, зокрема, а також про основні риси злочинця [72, с. 70].

Як відомо, під рівнем злочинності розуміється абсолютна кількість вчинених злочинів та осіб, які їх вчинили, на певній території за певний проміжок часу. Зауважимо, що в цьому випадку мовиться про рівень зареєстрованих злочинів згідно зі статистичною звітністю ДІАЗ МВС України (з 20 листопада 2012 р. – Управління організаційного забезпечення ЄРДР та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури

України), оскільки рівень фактично вчинених злочинів, передбачених частинами 1 і 2 ст. 299 КК України, залишається невідомим.

Так, усього за 2006–2012 рр. органами охорони правопорядку було виявлено 228 злочинів, передбачених ст. 299 КК України, а саме: у 2006 р. – 21, 2007 – 24, 2008 – 56, 2009 – 39, 2010 – 31, 2011 – 26, 2012 – 31¹. Із 20 листопада 2012 до 2015 р. було обліковано 257 кримінальних правопорушень, зокрема з 21 листопада до 31 грудня 2012 р. – 53, 2013 – 93, 2014 – 41, 2015 – 70 (відповідно у середньому обліковується 49 злочинів на рік). Статистичні дані, отримані після 20 листопада 2012 р., розглядаються нами окремо через суттєві зміни в порядку вирішення питання про початок досудового слідства, розслідування та обліку кримінальних правопорушень на підставі нового КПК України. Саме це насамперед зумовило сплеск у 2012–2013 рр. офіційно зареєстрованих (нині – облікованих) кримінальних правопорушень. Однак кількість виявлених осіб (нині – осіб, яких повідомлено про підозру), які вчинили злочин, передбачений ст. 299 КК України, все одно залишається надзвичайно низькою – за указаний період часу було виявлено: у 2006 р. – 14 осіб, 2007 – 12, 2008 – 34, 2009 – 31, 2010 – 15, 2011 – 19, 2012 – 15². За 2013-2015 рр. кількість повідомлених про підозру становила відповідно 15, 11 і 14 осіб. Тобто, в Україні у середньому органами охорони правопорядку виявляється (повідомляється про підозру) 18 осіб на рік.

Аналіз наведених показників дозволяє зробити певні висновки. По-перше, кількість зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 299 КК України, у 2015 р. збільшилася майже у 3,5 рази порівняно до показників 2006 р., однак її частка у загальній структурі злочинності стабільно залишається украй низькою. Такий стан обумовлений природною та штучною латентністю цієї категорії правопорушень, незадовільним рівнем реєстраційної дисципліни працівників органів охорони правопорядку, відсутністю усвідомлення високого ступеня суспільної небезпеки цього

¹ Примітка. Станом на 20 листопада 2012 р.

² Примітка. Станом на 20 листопада 2012 р.

злочину у правосвідомості українців тощо. По-друге, незважаючи на значне збільшення кількості облікованих злочинів цієї категорії з 20 листопада 2012 р. (через набрання чинності новим КПК України) порівняно до попередніх років, кількість виявлених осіб коливається у межах показників попередніх років, що свідчить про відсутність якісних зрушень у розслідуванні жорстокого поводження з тваринами.

Ще менш оптимістичною виглядає інформація ДСА України, згідно з якою за 2006–2015 рр. за ст. 299 КК України було засуджено лише 107 осіб, зокрема у 2006 р. – 7, 2007 – 3, 2008 – 17, 2009 – 18, 2010 – 11, 2011 – 6, 2012 – 14, 2013 – 6, 2014 – 15, 2015 – 10 (відповідно у середньому рівень судимості становить 11 засуджених осіб на рік). Зрозуміло, що такі показники не повністю відображають реальну кількість осіб, засуджених за жорстоке поводження з тваринами протягом указанного періоду, зокрема й тому, що, подібно до правил обліку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення в органах охорони правопорядку, згідно з п. 3.2.7 Інструкції щодо подання і заповнення форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів [203], у разі винесення обвинувального вироку за вчинення двох або більше злочинів, облік ведеться за статтею КК України, санкція якої передбачає більш суворе покарання, а якщо санкції статей рівні, облік ведеться за найбільш поширеними злочинами.

Для поглибленого аналізу кількісних показників злочинності та окремих видів злочинів за певний відрізок часу у зв'язку з мінливою демографічною обстановкою криминологи використовують такі відносні показники, як коефіцієнт злочинної інтенсивності і коефіцієнт злочинної активності. За результатами опрацювання інформації Держстату України, ДІАЗ МВС України, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури України коефіцієнт злочинної інтенсивності жорстокого поводження з тваринами показано у таблиці 1.

Коефіцієнт злочинної інтенсивності жорстокого поводження з тваринами в розрахунку на 100 тис. населення за 2006 – 2015 рр. в Україні

Роки	Чисельність населення (на 1 січня, тис. осіб) за даними Держстату України	Кількість зареєстрованих злочинів (з 20.11.2012 – облікованих кримінальних правопорушень)	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, злочинів на 100 тис. населення
2006	46 929,5	21	0,05
2007	46 646,0	24	0,05
2008	46 372,7	56	0,12
2009	46 143,7	39	0,09
2010	45 962,9	31	0,07
2011	45 778,5	26	0,06
2012	45 633,6	31 ¹	0,07
2013	45 553,0	93	0,20
2014	45 426,2	41	0,09
2015	42 928,9	70	0,16

Отже, торік значення цього коефіцієнта майже удвічі перевищило показники 2014 р., що більшою мірою пояснюється зменшенням чисельності населення України, аніж статистично незначущим зростанням кількості облікованих кримінальних правопорушень. Це припущення також підтверджується показниками коефіцієнта злочинної активності жорстокого поводження з тваринами, тобто кількість виявлених злочинців на 100 тис. населення (віком старше 14 років) за останні п'ять років не зазнавала суттєвих коливань, таблиця 2.

¹ Примітка. Станом на 20 листопада 2012 р.

Коефіцієнт злочинної активності жорстокого поводження з тваринами в розрахунку на 100 тис. населення за 2006 – 2015 рр. в Україні

Роки	Чисельність населення віком старше 14 років (на 1 січня, тис. осіб) за даними Держстату України	Кількість виявлених осіб (з 20.11.2012 – осіб, яких повідомлено про підозру)	Коефіцієнт злочинної активності, злочинців на 100 тис. населення
2006	40 164,8	14	0,04
2007	40 039,6	12	0,03
2008	39 871,7	34	0,09
2009	39 667,5	31	0,08
2010	39 479,3	15	0,04
2011	39 282,5	19	0,05
2012	39 102,1	15 ¹	0,04
2013	38 932,4	15	0,04
2014	38 715,5	11	0,03
2015	36 479,7	14	0,04

Як уже було зазначено вище, такі цифри дозволяють зробити припущення про відсутність якісних зрушень у розслідуванні жорстокого поводження з тваринами після набрання чинності новим КПК України.

Структуру жорстокого поводження з тваринами можна охарактеризувати, по-перше, шляхом дослідження статистичної звітності ДІАЗ МВС України й Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури України (так звана спрощена статистична структура), а, по-друге, шляхом аналізу кримінально-правових та кримінологічних ознак, отриманих у результаті суцільного вивчення автором 107 архівних кримінальних справ і проваджень, розглянутих місцевими судами за ст. 299 КК України протягом 2006–2015 рр. Зауважимо, що структурний розподіл за низкою кримінально-правових ознак, що тісно пов'язані з кримінологічною характеристикою особистості, винної у жорстокому поводженні з тваринами (форма співучасті, момент

¹ Примітка. Станом на 20 листопада 2012 р.

виникнення наміру, мотив, мета, повторність і рецидив, ставлення до вчиненого діяння), будуть розглянуті у відповідному підрозділі нашого дослідження.

Одним із найважливіших елементів структури жорстокого поводження з тваринами є його кількісний аналіз за частинами ст. 299 КК України. Як відомо, кваліфікуючою ознакою ч. 2 цієї статті є вчинення знущання з тварини або нацькування тварин у присутності малолітньої особи. Структурний розподіл злочинів, зареєстрованих за ст. 299 КК України протягом 2006–2015 рр., наведений у таблиці 3.

Таблиця 3

Структурний розподіл жорстокого поводження з тваринами за 2006–2015 рр. (за даними ДІАЗ МВС України, Управління організаційного забезпечення ЄРДР та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури України)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013	2014	2015
ч. 2 ст. 299	3	4	6	4	3	2	6	7	2	1
ч. 1 ст. 299	18	20	50	35	28	25	25	86	39	69

Отже, у середньому за 2006–2015 рр. за ч. 1 ст. 299 КК України було зареєстровано (обліковано) майже 90% випадків жорстокого поводження з тваринами. Такий стан обумовлений, на нашу думку, не тільки природним бажанням більшості злочинців уникнути свідків, але й певними труднощами у доведенні складу злочину за ч. 2 ст. 299, зокрема усвідомлення винним, по-перше, власне присутності особи малолітнього віку, по-друге, того факту, що дитина повною мірою розуміє характер вчинюваних злочинцем дій.

Слід відзначити, що за даними нашого емпіричного дослідження, досить часто жорстоке поводження з тваринами вчиняється в реальній

¹ Примітка. Станом на 20 листопада 2012 р.

сукупності з іншими, більш тяжкими злочинами. Так, жорстоке поводження з тваринами кваліфікувалося за сукупністю з хуліганством (ст. 296 КК України) у 15,8% випадків, крадіжкою (ст. 185 КК України) – 7,4%, грабежем (ст. 186 КК України) і незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) – 3,7% випадків відповідно. Решта злочинців (18,9%) були засуджені за інші злочини, вчинені, переважно, не водночас із жорстоким поводженням з тваринами. Уявляється, що вагома частка злочинів, вчинених у сукупності з хуліганством, пов'язана з перебуванням винних у стані алкогольного сп'яніння, відкритим порушенням громадського порядку, що, в свою чергу, сприяло швидкому розкриттю кримінального правопорушення. Зауважимо, що жорстоке поводження з тваринами, вчинене під час посягання на чуже майно, у досліджених кримінальних справах (кримінальних провадженнях) носить винятково інструментальний характер (усунення тварини як перешкоди), а незаконне поводження зі зброєю нерідко супутнє через нелегальне придбання злочинцем останньої.

Під час вивчення архівних кримінальних справ і проваджень також були встановлені певні особливості щодо способу, яким винні скоювали жорстоке поводження з тваринами. Так, більшість засуджених вдавалися до завдання тварині ударів (71,9%), удушення (9,3%), застосування вогнепальної або пневматичної зброї (8,4%). Порівняно менш поширеними способами є нацькування іншої тварини (4,6%), підпалення (3,7%) і позбавлення питва та харчування (1,9%). Безперечно, спосіб скоєння злочину визначає й знаряддя його вчинення. Нами також було встановлено, що найчастіше знаряддям, використовуваним винним, є власні фізичні зусилля (19,6%) та підручні побутові предмети, а саме – лом або палиця (18,7%) і кухонний ніж (17,7%). Останній, за результатами емпіричних досліджень В. В. Голіни та Б. М. Головкіна, є також класичним знаряддям вчинення сімейно-побутових убивств та переконливо свідчить про імпульсивний характер злочинних дій винного [68, с. 323; 79, с. 20].

Привертають увагу також дані про предмет злочинного посягання – найбільш поширеними у вивчених кримінальних справах є знущання з собак (69,3%), менш поширені напади на котів (21,0%), зрідка зустрічаються епізоди жорстокого поводження з сільськогосподарськими (7,9%) і дикими (1,8%) тваринами. Це можна пояснити низкою причин. По-перше, загальновідомо, що собаки різко негативно реагують на запах і поведінку людей у стані алкогольного сп'яніння, частка яких серед засуджених у досліджених кримінальних справах становить 61,5%, що провокує агресивну реакцію людини на підпитку у відповідь. По-друге, собаки, за нашими спостереженнями, часто приходили на допомогу своїм власникам у сімейно-побутових конфліктах, захищаючи від нападу, що ставало приводом для злочинця виплеснути свою лють на пса, застосовуючи насильство як спосіб помсти або погрози іншій людині. У поодиноких випадках собаки ставали жертвами злочинців у результаті нацькування однієї тварини на іншу, а також під час здійснення крадіжки (через вчинення опору злодіям).

Отже, ми можемо зробити висновок про те, що коло випадків жорстокого поводження з тваринами, яке потрапляє в поле зору офіційного статистичного обліку, переважно складається зі злочинів, вчинених в умовах очевидності, – інцидентів, які трапилися унаслідок емоційного збудження, гнівного імпульсу, без ретельного добору знарядь.

Не менш важливою складовою структури жорстокого поводження з тваринами є відомості щодо виду і розміру призначеного покарання, а також обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання. На підставі проведеного дослідження можна виокремити доволі широкий діапазон обставин, які покарання пом'якшують і якими суд мотивував прийняте рішення при обранні винному конкретного виду покарання. Так, серед пом'якшуючих обставин стосовно 54,6 % осіб такою обставиною було шире каяття; 45,4 % – позитивна характеристика за місцем роботи чи мешкання; 32,0 % – визнання ними своєї вини; 28,9 % – відсутність судимості; 25,8 % –

активне сприяння розкриттю злочину; 24,7 % – наявність утриманців; 6,2 % – стан здоров'я; 15,5 % – інші пом'якшуючі обставини; стосовно 16,5 % злочинців у вироках ці відомості зазначені не були¹.

Крім цього, нами зверталась увага не лише на обставини, що пом'якшують покарання, а й на інші обставини, які враховувались судом при призначенні винним покарання. Так, стосовно 6,2 % злочинців вказувався їх вік, а стосовно 3,1 % – сімейний стан, а також характер і ступінь суспільної небезпечності діяння.

Щодо аналізу відомостей про покарання, що було призначено особам, які жорстокого поводитися з тваринами, слід відзначити, що 18,8 % злочинців було від нього звільнено з випробуванням або на підставі застосування ЗУ «Про амністію». Для 46,7 % засуджених за розглядуваний злочин було обрано покарання у вигляді штрафу, а 28,7 % осіб відбували покарання у вигляді арешту, незначну частину винних засуджено до обмеження волі (3,3 %).

Також ми звертали увагу і на розмір штрафу, що був призначений особам, які жорстокого поводитися з тваринами: від 30 до 49 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – 23,7 %; від 50 до 99 – 20,5 %; від 100 до 200 – 2,5 %, тобто переважають невеликі штрафи сумою приблизно 500–850 грн. Характерно, що у структурі призначених покарань у вигляді арешту, навпаки, більш поширеними є триваліші строки: лише 5,7 % злочинців відбували арешт протягом 1–3 місяців, у той час як строк 3–6 місяців арешту був призначений 23,0 % винних. Таким чином, у призначенні покарання за жорстоке поводження з тваринами простежується загальна закономірність українського правосуддя – застосування державою мінімальної або максимальної межі карального потенціалу, недотримання принципу щонайбільшої індивідуалізації кримінального покарання.

Також аналіз останньої позиції блоку кримінально-правових ознак кримінологічної характеристики особистості злочинця, який жорстокого

¹ Примітка. Іноді в обвинувальних вироках була вказівка відразу на декілька пом'якшуючих обставин. Тому сума процентних показників перевищує 100 %.

поводиться з тваринами, демонструє у деяких випадках неправомірність рішень судів, які звільняють винних від кримінального покарання, базуючись на їхній формально позитивній характеристиці, при цьому навіть не відшкодувавши шкоду, завдану цим суспільно небезпечним явищем. Причину такого стану справ, на нашу думку, слід шукати не лише у високому рівні корупції у судових органах, а й у помилковому уявленні про невеликий ступінь суспільної небезпеки цього феномена у суспільній свідомості, однак про це докладніше йтиметься у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Щодо топографії жорстокого поводження з тваринами, тобто диференціації злочинів за конкретним місцем їх вчинення, за даними емпіричного дослідження спостерігається чітка тенденція до скоєння цього діяння у місцях загального користування – під'їздах і внутрішніх подвір'ях багатоквартирних будинків та на прибудинковій території приватних будинків (63,6%). Однак, з нашої точки зору, цей показник не повністю відповідає дійсності, адже злочинець завжди прагне уникнути сторонніх очей. Така статистика обумовлена, вочевидь, порівняно нижчим рівнем латентності саме випадків жорстокого поводження з твариною у присутності сусідів, перехожих, коли власник тварини або третя особа може підтвердити своє повідомлення до органів охорони правопорядку свідченнями інших людей. Відповідно менш поширеними є обвинувальні вироки у кримінальних справах за фактом жорстокого поводження з тваринами у закритих приміщеннях (квартирах, будинках, гаражах) – 18,7%, громадських місцях (на вулицях, у парках, скверах) – 12,1%, безлюдних місцевостях (лісових масивах, пасовищах) – 5,6%.

Не менш важливим якісним показником розглядуваного злочину є його географія, тобто регіональний розподіл. Згідно з даними ДІАЗ МВС України та Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури України, за період 2006–2013 рр. (до втрати даних

статистичного обліку злочинності на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частині зони проведення АТО) найбільшу кількість злочинів за ст. 299 КК України було зареєстровано в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській та Харківській областях. Цю ситуацію, на нашу думку, можна пояснити таким. По-перше, найвищий рівень злочинності традиційно фіксують переважно в найбільш урбанізованих областях, зокрема на Сході і Півдні України [264, с. 54–56; 245, с. 38]. По-друге, окрім вищої щільності населення, для цих регіонів властива порівняно більша підтримка антисоціальних поглядів, звичаїв, традицій, установок [81]. На думку зарубіжних дослідників С. Хантінгтона та С. Кандричина, такі соціокультурні особливості, як яскравіші прояви всіх суспільних патологій (пияцтво, наркотизм, проституція, бродяжництво тощо) саме в південно-східних регіонах України, зумовлені тривалим та потужним впливом російської, а згодом радянської державності, переважно в його найзгубніших аспектах (знищення представників інтелігенції внаслідок політичних репресій і Голодомору, поширення маргіналізму в індустріальних регіонах, міграція до спустошених аграрних районів некваліфікованої робочої сили, алкоголізація і люмпенізація населення тощо) [129, с. 81; 256, с. 56].

Жорстоке поводження з тваринами є мінливим явищем, щорічні зафіксовані прояви якого залежать від низки соціальних і правових чинників. За підсумками аналізу кількості облікованих злочинів за період 2006–2015 рр. динаміка цього явища має хвилеподібний характер з тенденцією до поступового збільшення, що зображено на рисунку 1.

Рисунок 1

Отже, найбільшу кількість злочинів за ст. 299 КК України було обліковано у 2012–2013 рр., що потребує певного уточнення. По-перше, як уже було зазначено вище, 20 листопада 2012 р. набув чинності новий КПК України, відповідно до вимог якого облік злочинності перейшов з ДІАЗ МВС України до Управління організаційного забезпечення ЄРДР та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури України, а нормативним підґрунтям статистичної роботи стала Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події від 19 листопада 2012 р. [201] (пізніше скасована у зв'язку із затвердженням Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події [202]). Відповідно до указаних актів будь-які усні і письмові заяви і повідомлення про злочини та інші події мають невідкладно фіксуватися черговим оператором самостійно без погодження з керівництвом органу внутрішніх справ. Тобто, з 20 листопада 2012 р. замість кількості перевірених та зареєстрованих заяв і повідомлень у кримінально-правовій статистиці

з'явилася інша категорія – кількість облікованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та кількість кримінальних проваджень, у яких особам вручено повідомлення про підозру. Отже, такий сплеск спричинений реформою у галузі кримінального процесу.

Підсумовуючи, іще раз наголосимо на тому, що основні кількісні та якісні показники жорстокого поводження з тваринами офіційної кримінально-правової статистики краще відбивають стан обліково-реєстраційної дисципліни в органах охорони правопорядку України, аніж реальні обсяги та форми поширення у суспільстві цього небезпечного, масового феномена, рівень і причини латентності якого є наступним аспектом нашого дослідження.

2.2. Латентність жорстокого поводження з тваринами

Як ми вже згадували у попередньому підрозділі, офіційна кримінально-правова звітність не є дзеркальним відбитком злочинних реалій. Так, з точки зору О. М. Джужи, репрезентативність частки зареєстрованих злочинів залежить від активності населення (наскільки воно, включаючи жертв злочинів, достовірно повідомляє відповідні органи про вчинений злочин), належної діяльності органів охорони правопорядку (наскільки вони повно й точно реєструють всі повідомлені факти злочинів), державної політики (що саме, на думку влади, є головним об'єктом боротьби зі злочинністю) тощо [99, с. 37]. Відомо, що в Україні, як і в усьому світі, при виявленні, реєстрації та розкритті злочинів найбільш повно враховуються так звані *street crimes* (вуличні або «загальнокримінальні» злочини) [305, р. 41] та залишаються латентними інші види кримінальних правопорушень. На тлі занепаду моральних цінностей, зневіри до всіх інститутів політичної влади, поширеності цинічно-паразитарного світогляду, засилля матеріалів, що пропагують культ насильства й жорстокості, охоплення майже всіх міст України осередками догхантерів тощо, «статистичний добробут» в аспекті кількості щорічно облікованих злочинів за ст. 299 КК України виглядає відверто удаваним.

Власне латентна злочинність, за влучним визначенням В. В. Голіни, являє собою сукупність фактично вчинених, однак невиявлених та не врахованих за різних обставин злочинів, які не знайшли повного відображення в кримінально-правовій статистиці [72, с. 81]. Відомо, що рівень латентності злочинів проти громадського порядку та моральності в Україні є надзвичайно високим, і майже щодня медіа повідомляють про нові випадки хуліганства, групові порушення громадського порядку, жорстокого поводження з тваринами тощо, які залишилися поза увагою органів охорони правопорядку [147, с. 90].

Зробити висновок про приблизний обсяг латентності розглядуваного явища нам вдалося шляхом анкетування із застосуванням методу експертних оцінок 37 представників Асоціації зоозахисних організацій України, а також аналізу статистичних даних про зареєстровані кримінальні правопорушення та кількість осіб, засуджених за ст. 299 КК України упродовж 2013–2015 рр., отриманих на запит від Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України і ДСА України.

Відповідаючи на запитання щодо співвідношення одного зареєстрованого випадку жорстокого поводження з тваринами до кількості незареєстрованих, респонденти підтвердили наші уявлення щодо надзвичайно високої латентності цієї категорії злочинів. Так, на думку 35,1% зоозахисників, таке співвідношення становить 1:10 000, 24,4% обрали варіант 1:15 000, 18,9% зупинилися на співвідношенні 1:5 000, 10,8 % вважають, що пропорція складає 1:2 500, і, нарешті, іще 10,8% вважають, що обліковується близько одного з тисячі фактично скоєних злочинів або менше. Подібні висновки містяться також у результатах опитування населення, проведеного С. Г. Куликом у рамках вивчення проблем кримінологічної характеристики та запобігання злочинам проти моральності. За даними автора, понад 45% респондентів (найбільший показник серед усіх злочинів проти моральності) указали на те, що були безпосередніми свідками жорстокого поводження з тваринами, але 95,3% цих та інших випадків посягання на моральність залишилися неповідомленими до органів охорони правопорядку [148, с. 12].

Стосовно конкретного розподілу найбільш латентних різновидів жорстокого поводження з тваринами, то, на думку експертів, такими були виділені жорстоке поводження з тваринами у зоопарках, пересувних звіринцях, цирках, дельфінаріях, у дослідницьких цілях, органами ЖКГ та суб'єктами сільського господарства (тобто скоєні з корисливих мотивів). Відповідно найменш латентними визнані акти знущання з тварин у побуті.

У цілому погоджуючись із думками експертів-зоозахисників, слід зауважити таке. Опитані нами співробітники неурядових організацій зосереджені здебільшого на найпроблемніших аспектах жорстокого поводження з тваринами в соціальних реаліях сьогодення, а саме – негуманне використання тварин у корисливих цілях, схемах «відмивання брудних грошей» органами місцевого самоврядування тощо, тобто менше уваги приділяється інцидентам, що відбуваються на сімейно-побутовому ґрунті. Однак, беручи до уваги комплексність досліджуваного нами феномена, можна зробити висновок про спорідненість таких його виявів, як знущання з тварин з хуліганських мотивів із злочинами загальнокримінальної спрямованості, зокрема хуліганства. Так, за результатами дослідження В. Ф. Оболенцева, середній відсоток латентних злочинів стосовно виявлених за ст. 296 КК України становить 44,8% [180, с. 56], що дає підґрунтя для сумніву у наведених вище показниках. Проте, безсумнівно, жорстоке поводження з тваринами належить до високолатентних злочинів і лише тішить впевненість злочинців у власній безкарності та можливості продовження злочинної активності.

Поряд із визначенням приблизного обсягу частки латентних злочинів, для теорії і практики боротьби з цією частиною злочинності важливе значення має її класифікація. Значення класифікації латентних злочинів полягає не тільки в тому, що таким чином ці злочини виділяються із загального масиву і групуються за видами, але і в тому, що завдяки стрункій чіткій класифікації ця частина злочинності стає доступнішою для системного аналізу її причин та умов, а також ефективних напрямів запобігання. У зв'язку з цим слід виокремити класифікацію латентної злочинності за причиною її утворення, запропоновану В. Ф. Оболенцевим, на чотири групи:

- 1) сукупність фактичних злочинів, про які невідомо ані правоохоронним органам, ані посадовим особам, ані громадянам;

2) злочини, відомі як громадянам, так і посадовим особам, але не повідомлені відповідним органам;

3) злочинні діяння, відомі потерпілим або стороннім особам, але не повідомлені до системи кримінальної юстиції через неправильну кримінально-правову оцінку;

4) злочини, відомі правоохоронним органам, але незареєстровані з різних причин [180, с. 46].

Розглянемо механізм латентизації жорстокого поводження з тваринами у розрізі наведених груп. Першою та однією з найістотніших причин латентності жорстокого поводження з тваринами, на нашу думку, є культура і традиції поводження з тваринами в українському суспільстві. З нашої точки зору, співвітчизники здебільшого сповідують «подвійні стандарти» моральності. Так, згідно з результатами нещодавнього соціологічного дослідження, незважаючи на розуміння понад вісімдесятьма відсотками опитаних негативного впливу жорстокого поводження з тваринами на моральність, більшість респондентів, утім, не вважають за необхідне заборонити теле- й відеопродукцію, яка транслює заохочення зооагресії [40, с. 124]. Засуджуючи вбивство тварин з метою задоволення потягу до фізичного насильства, 63,5% українців позитивно або байдуже ставляться до полювання [244]. У порівнянні з громадянами країн-членів ЄС, українці дуже пасивно ставляться до використання у цирках, пересувних звіринцях і дельфінаріях методів жорстокої дресури та негуманного поводження з «чотирилапими артистами», піддослідними й сільськогосподарськими тваринами тощо. Не можна не відзначити й пострадянське прагнення більшості співвітчизників до демонстрації своєї належності до заможного прошарку суспільства через, зокрема, полювання, придбання шуб з натурального хутра та екзотичних тварин, не замислюючись над, нерідко, варварським знущанням з тварин, яке стоїть по інший бік таких коштовних принад і хобі.

На особливу увагу заслуговує ставлення українців до безпритульних тварин. Під час підготовки до чемпіонату Європи з футболу «ЄВРО-2012» у зарубіжній пресі розгорнувся скандал довкола знищення в Україні тисяч безпритульних собак та способу, яким тварин було вбито. За даними численних журналістських розслідувань, у містах Харкові й Києві співробітники комунальних служб розкидували на вулицях і в місцях громадського відпочинку шматки отруєного м'яса, в результаті чого як безпритульні, так і свійські собаки й коти гинули на очах у дітей і підлітків [320; 190]. Утім, мабуть, не менш шокуючим для європейської громадськості був коментар директора Харківського зоопарку Олександра Григор'єва, на думку якого, схема «відлов – стерилізація – випуск» не є виходом із ситуації, що склалася, адже тоді (за умови повної відмови від відстрілу та евтаназії безхатніх тварин) «їх скоро буде більше ніж людей» [107]. Як відомо, нечисленні пікети вітчизняних зоозахисників не змогли зупинити антигуманну політику київських та харківських комунальних служб, які досі влаштовують рейди полювання на безхатніх собак і котів. Отже, цілком закономірним є те, що доля українських безпритульних тварин викликала більший резонанс в зарубіжних, аніж вітчизняних медіа.

Утім, на нашу думку, навіть екологічно свідомі та небайдужі громадяни вкрай нечасто звертаються до органів охорони правопорядку для повідомлення про знущання з тварин, що належать їм на праві приватної власності, або наявність доказів про жорстоке поводження з тваринами деінде. Так, за результатами проведеного нами емпіричного дослідження, лише у 24,3% випадків про злочин було повідомлено третьою особою, а не власником тварини. Відповідно до класифікації К. К. Горяїнова, причини відмови громадян від звернення до органів охорони правопорядку про жорстоке поводження з тваринами можна поділити на три групи:

– невіра у результативність та порядність органів охорони правопорядку (усвідомлення довгої тривалості розслідування кримінальних проваджень (неодноразових допитів, необхідних судово-ветеринарних

експертиз та інших слідчих дій);

– надання переваги альтернативним засобам захисту своїх інтересів як власника постраждалої тварини (примирення з винною особою шляхом відшкодування спричиненої першою шкоди грошима, матеріальними благами, послугами);

– мотиви особистісно-ситуативного характеру (побоювання помсти з боку злочинця – нещодавно у м. Миколаєві було зафіксовано систематичні залякування жорстокою фізичною розправою невідомим догхантером осіб, які зверталися до органів охорони правопорядку за фактом знущання з їхніх тварин [168]; матеріальна залежність від винного (чоловіка, батька, співмешканця тощо).

Наступною вагомою причиною латентності жорстокого поводження з тваринами є проблема правозастосовного характеру, а саме – відсутність чітких критеріїв розмежування складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП, оскільки назви цих статей ідентичні, і, виходячи з диспозиції, лише обов'язковий характер настання негативних наслідків (мучення, каліцтва чи загибелі тварини) відрізняє адміністративне правопорушення від однойменного злочину. Як зазначає В. В. Антипов, унаслідок такого співпадіння ознак складу злочину і складу адміністративного правопорушення неминуче виникають неприпустимі ситуації у правозастосовній діяльності, коли однакові діяння по-різному кваліфікуються судовими та правоохоронними органами [5, с. 303]. Зокрема, міськрайонний суд Волинської області кваліфікував позбавлення життя тварини шляхом нанесення їй кількох ударів сокирою за ст. 89 КупАП [194], а Красноградським районним судом Харківської області аналогічне діяння було кваліфіковано за ч. 1 ст. 299 КК [57].

Третім чинником латентизації жорстокого поводження з тваринами сьогодні стає природна відсутність у складі злочину, передбаченого ст. 299 КК України, персоніфікованої потерпілої сторони. Очевидно, що

приховування мучення, скалічення або вбивства тварини, як безхатньої, так і такої, що знаходиться у приватній власності, надзвичайно просте та не потребує від винного окремих зусиль. У випадку нацькування тварин одна на одну (зокрема, з метою організації собачих боїв, цькування більшою твариною меншої), полювання з використанням негуманних знарядь і засобів, жорстокого дресирування у розважальних закладах тощо без присутності свідків викрити сліди реалізації злочинного умислу або відрізнити останній від необхідної самооборони практично неможливо.

Нарешті, не менш впливовим фактором латентизації четвертої групи за наведеною вище класифікацією є одне із найбільш наболілих явищ українського суспільства – низький рівень реєстраційної дисципліни, некомпетентність і корумпованість представників органів охорони правопорядку.

Про ефективність діяльності указаних органів за досліджуваним напрямом свідчать показники офіційної кримінально-правової статистики за 2014–2015 рр., відображені у таблиці 4.

Таблиця 4

Інформація про зареєстровані та обліковані кримінальні правопорушення (провадження) за ч. 1, 2 ст. 299 КК України, осіб, які їх вчинили, та кількість засуджених осіб упродовж 2013–2015 рр.

Роки	Порушені кримінальні провадження	Закриті провадження	Обліковані кримінальні правопорушення (провадження)	Особи, яких повідомлено про підозру	Засуджені особи
2013	848	755	93	15	6
2014	213	172	41	11	15
2015	174	104	70	14	10

Отже, частка облікованих кримінальних правопорушень (проваджень) за ст. 299 КК України у загальній кількості кримінальних проваджень, порушених за цією статтею, значно зросла протягом 2013–2015 рр., однак до суду дійшли лише одиниці. Латентизації досліджуваного нами злочину сприяють такі недоліки в роботі органів охорони правопорядку:

- корумпованість співробітників (надання неправомірної вигоди або зловживання службовим становищем з боку злочинця);
- бажання створити позитивну «статистичну картину», продемонструвати удавано високий рівень ефективності запобіжної діяльності після призначення нового очільника структурного підрозділу тощо;
- неналежний рівень підготовки працівників органів охорони правопорядку;
- значний обсяг функцій, які вони повинні виконувати (зокрема, через скорочення штатів);
- несумлінне (формальне) ставлення окремих працівників до виконання покладених на них обов'язків.

Так, 31 жовтня 2015 р. члени редакції інтернет-видання «Житомир.Today» під час підготовки чергового фоторепортажу знайшли в лісі скалічене тіло мертвої тварини (ймовірно, борсука), з якої невідомі зняли шкуру. Журналісти одразу повідомили про жахливу знахідку на оперативну лінію «102», однак їм відмовили у виїзді співробітників органів охорони правопорядку, спочатку аргументуючи невідкладними виїздами на місця дорожніх транспортних пригод та грабежу, а потім оператор відверто послався на «завал» і наближення вихідного [109]. Дещо раніше представники Української служби Бі-Бі-Сі висвітлювали інший жахливий інцидент: собака помічника посла США в Україні під час прогулянки містом отруївся розкиданим догхантерами м'ясом, але власнику померлої тварини було відмовлено у порушенні кримінальної справи, а труп собаки згодом взагалі зник із судово-ветеринарної експертизи [60].

Серед «традиційних» приводів для відмови органами охорони правопорядку у реєстрації злочинів, передбачених ст. 299 КК України, активісти зоозахисних організацій відзначають:

- у повідомленні заявника бракує інформації для здійснення перевірки;

- злочин було скоєно занадто давно для можливості з'ясування об'єктивної істини у справі;
- повідомлення заявника не може бути прийняте до розгляду через відсутність у його паспорті реєстрації постійного місця проживання на підвідомчій органу території [60].

На нашу думку, установленню справжніх меж латентності не лише розглядуваного негативного соціального явища, але й інших видів злочинності може сприяти проведення широкої правової пропаганди серед населення; формування у громадян екологічної свідомості, милосердного й відповідального ставлення до тварин, підвищення професіоналізації співробітників органів охорони правопорядку, зміцнення їхньої матеріальної бази; якісне удосконалення порядку ведення кримінально-правової статистики, яка лише приблизно відображає стан злочинності в Україні [261, с. 70]; ліквідація необ'єктивності, неповноти статистичних показників про фактичну злочинність, формального ставлення співробітників статистичного обліку до дорученої роботи, виключення випадків зловживання з їхнього боку; забезпечення захисту свідків.

На нашу думку, ефективною запорукою запобігання жорстокому поводженню з тваринами є обов'язкове встановлення кожного випадку знущання з тварин, для чого необхідний не тільки високий професіоналізм української поліції, але й належна її організаційна (штатна, матеріально-технічна) побудова, а також широке проведення правової пропаганди серед населення з метою підвищення рівня правосвідомості українців та розвитку відповідального ставлення до утримання домашніх тварин.

2.3. Особистість злочинця, що жорстоко поводить з тваринами

Будь-яка особистість являє собою індивідуальне вираження соціально значущих властивостей, окремого віддзеркалення буття і духовних умов суспільства. Індивідуальна свідомість опосередковує, відповідно до власного змісту, дію на людину будь-яких аспектів соціальної дійсності, визначаючи в конкретному випадку вибір нею тієї чи іншої соціальної позиції і вектора поведінки. Особистість є базовою категорією багатьох гуманітарних наук, в контексті яких під особистістю розуміється сукупність вироблених звичок і переваг, психічний настрій і тонус, соціокультурний досвід і набуті знання, набір психофізичних рис та особливостей людини, її архетип, що визначають повсякденну поведінку і зв'язок індивіда з суспільством і природою.

За влучним виразом А. Ф. Зелінського, концепція особистості злочинця – наріжний камінь, альфа й омега кримінальної психології [115, с. 157]. Її осягнення необхідне для поглибленого дослідження детермінації, запобігання специфічному виду злочинності тощо. Розглядувана нами проблема завжди була і залишається дискусійною: серед кримінологів немає єдності думок щодо визначення поняття «особистість злочинця», її структури й типології. Цим питанням присвячені роботи Ю. М. Антоняна [7], М. Ю. Валуйської [51; 52], В. В. Голіни [72], Б. М. Головкина [83], І. М. Даньшина [93], А. І. Долгової [101], К. Є. Ігошева [121], В. М. Кудрявцева [10], І. С. Ноя [178], Н. Ф. Кузнецової [146], Н. С. Лейкіної [156], О. Р. Ратінова [229] та багатьох інших науковців. Фахівці мають різні погляди на тлумачення цього поняття, надаючи розширене або, навпаки, звужене його трактування шляхом включення або усунення певних ознак чи характеристик особистості, які вважають суттєвими. У вітчизняній психології та кримінології найбільшого розвитку протягом ХХ століття набув системно-структурний підхід до розуміння особистості, відповідно до якого буття людини являє собою не

нескінченний калейдоскоп нових форм (почуттів, потреб, уявлень), а цілісну систему відносно стійких і мінливих форм життєдіяльності [132, с. 99]. Зокрема, на думку С. Л. Рубінштейна, основними компонентами психіки є спрямованість (знаходить відбиток у потребах, інтересах, ідеалах, переконаннях, домінуючих мотивах діяльності і поведінки); знання, уміння та навички; індивідуальні психологічні особливості (виявляються у темпераменті, характері, здібностях) [233, с. 179].

Ми приєднуємося до групи учених, які розуміють під особистістю злочинця сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі її неблагополучного соціального розвитку, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпекою, зумовлюють кримінологічну мотивацію та кримінологічну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину [112, с. 239]. Отже, особистість злочинця розкривається через соціальну сутність особи, а також складний комплекс характерних ознак, властивостей, зв'язків, відносин у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими факторами, що лежать в основі злочинної поведінки. У свою чергу, свідомість і воля цієї особи реагують на зовнішні умови та активно зумовлюють її поведінку в кожній конкретній ситуації.

Для написання цього розділу дисертації ми обираємо структуру особистості злочинця, яка включає соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні групи ознак. Цей вибір обумовлений тим, що саме за їх допомогою можна найбільш глибоко розкрити істотні і значущі особливості особистості злочинця, який жорстоко поведився з тваринами, що не притаманні (або менш притаманні) тим, які вчинили злочини іншого виду, використовуючи узагальнення архівних кримінальних справ (кримінальних проваджень).

Соціально-демографічні ознаки містять відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять та інші дані про соціальний статус особи, що в узагальненому вигляді дозволяє скласти кримінологічний

портрет злочинця, визначити, які соціальні групи найбільше потребують запобіжного профілактичного впливу.

Злочини, пов'язані із застосуванням фізичної сили, у тому числі й жорстоке поводження з тваринами, традиційно належать до тих, що вчиняються чоловіками. Згідно з даними проведеного дисертантом дослідження, більшість засуджених за ст. 299 КК України – чоловіки – 95,9 %, відповідно жінок – 4,1 %. Однак, уявляється, що причини подібної низької кримінальної активності жінок слід шукати не в їхній високій моральності (порівняно з чоловіками), а, по-перше, в тих соціальних умовах, які визначають роль жінки в суспільстві. Відмінності між статями мають не тільки фізіологічну, але й соціальну природу, тобто пов'язані з соціально-побутовими ролями, які традиційно виконуються жінками, і з вимогами, що висунуті до них суспільством. Розбіжність соціальних ролей чоловіків і жінок обумовлена історично сформованою структурою поведінки, як відмінним гендерним виховання чоловіків і жінок, так і відмінним становищем у побуті та в суспільному виробництві, специфікою їхніх потреб та інтересів, особливостями мікросередовища і взаємин з оточуючими тощо. Окрім того, жінка завжди більш сензитивна, тобто вразливіша до сприйняття чужого болю та страждань [193, с. 188]. По-друге, відштовхуючись від основних постулатів теорії фрустрації, можна з упевненістю резюмувати, що, згідно з сучасними гендерними стереотипами, жінці набагато простіше емоційно висловити свої почуття, поділитися з іншою людиною своїми страхами, переживаннями у зв'язку з конфліктом. Чоловіки ж, навпаки, переважно не скаржаться на свої проблеми та переживають стрес наодинці, що, у свою чергу, призводить до поглиблення депресивного стану, який супроводжується вживанням алкоголю, наркотичних речовин, зануренням у віртуальний простір, спалахами немотивованої агресії до членів родини, домашніх тварин тощо.

Наступною серед найважливіших соціально-демографічних ознак особистості злочинця є вік. Вікові характеристики відбивають динамічні

біосоціальні зміни особистості через трансформацію соціокультурних стандартів зовнішнього середовища у внутрішню ідентифікацію з ними або протест проти їх вимог і відповідно – відчуження й дезадаптацію до них [73, 45]. Зі збільшенням віку відбуваються не тільки фізіологічні та психологічні зміни організму людини, але і зміни самої особистості: її соціальних ролей та функцій, звичок, характеру, мотивації вчинків, реакції на різні конфліктні ситуації тощо. Усе це впливає й на поведінку людини.

За даними нашого дослідження найбільше злочинців належать до вікового діапазону 29–39 років (27,9%); друга за чисельністю вікова група – 40–49 років – 20,5%; особи віком 18–24 років складають 16,4%; майже така сама кількість засуджених віком 25–28 років – 15,6%; злочинці, віком 50–59 років становлять 9,0%; найменші вікові групи винних – від 16 до 17 років (5,7%) і особи, старше 60 років – 4,9%. Отже, якщо дещо розширити віковий проміжок, об'єднавши найчисленніші вікові групи злочинців, можна зробити висновок, що майже половину осіб, засуджених за жорстоке поводження з тваринами, становлять громадяни віком 29–49 років – 48,4%.

Досліджуваний показник посідає особливе місце серед соціально-демографічних ознак. Адже вік впливає не тільки на рівень фізичної активності із суто фізіологічних причин, а й на рівень психічних розладів, які мають не лише органічну (біологічну) природу (наприклад, наслідки черепно-мозкової травми), а й соціальну (наприклад, стан фрустрації). Так, законослухняні особи розглядуваного вікового проміжку (за загальноприйнятими в суспільстві поглядами) вже повинні займати певне становище в суспільстві, мати освіту, сім'ю, постійну роботу, корисні соціальні навички. Натомість у злочинців, які вчинили злочини, передбачені ст. 299 КК України, в основному спостерігається невідповідність освітнього рівня, сімейного стану, професійної кар'єри їхньому вікові: вони, як правило, не мають постійного роду занять та сім'ї, незадоволені своїм становищем у суспільстві, унаслідок чого виникає комплексний блок фрустрованих потреб у самореалізації.

Також не можна не звернути увагу на той факт, що особи віком 16–17 років (з віковим інтервалом усього в один рік) становлять майже шість відсотків від усієї вибірки. Це пояснюється тим, що жорстокість нерідко супутня підлітковому віку як наслідок неадекватного процесу соціалізації, результат некомпетентних дій дорослих, а також особливостей індивідуального анамнезу розвитку підлітка [172, с. 311]. Психологи також відзначають, що до найбільш фрустрованих цінностей підлітків стабільно належать зовнішній вигляд, соціальний статус і добробут, тим часом як звинувачення в обмеженому світогляді і низькій моральності викликають менше негативних почуттів та агресії. Самоконтроль накопиченої агресії посилюється в стосунках з батьками й учителями, а найменш стримані підлітки в проявах агресії з незнайомцями й однолітками [65, с. 32]. Уявляється, що домашні тварини мають іще менш захищене становище порівняно з останніми, будучи «ідеальним» об'єктом для зсуву агресії фрустрованої дитини. Так, 30 серпня 2013 р., приблизно о 19-00 год., 17-річний П. і 21-річний Л., у стані алкогольного сп'яніння, проходили вулицею і помітили безпритульного собаку. Л. запропонував П. «розважитися по-дорослому», на що останній погодився. З цією метою співучасники впіймали тварину у мішок і почали бити дерев'яними палицями, поки вона не припинила подавати ознаки життя [20].

Цікавою з кримінологічної точки зору також є наявність серед засуджених осіб, віком старше 50 років, загальна частка яких складає 13,9%, адже представники старшого покоління традиційно здаються неохочими до застосування фізичного насильства та милосердними до тварин. Спробуємо пояснити такий стан речей низкою об'єктивних детермінант. По-перше, періоди історичної нестабільності викликають найбільше переживань саме в літніх осіб, на думку яких реформування радянських та пострадянських суспільних інститутів дорівнює марності ідеалів, сенсу життя усього їхнього покоління. По-друге, на тлі несприятливої соціально-економічної обстановки розгортається комплекс

особистих негараздів, пов'язаних зі старінням, – погіршення стану здоров'я, зниження працездатності, скорочення кількості сімейних і дружніх контактів [165, с. 27]. Відповідно до концепції Е. Еріксона, восьма особистісна криза – криза похилого віку, є підбиттям підсумків життєвого шляху [260, с. 196], і, якщо людина доходить висновку, що вибір професії, партнера тощо були непоправними помилками, подальше життя, імовірно, буде отруєне відчуттям знесилення, докорами сумління і страхом смерті, що є поживним ґрунтом для фрустрації і побутової агресії як можливого інструменту її подолання.

Вагоме кримінологічне значення серед соціально-демографічних ознак особи злочинця має й сімейний стан. Наявність сім'ї й нормальних взаємовідносин між її членами позитивно відбивається на поведінці та ціннісних орієнтаціях особи. Під час аналізу сімейного стану осіб, засуджених за скоєння злочинів, передбачених ст. 299 КК України, треба враховувати наявність у багатьох із них попередньої судимості, факт відбування покарання в місцях позбавлення волі. Ці особи мають менше можливостей для створення сім'ї, а позбавлення волі спричиняє розпад вже існуючої. Сімейні зв'язки значно частіше відіграють антикриміногенну роль, ніж роль виявлення криміногенних конфліктів. Негативні особистісні якості (нахили до жорстокості), властиві особам, які вчинили розглядувані злочини, не сприяють встановленню відносин із постійним партнером. Тому, цілком закономірно, що серед осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 299 КК України: у шлюбі перебували лише 27,9%, а частка неодружених становила 72,1% відповідно.

Звертають на себе увагу дані про освітній рівень злочинців, оскільки він багато в чому детермінує рівень загальної культури і правосвідомості особи. Дані про освітній рівень засуджених розподілилися таким чином: більшість злочинців мали повну загальну середню (30,3%) або професійно-технічну освіту (41,8%), тільки базову загальну середню освіту отримали 21,3% винних; найменші за кількістю групи – це злочинці з незакінченою

вищою – 4,1% та вищою освітою – 2,5%. Особи, які вчинили досліджувані злочини, демонструють низький для їхнього віку й сучасного суспільства рівень освіти. При цьому криміногенним є не власне освітній рівень особи, а зумовлений ним низький рівень загальної й екологічної культури, брак духовних цінностей, організації культурного дозвілля, негативні риси світогляду, життєва позиція, оточення, подальша соціальна дезадаптація особи.

Трудова діяльність і професійне зростання людини тісно пов'язані з рівнем освіти. Стосовно зайнятості й роду занять осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 299 КК України, нами отримані такі дані: більшість становлять працездатні особи, які не працюють і не навчаються, – 63,9%; працюючі становлять 24,6%; незначні за кількістю групи складають пенсіонери – 6,6%, а також учні і студенти – 4,9%. Отже, проблеми зайнятості молоді негативно позначилися на системі соціалізації, процесах становлення життєвої позиції, світогляду, культури, правосвідомості молодих осіб, тобто всього, що повинно стати передумовою законослухняної поведінки [69, с. 224].

На завершення соціально-демографічного блоку ознак наведемо дані про громадянство і національність осіб, засуджених за ст. 299 КК України. Частка визнаних судом винними у жорстокому поводженні з тваринами українського походження склала 82,8%, росіян – 9,8%; представників інших національностей (татар, молдован, білорусів, угорців) – 7,4%. Переважна більшість засуджених є громадянами України (98,4 %), а іноземними громадянами (Російської Федерації) відповідно виявилися 1,6 %. Отже, у своїй сукупності ці показники узагальнено відбивають та характеризують загальну демографічну і міграційну ситуацію, соціально-економічну політику в Україні [28, с. 79].

Вивчаючи кримінально-правові ознаки особи злочинців, які жорстоко поводитися з тваринами, перш за все треба звернути увагу на повторність, сукупність і рецидив злочинів. Нами встановлено, що понад половина

засуджених не мали судимості (56,6%), значна частина не має судимості в силу ст. 89 КК України (19,8%). Серед осіб, які на момент вчинення злочину мали незняту і непогашену судимість, були злочинці, раніше судимі за корисливі злочини – 13,9%; за корисливо-насильницькі злочини – 3,3%; за насильницькі злочини – 1,6%, за злочини у сфері обігу наркотичних речовин – 1,6 % (від загальної кількості осіб, засуджених за ст. 299 КК України). За даними дослідження не було виявлено випадків спеціального рецидиву.

Понад однієї десятої частини (11,2 %) всіх винних вчинили злочин, передбачений ст. 299 КК України, у групі (у формі попередньої змови), при чому цей показник видається нам досить заниженим, адже декільком злочинцям набагато простіше знищити докази діяння, залякати свідків та/або власника постраждалої тварини тощо. Для цієї категорії злочинів характерна наявність підготовчих заходів, що включають добір тварини, пошук місця скоєння діяння (наприклад, покинутих ангарів для проведення собачих боїв), організацію тоталізатора, відеозйомки і т. д.

Слід указати, що більшість подібних злочинних груп мають відносно нестійкий характер, багато в чому поведінка їх учасників залежить винятково від активності у вирішенні матеріальних чи організаційних проблем. Але навіть, якщо злочинна група не містить ознаки особливої стійкості і тривалості існування, вона всеодно становить підвищену суспільну небезпеку, яка обумовлена взаємною психологічною підтримкою серед учасників групи, що дозволяє в кінцевому підсумку їм почувати себе більш впевнено, легше долати внутрішні психологічні бар'єри при безпосередньому скоєнні суспільно небезпечного діяння. Якщо ж група стійка, то вона, як свідчить практика, об'єднується також із корисливих і побутових мотивів, тобто сумісного дозвілля, розпиття алкогольних напоїв, вчинення дрібних крадіжок, грабежів тощо.

Про наявність зв'язку між вживанням алкоголю, наркотичних речовин і жорстокого поводження з тваринами красномовно свідчить

статистика проведеного нами дослідження – 61,5 % осіб, засуджених за ст. 299 КК України, на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів. Значний вплив вживання психоактивних речовин на злочинну поведінку визнається всіма вченими-кримінологами. Із прикрістю доводиться констатувати, що алкоголь є невід'ємним компонентом сучасного життя, елементом соціальних ритуалів, офіційних і неформальних церемоній, засобом оплати послуг [33, с. 166]. Лише за офіційною статистикою Міністерства охорони здоров'я України, станом на 2014 р. в державних наркологічних установах перебувало на обліку 84 739 осіб із розладами психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних речовин. Як справедливо відзначають Ю. М. Антонян і С. В. Бородін, алкоголізація супроводжується інтенсивним падінням інтелектуальних здібностей, розладами пам'яті, уваги, працездатності та іншими проявами токсичної енцефалопатії; значно послаблюється контроль за власною поведінкою, якій дедалі більше бракує логічності й опосередкованості, контролю за несвідомими мотивами [13, с. 72].

Так, 35-річний К., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, прийшов зі своїм собакою бійцівської породи «пітбультер'єр» у гості до колишньої дружини, яка постійно проживала у квартирі З., нового чоловіка. Посварившись із колишньою дружиною та З. на ґрунті ревнощів, засуджений кинув собаку, належного З., в одну кімнату зі своїм псом, дав останньому команду «фас» і тримав приміщення закритим зовні, допоки пітбультер'єр не загриз тварину на смерть [21].

Пияцтво молоді порівняно швидше детермінує афективну збудливість, дратівливість, часті коливання настрою, спалахи агресії, емоційну черствість, зниження здатності до емпатії [45, с. 39]. Викликає деякий подив, що у жодного засудженого в анамнезі не було виявлено захворювання на хронічний алкоголізм, проте це може бути пояснене

формально-байдужим підходом органів охорони правопорядку до збирання інформації під час досудового слідства за злочинами невеликої тяжкості.

Таким чином, аналіз соціально-демографічних і кримінально-правових ознак дає нам підстави зробити припущення про високий рівень соціальної дезорганізації осіб, які вчинили жорстоке поводження з тваринами, що виник на тлі фрустрованих потреб у матеріальному достатку, постійному сексуальному партнері, самоактуалізації і самоствердженні, наявності кримінального ураження особистості. Однак вирішальним у цьому аспекті є блок морально-психологічних ознак – потреб, інтересів, мотивів, моральних й ціннісних орієнтирів, поведінкових установок [181, с. 214].

Оскільки засуджені за жорстоке поводження з тваринами не відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, основним джерелом відомостей, які характеризують обвинуваченого, умов його життя та виховання, обставин, що призвели до скоєння злочину, мала б слугувати характеристика особистості засудженого за місцем проживання та/або роботи. Проте неефективність і корупціогенність такого інституту, як запит характеристики безпосередньо у суб'єкта комунального господарства або працедавця була неодноразово підкреслена як практиками, так і науковцями і відповідно позначилася на даних нашого дослідження. Так, формальну позитивну характеристику з місця роботи надали 19,7% засуджених (75,4% не мали її взагалі), а за місцем проживання – 59,0% відповідно. Тому спробуємо навести деякі міркування з приводу значущих особистісних рис злочинця на підставі результатів спеціальних кримінологічних досліджень насильницьких злочинців, а також матеріалів допитів засуджених і свідків, висновків психіатричних експертиз в архівних кримінальних справах і провадженнях.

Проблемам мотивації злочинів присвячені роботи С. С. Занюка [114], Є. П. Ільїна [122], В. М. Кудрявцева [137], В. В. Лунєєва [162], А. В. Савченка [235], С. В. Склєрова [240] та ін. Мотив – внутрішнє

спонукання до діяльності, суб'єктивний стимул людських вчинків, в якому знаходять вираження рушійні сили особи, пов'язані із задоволенням її потреб. Знання мотивів дає відповідь не тільки на запитання, чому саме вчинено ті чи інші дії, а й на ті, в чому зміст останніх для даного індивіда, які його потреби при цьому задовольняються [155, с. 7]. Мотивація, будучи динамічним процесом, на думку В. В. Лунєєва, пов'язана з усіма елементами злочинної поведінки: актуалізацією потреби, виникненням і формуванням мотиву, цілепокладанням, вибором шляхів досягнення мети, прогнозуванням можливих результатів, ухваленням рішення, контролем і корекцією дій, аналізом наслідків, що настали [162, с. 17]. Такою є й динаміка мотивації жорстокого поводження з тваринами, що виконує відбиваючу, спонукальну, регулятивну й контролюючу функції. Мотивація злочину віддзеркалює не тільки ситуацію його вчинення, а й попередній негативний вплив різноманітних чинників. За допомогою відбиваючої функції відбувається актуалізація потреби в конкретній життєвій ситуації, спонукальна зумовлює виникнення мотиву й формування мети злочину, регулятивна визначає вибір шляхів досягнення мети, прогнозування можливих результатів, ухвалення рішення.

Щоб у практичній діяльності правильно виявити мотив злочину, працівникам органів охорони правопорядку треба мати певні спеціальні знання, користуватися особливими методиками. Хоча у лавах МВС України сьогодні налічується чимало кваліфікованих фахівців, у них бракує спеціально розроблених методик, тестів, обладнання для проведення роботи зі встановлення мотивів злочинної поведінки та й через велике навантаження немає часу для їх застосування й залучення спеціалістів. Часто на практиці мотивування, що надається діям особи органами досудового слідства чи судом, визнається мотивом. У багатьох випадках воно походить від самого злочинця, а вже слідчим і суддею вказується як мотив.

Так, за результатами вивчення кримінальних справ, мотиви жорстокого поводження з тваринами носили переважно хуліганський (57,0%) або корисливий (10,3) характер, водночас 7,5% злочинів були вчинені з метою отримання задоволення, а іще 5,6% – з метою приховування іншого злочину (здебільшого крадіжок). Принагідно зазначимо, що 19,6% злочинів були вчинені, за словами засуджених, на підставі «неприятних стосунків» із власником тварини. Однак таке визначення, як правильно відзначив Б. М. Головкін, насправді охоплює значно ширший спектр мотивів злочинної поведінки, зокрема помсти, ревнощів, інших емоцій, що виникли на конфліктно-імпульсивному ґрунті [79, с. 38].

У першому підрозділі першого розділу нашого дослідження було обґрунтовано належність жорстокого поводження з тваринами до двох суспільно небезпечних феноменів – кримінальної агресії та незаконного збагачення. Тому, на нашу думку, для з'ясування мотивації цього діяння частково придатна типологія, запропонована свого часу дослідниками кримінальної агресії Й. А. Кудрявцевим і Н. О. Ратіною на основі комплексного психологічного обстеження засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини насильницької спрямованості [144, с. 113]:

1) смислова – особа скоює акт фізичного насильства у стані слабо вираженого емоційного напруження або у відносно нейтральному стані, вирізняється глибокою деформацією морально-етичної сфери, стійкою антисоціальною спрямованістю, переважною орієнтацією на задоволення власних потреб і насильницько-домінуючим стилем взаємодії з оточуючими [144, с. 116], прихованою тривожністю, фрустрацією потреби в самоствердженні, вдається до найбільш жорстоких способів мучення тварини, метою злочину є спостереження за мученням тварини, позбавленням життя, глузлива помста її власнику, знищення бездомних тварин (задоволення потягу до фізичного насильства);

2) звично-неконтрольована – злочинці вирізняються невираженою здатністю до самоконтролю, невисоким інтелектом, низькою здатністю до рефлексії; дія фруструючих факторів призводить до певної деформації функціонування механізмів цілепокладання, продукування емоційно насичених ситуативних цілей, слабо інтегрованих і погоджених із загальною мотиваційною системою [144, с. 121] (покарання тварини за непослух, демонстрація зневаги до норм поведінки в суспільстві, посилення погрози під час сімейно-побутового конфлікту);

3) функціонально-утилітарна – злочин вчинено для досягнення іншої мети – приховання/спрощення вчинення іншого злочину, отримання прибутку за організацію собачих боїв, притравочної станції, споживання органів/частин тіла тварини у їжу або виконання відповідного замовлення тощо.

До психологічних особливостей жорстоких злочинців, виявлених за допомогою методики різностороннього дослідження особистості, фахівці традиційно відносять імпульсивність, ригідність, підозрілість, злопам'ятство, підвищену вразливість у міжособистісних стосунках [12, с. 120]. За матеріалами стаціонарних судово-психіатричних експертиз у справах за ст. 299 КК України, на перший план у системі мотивації засуджених виступає декларація пасивної відповідності загальноновизнаним соціальним нормам (максима «бути як усі»), а також прагнення легкого задоволення матеріальних потреб із ігноруванням способів і методів, використовуваних для цього, відсутність моральнісних орієнтирів. Емоційно-вольова сфера особистості таких злочинців найбільше деформована і виявляє емоційну незрілість, бідність емоційних реакцій, відсутність емпатії, потайливість, тобто, типові характерологічні особливості жорстоких злочинців. Також, за матеріалами допитів засуджених, специфічною рисою осіб, які жорстоко поводитися з тваринами, є зневага до цінності життя конкретної тварини, цинізм у

ставленні до довкілля в цілому, схильність до самовиправдання, особливо – звинувачення тварини або її власника у провокуючій поведінці.

Суспільно небезпечні дії, пов'язані із жорстокістю, можуть вчиняти хворі майже з усіма формами хронічних психозів, психопатичні та акцентовані особи, особи, які мають психічні розлади у зв'язку з органічними ураженнями головного мозку, олігофрени. Так, за даними М. В. Алфімової і В. І. Трубнікова, схильність до агресії пояснюється впливом багатьох генів і складної взаємодії між ними (синдром Прадера-Віллі, синдром Сміта-Мадженіса тощо) [4, с. 113]. При хромосомних аномаліях, відзначають вони, виникає агресивність, а також імпульсивність, аутистичні ризики, тривожність, спалахи гніву й деякі інші типові порушення. Дослідження архівних кримінальних справ підтвердило висновки багатьох науковців, які вивчали цю проблему. Серед осіб, щодо яких було призначено судово-психіатричну експертизу, 2,5% мали ознаки легкого ступеня розумової відсталості, тобто олігофренії в стані легкої дебільності (за МКХ-10 – це рубрика «Розумова відсталість», код F70-79). За даними багатьох дослідників, серед жорстоких злочинців немало осіб з таким діагнозом, що пояснюється тим, що через розумову відсталість і характерну зовнішність вони позбавлені можливостей ефективно реалізувати себе в сім'ї, на роботі і вдаються до виходу своєї тривожності й агресії назовні шляхом насильства. Наприклад, 32-річний І., із діагнозом «Легка розумова відсталість» випасав корів на пасовищі, коли помітив, що одна із довірених йому тварин залишилася у водоймі. Засуджений забив на смерть корову дерев'яною палицею, а на допиті пояснив свої дії тим, що йому подобалося встромляти пальці у тілесні ушкодження та дивитися на кров [23].

Судовій психіатрії відомі й випадки, коли у злочинця відбувається афективний «зсув моральної парадигми», коли особа вважає за необхідне знищити якомога більше представників певної верстви населення

(наприклад, повій) або виду тварин (наприклад, безпритульних собак) аби досягти «вищої мети» [250, с. 33].

На підставі узагальнення матеріалів архівних кримінальних проваджень і кримінальних справ може скластися поверхневе враження, що до кола осіб, які жорстоко поводяться з тваринами, належать винятково матеріально незабезпечені чоловіки, схильні до пияцтва. Як невтішно свідчить практика, на лави засуджених потрапляють лише винні у злочинах, вчинених в умовах очевидності – у присутності великої кількості свідків, зізнання самого правопорушника тощо. Саме тому фігурантами кримінальних справ, порушених за ст. 299 КК України, найчастіше стають соціально дезорганізовані особи, які напідпитку вчинили низку злочинів, нескладних у доказуванні – хуліганство, побої, знищення чужого майна тощо, приблизно водночас із жорстоким поводженням з тваринами.

Утім, оскільки досліджуваний злочин є комплексним, неоднорідним явищем, ми пропонуємо класифікацію злочинців, які жорстоко поводяться з тваринами, на підставі цілей їхньої злочинної поведінки, що якнайкраще відбиває індивідуально-психологічні особливості, уроджені і набуті внаслідок соціалізації та життєвого досвіду [77, с. 133].

1. Перша група включає осіб, що мають на меті отримати задоволення від знущання з тварин. Агресивність їхньої поведінки носить глибоко вкорінений, домінуючий, злісний характер. Ці злочинці свідомо обирають соціально неприйнятний варіант поведінки або припускають для себе можливість такого вибору. Негативні морально-психологічні риси у даної категорії осіб нерідко обтяжені на хронічний алкоголізм, наркоманію, психічні розлади і порушення поведінки. Злочини скоюються ними, як правило, неодноразово. До цього класу можуть належати як асоціальні злочинці, більшість з яких не мають постійного місця проживання, не підтримують зв'язків з родичами, так і представники заможних верств населення, що ретельно приховують свої нахили до

жорстокості (мисливці, догхантери). Для даного типу злочинців характерне застосування особливо болісних способів мучення та умертвіння тварин.

2. До другої, мабуть, найчисленнішої групи, належать злочинці, які прагнуть використати жорстоке поводження з тваринами як погрозу під час сімейно-побутового конфлікту. У даного типу злочинців відсутні явні антисуспільні погляди та установки, проте вони не виключають можливість жорстокого поводження з твариною в конфліктних ситуаціях. Це можуть бути сварки на ґрунті заздрощів, помсти, особистої антипатії між особами, що знаходяться в громадсько-побутових або сімейних відносинах. Злочини зазначеного виду, як правило, обумовлені способом життя злочинця, його викривленими потребами та інтересами, шкідливими звичками. Під час узагальнення архівних кримінальних справ ми нерідко зустрічали ситуації, коли чоловіки жорстоко вбивали домашніх тварин на очах у дружин та дітей з метою залякування, демонстрації своєї фізичної сили або ж з метою помсти тещі, дружині, колишній коханці за минулі образи тощо.

3. Третя група об'єднує осіб, особи, які ставлять собі за мету отримати ситуативну вигоду від жорстокого поводження з тваринами. Як правило, це особи, що погоджуються на прохання знайомих вбити тварину на замовлення за винагороду або хочуть спробувати виготовити ліки з цінного звіра, чи влаштувати тоталізатор собачих боїв на власному подвір'ї. Ці злочинці характеризуються легковажно безвідповідальним ставленням до загальноприйнятих норм моральності, а корисливий мотив є домінуючим у цій кримінальній активності.

4. Нарешті, до четвертої групи належать які систематично експлуатують тварин з метою отримання прибутку. Підґрунтям для їхньої діяльності виступає стійка злочинна група або організація, що спеціалізується на контрабанді екзотичних тварин, удаваній перетримці домашніх тварин на «пташиних ринках», привласнення бюджетних коштів, виділених на евтаназію або стерилізацію тварин, отримання прибутку від

розважальних установ (дельфінаріїв, цирків), де тварини утримуються у неналежних умовах. До типових морально-психологічних ознак таких осіб належить винятковий цинізм, зневага до життя тварин і довкілля в цілому, прагнення примножити свій капітал будь-якою ціною.

2.4. Детермінація жорстокого поводження з тваринами

Причини злочинності та її окремих проявів завжди були і продовжують залишатися об'єктом пильної уваги представників різних галузей науки і, насамперед, кримінологів. Їхнє належне розуміння є запорукою вироблення кримінологами ефективних рекомендацій щодо запобігання злочинності. Цим проблемам були присвячені праці таких фахівців, як Ю. М. Антонян [14], М. Ю. Валуйська [52], В. В. Голіна [72], Б. М. Головкін [77], І. М. Даньшин [93], А. П. Закалюк [112], А. Ф. Зелінський [115], О. Г. Кальман [128], В. М. Кудрявцев [145], Н. Ф. Кузнецова [146], В. В. Пивоваров [189], О. Б. Сахаров [237], В. І. Шакун [263] та ін.

У найзагальнішому значенні поняття детермінації відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ, процесів [188, с. 112]. Отже, у кримінологічній площині під детермінацією злочинності та її окремих проявів ми розуміємо сукупність чинників, які викликають, провокують, посилюють і підтримують протиправну поведінку окремих осіб. На сьогодні у кримінологічній літературі вирізняють до 32 видів детермінаційних зв'язків, однак, з-поміж них традиційно на перший план виступає причинність (каузальність) як системоутворююча ознака детермінації злочинності [81]. Разом із причиною як найголовнішою детермінантою, що продукує настання певного наслідку, виділяють ще умови, які обумовлюють дію причини (причин) та сприяють її (їх) реалізації. При цьому умова, хоча і має другорядний характер, однак без неї неможливе спрацьовування причини і відповідно настання наслідку, тобто вчинення злочину [145, с. 31].

Однак наприкінці ХХ ст. представники різних наук (у тому числі й кримінологи) почали відмовлятися від самого поняття «причина» як недостатньо коректного, надаючи при цьому перевагу факторам і

кореляційним залежностям, які можуть бути емпірично встановлені. Ці положення були розвинуті й у вітчизняній кримінології А. П. Закалюком, на думку якого причинний комплекс злочинності не обмежується безпосередньою ланкою каузальності, а включає фактори (економічні, соціальні, політичні, культурні тощо), які формують певні негативні елементи суспільної свідомості [112, с. 212]. Тому, з нашої точки зору, більш коректним щодо пояснення детермінації жорстокого поведіння з тваринами як складного, неоднорідного явища соціальної дійсності є групування найбільш суттєвих криміногенних факторів у єдиний детермінаційний комплекс.

Зауважимо, що при висвітленні цього питання ми не маємо на увазі певний унікальний комплекс чинників. Значна їхня частина є складовою системи детермінант злочинності в цілому і, зокрема, детермінаційних комплексів інших видів злочинності (у т. ч. насильницької, корисливої, злочинів проти моральності). Також слід додати, що, за справедливими оцінками окремих кримінологів, надати повний та вичерпний перелік причин, що породжують конкретний вид злочинності в принципі неможливо. Суспільні феномени, здатні прямо чи опосередковано зіграти незначну чи істотну криміногенну роль, містяться буквально в усіх без винятку сферах життєдіяльності соціуму, його інститутах й соціальних групах, окремих особах [6, с. 117–118]. Тому у подальшому викладі увага буде зосереджена лише на тих умовах, підвищений криміногенний вплив яких доведено як вивченням та узагальненням архівних кримінальних проваджень, розглянутих судами України протягом 2006–2015 рр. за ст. 299 КК України, так і результатами релевантних вітчизняних кримінологічних досліджень на суміжну тематику.

За словами Б. М. Головкина, структурними компонентами суспільної свідомості, що зазнають криміногенних деформацій, є суспільна психологія та суспільна ідеологія, а сферами, в яких найбільш поширені такі деформації, є політика, економіка, культура, мораль, право, дозволя і

побут [81]. Відповідно для пояснення поширення жорстокого поводження з тваринами доцільно поділити детермінаційний комплекс на три групи детермінант: 1) високий рівень соціальної напруги; 2) суперечлива політика держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин; 3) занепад суспільної моральності. Ці негативні явища і процеси, знаходячи відбиток в особистісних рисах, здійснюють опосередкований вплив на формування мотиву конкретного злочину.

1. *Високий рівень соціальної напруги.* На перший погляд добробут населення видається не пов'язаним із проблемою жорстокого поводження з тваринами. Однак, незважаючи на відсутність у досліджуваній категорії злочинних діянь суцільної ознаки корисливого забарвлення, ми дотримуємося думки, що такі негативні елементи соціально-економічної царини, як безробіття, погіршення матеріального становища мають як прямий, так і опосередкований вплив майже на усі види протиправної поведінки. Вітчизняними кримінологами встановлено, що відчутний брак коштів викликає почуття роздратованості, невпевненості, розлюченості, нестабільності, страху перед майбутнім, зневіру в поліпшенні життя, у втіленні планів на майбутнє, спричиняючи загострення негативних рис характеру [80, с. 192; 71, с. 83]. Підкреслимо, що відповідно до соціально-психологічного підходу, кримінологічними детермінантами економічного характеру є не власне об'єктивні показники, наведені нижче, а всезагальна стурбованість проблемою визначення джерел засобів існування у кризовий період, що підлягає масовому осмисленню під кутом зору соціальних очікувань і домагань, оцінок людьми своїх можливостей, визначення допустимої межі альтернативних рішень [77, с. 230].

Ретроспективний погляд на історико-еволюційний процес викриває соціальний феномен сплеску озлобеності населення в переламні епохи соціогенезу. Період соціально-економічних, культурних, і, в цілому, суспільних перетворень сьогодення може бути повною мірою віднесений до категорії переламних, з усіма властивими йому спалахами

«пасіонарності» видатних особистостей, з одного боку, і «тіньових» сторін колективного й індивідуального несвідомого – з іншого. Як відомо, економічний складник розвитку України сьогодні характеризується негативно з усіх сторін. Тому не викликає подиву, що сьогодні за рівнем купівельної спроможності та добробуту домогосподарств українці посідають останнє місце серед жителів Європи [309].

Не буде перебільшенням зауважити про відносну стабільність соціальної напруги в Україні протягом кількох останніх десятиліть, яку можна пояснити з позицій теорії «пастки бідності». Відповідно до останньої, деякі риси транзитних суспільств становлять цілісний механізм, що самовідтворюється і не дозволяє використовувати короткотривалі позитивні коливання в економіці на краще. До таких ознак належать корупція, обмежені можливості отримання кредиту, надзвичайна екологічна деградація (заважає розвитку сільського господарства), відтік капіталу, недосконала система освіти та медицини, війни, погана інфраструктура. Так, останні декілька років Україна стабільно утримує позицію найкорумпованішої країни Європи за Індексом сприйняття корупції організації «Transparency International» [284].

Складно переоцінити й негативні демографічні зрушення, які відбулися всередині України. За повідомленням Державної служби з надзвичайних ситуацій, станом на липень 2015 р. із зони проведення АТО до інших регіонів України переселилися 898 тис. осіб [192]. Нестача доступного житла й робочих місць для такої вразливої категорії осіб значно підвищує рівень соціальної напруги й тривожності у великих містах.

Не можна не згадати також дослідження відомого американського фахівця Р. Локвуда про вплив бідності домогосподарств на ймовірність вчинення у сім'ї жорстокого поводження з тваринами. На переконання дослідника, бідність часто викликає відчуття пригнічення та несправедливості, що дає деяким особам привід для самовиправдовування [у сплесках насильства], у пошуках контролю, якого їм так бракує у

повсякденному житті [276]. Не менш переконливою виглядає теза вченого про кореляцію між бідністю родини та жорстоким поводженням із тваринами з боку дітей через істотний дефіцит організованого позакласного дозвілля саме в незаможних родин (чимало винних осіб неповнолітнього віку зізнавалися в жорстокій поведінці «через нудьгу») [276].

Таким чином, по-перше, жорстоке поводження з тваринами з некорисливою метою опосередковано залежить від матеріального добробуту винної особи. Різка стратифікація населення за рівнем доходів, доступом до соціальних послуг, умовами та якістю життя породжують криміногенно небезпечну соціальну нерівність, що, у свою чергу, детермінує соціальну напругу і знижує межу та міру законслухняності значної частини суспільства [75]. Як свідчать результати нашого дослідження, більшість осіб (63,9%), які вчинили злочини, передбачені ст. 299 КК України, є працездатними особами, які не працюють і не навчаються. По-друге, нестабільний дохід, стрімке зростання цін на найнеобхідніші товари та ліки, системні прояви корупції в державних закладах освіти й охорони здоров'я підштовхують особу до добровільного самоусунення від суспільно корисної діяльності, втягнення у сумнівний бізнес, у тому числі – незаконних оборотів із експлуатацією живих тварин, зокрема, організації притравочних станцій у мисливських угіддях, нелегальної торгівлі екзотичними тваринами, організації собачих і півнячих боїв тощо (інструментальної агресії корисливої спрямованості).

Разом із тим зауважимо, що указані недоліки у соціально-економічній сфері нашої держави стосуються не лише збіднілих, маргіналізованих верств населення. Проблема низького рівня оплати праці торкається переважної більшості категорій громадян, зокрема, тих, від результатів роботи та професіоналізму яких залежить запобігання злочинам, у тому числі жорстокому поводженню з тваринами. Це працівники ДСА України та органів охорони правопорядку, Державної екологічної інспекції України, які, зокрема, безпосередньо здійснюють перевірки дотримання норм

утримання у неволі диких тварин, ухвалюють рішення про порушення чи відмову у порушенні кримінальних проваджень як за фактом жорстокого поводження з тваринами, так і зловживань з боку різних посадових осіб тощо. Тому недофінансування цих інституцій безпосередньо впливає на поширеність корупційних проявів і відповідно від цього залежить рівень злочинності, що залишається безкарною у розглядуваній сфері.

Проілюструємо наведене прикладом. Нещодавніми змінами до ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» дельфінарії без морської води були прямо заборонені, таким чином, утримання такого закладу становить об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 299 КК України. Однак уже після набрання чинності новою редакцією Закону, в листопаді 2015 р. у м. Трускавець було відкрито дельфінарій «Оскар» із хлорованою водою для утримання тварин, і представники Держекоінспекції усупереч законодавству надали власникам дозвільні документи [96], що стало приводом для сумнівів у прозорості ухвалення такого рішення.

2. *Суперечлива політика держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин.* Як відомо, соціально-економічний розвиток держави перебуває в органічному взаємозв'язку з державною політикою в тій чи іншій сфері. Вважаємо, що сьогодні вітчизняна політика у сфері поводження з тваринами характеризується деякою суперечливістю. З одного боку, в Україні ухвалено низку нормативно-правових актів, що дають можливість стверджувати про помірний поступ нашої держави на шляху до реалізації європейських стандартів у сфері поводження з тваринами – існує базовий ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», встановлено адміністративно-правову та кримінально-правову відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, ратифіковано Європейську конвенцію про захист домашніх тварин. Відповідно до ч. 2 ст. 59 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Україна зобов'язалася досягти порозуміння з ЄС стосовно стандартів утримання та поводження з тваринами. Проте приписи цих нормативно-правових актів не

забезпечуються систематичною імплементацією в реальному житті. Про це свідчать, наприклад, багаторічні заклики урядових та громадських організацій країн ЄС гуманізувати українську політику регуляції чисельності безпритульних собак у містах під час підготовки до проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу, входження України до дев'ятки найгірших країн Європи за політикою поводження із безпритульними тваринами, визнання Київського зоопарку одним із п'яти найгірших у світі за критеріями добробуту утримуваних там тварин тощо [313].

Як уже згадувалося в попередньому підрозділі, потужним чинником латентизації жорстокого поводження з тваринами є відсутність чіткого розмежування підстав для притягнення винного до адміністративно-правової або кримінальної відповідальності, адже ст. 89 КУпАП і ст. 299 КК України носять однакові назви і не містять будь-яких критеріїв для розмежування кваліфікації дій осіб, що жорстоко поводитися з тваринами. У світлі вивчення кримінального законодавства економічно розвинутих країн не витримує критики й м'якість санкції – як свідчить узагальнення архівних кримінальних справ і проваджень, особам, які вчинили жорстоке поводження з тваринами без реальної сукупності з іншими злочинами, здебільшого призначають покарання у вигляді штрафу на суму 850 грн, не пов'язані з обмеженням волі. Така правозастосовна практика, безперечно, укріплює почуття безкарності злочинців і не виконує функцій загальної та спеціальної превенції кримінального покарання.

Важливим елементом забезпечення ефективної державної політики у сфері добробуту тварин, на нашу думку, є правова, організаційна та фінансова підтримка державою зоозахисних громадських організацій. Станом на сьогодні притулки для тварин, створені та утримувані волонтерами, втілюють найкращі стандарти та практики поводження з тваринами, організовують просвітницьку та профілактичну роботу серед населення, однак нерідко зазнають утисків від муніципальних структур

через ґрунтовні суперечності у політиці останніх щодо регуляції чисельності тварин. Так, харків'яни нещодавно були вражені спробою виконавчого комітету Харківської міської ради ліквідувати приміщення, в якому знаходиться притулок «Служба порятунку тварин» громадської організації «Громадська Варта Харків», на підставі незаконності заняття волонтерами земельної ділянки у той час, як власне вже третій рік поспіль самій громадській організації відмовляють у праві орендувати цю земельну ділянку. Таким чином, за відсутності податкових та інших пільг для спрощення дозвільного режиму зооохоронної діяльності громадські організації є уразливими у конфліктах із місцевим самоврядуванням.

Дещо пасивно також виглядає процес імплементації у систему національного законодавства міжнародних та регіональних актів у сфері охорони добробуту тваринного світу, згоду на обов'язковість яких надано Україною. Зокрема, у 2013 р. Верховна Рада ратифікувала Європейську конвенцію про захист домашніх тварин, що є фундаментальним документом у сфері забезпечення добробуту домашніх тварин. Відповідно до Конвенції, евтаназія тварин має здійснюватися за надзвичайних обставин, гуманно і винятково ветеринаром або іншою компетентною особою; вводиться заборона на утоплення, використання електричного струму (якщо це не призводить до миттєвої непритомності) та отруйних речовин (які не забезпечують необхідного ефекту). Однак в Україні ця норма, на жаль, дотепер залишається фікцією [134, с. 74].

Плідним ґрунтом для розповсюдження незаконного полювання, браконьєрства та торгівлі екзотичними тваринами є невдала адміністративна реформа управління у сфері заповідної справи. Так, у 2011 р. Державна служба заповідної справи була реорганізована у Департамент заповідної справи з удвічі скороченою чисельністю працівників. Кілька років потому практично в усіх територіальних органах були ліквідовані відділи заповідної справи, а в 2013 р. були ліквідовані і самі держуправління. У саме цей період також був ліквідований Науковий

центр заповідної справи, науково-технічна рада та лабораторія із заповідної справи. Тому, на думку громадських експертів, сьогодні Міністерство екології та природних ресурсів України не в змозі виконувати функції центрального органу влади у заповідній справі, оскільки указаний Департамент в сучасному стані не здатний забезпечити ефективне управління підпорядкованими йому установами природно-заповідного фонду [102].

Найбільш болючою серед цієї категорії проблем для суспільства, безперечно, виступає питання гуманної регуляції чисельності безпритульних тварин. Як свідчать матеріали емпіричного дослідження автора, сьогодні безхатні тварини, з одного боку, стають предметом найбільш латентних випадків жорстокого поводження (зокрема, з боку догхантерів), а з іншого – масово знищуються комунальними закладами із непрозорими схемами фінансування видатків замість упровадження набагато ефективнішої системи стерилізації.

Так, на адресу сумнозвісного харківського КП «Центр поводження з тваринами», що декларує метою своєї діяльності як утримання притулку, так і скорочення чисельності безпритульних тварин, за декілька років роботи надійшли численні негативні відгуки як вітчизняних, так і європейських зоозахисників. За результатами моніторингу міжнародних організацій масове негуманне знищення тварин (як вилонених безхатніх, так і тих, що віддали до притулку на утримання приватні особи) не є вирішенням проблеми, однак метод стерилізації, поширений у ЄС, надалі відкидається керівниками КП [319]. Як свідчать активісти «Ліги захисту тварин», останнє спричинене банальним фактором – на відлов і подальше знищення безхатніх тварин з міського бюджету щороку виділяється понад чотири мільйони гривень, і продуктивна програма стерилізації, таким чином, за короткий час позбавила б керівників організації постійних бюджетних асигнувань [154].

Також, на нашу думку, вимагає осучаснення режим обігу пневматичної зброї. Нагадаємо, що у такий спосіб було вчинено 8,4% від загального масиву досліджених кримінальних справ. Сьогодні пневматичну зброю калібром до 4,5 мм, швидкістю – до 100 м/с може придбати будь-яка повнолітня особа. Однак сучасний розвиток зброярства ставить під питання суспільну безпеку вражаючої здатності цієї зброї. Як зазначає О. Харитонов, дулова енергія імпорتنих гвинтівок із пружинно-поршнеvim компресором, калібром до 4,5 мм, коливається в межах 20–190 Дж, що перевершує за бойовими характеристиками «кишенькові» пістолети («браунінг» 6,35 – 85 Дж) і ненабагато поступається армійським моделям (пістолет Макарова – 297 Дж) [257]. Отже, перед виконавчою владою постає нагальне питання удосконалення дозвільної системи обігу зброї.

Нарешті, чільне місце серед управлінських прорахунків посідає низький рівень підготовки працівників органів охорони правопорядку, недооцінка ними рівня суспільної небезпеки жорстокого поводження з тваринами, ефективного науково-методичного супроводження практики виявлення, розкриття та розслідування жорстокого поводження з тваринами тощо. Наочним прикладом цього є історія викриття Олексія Ведули – після декількох років систематичного бузувірства, яким він вихвалявся на Інтернет-платформах спілкування догхантерів, злочинець був затриманий міліцією лише в результаті опублікування матеріалів незалежного розслідування кореспондентів веб-ресурсу «Obozrevatel.com», які деанонімізували правопорушника [267].

3. *Занепад суспільної моральності.* Відомо, що сьогодні українське суспільство охопила глибока духовна криза. Не можна не погодитися з А. М. Вальчуком, на думку якого коріння такої кризи полягає насамперед у дисбалансі духовних і матеріальних цінностей у суспільній свідомості [53, с. 512]. На часі відбувається помірне становлення нової системи суспільних цінностей у дусі загальноєвропейської та американської культурних традицій, викривлених капіталізацією суспільних відносин на

пострадянському ґрунті, адже реалізація програм наздоганяючого розвитку завжди несе з собою можливі негативні наслідки для соціокультурного контексту [76, с. 81]. Механічне запозичення інститутів ринкової економіки, невдалі податкові реформи, відсутність якісних зрушень у багаторічній боротьбі з корупцією спричинили епідемію всепоглинаючого прагнення швидкої і легкої наживи, масове розчарування в моральних орієнтирах, правовий нігілізм, укорінення вузьких утилітарно-споживацьких ціннісних орієнтацій, примиренність із повсякчасними фактами порушення кримінального закону. Дослідження Інституту Горшеніна свідчить, що сьогодні головними життєвими цінностями переважна більшість українців вважає здоров'я (78,7%) і матеріальну забезпеченість (72,4%), і тільки кожен шостий (15,3%) поміщає на п'єдестал життєвих цінностей пізнання й інтелектуальний розвиток [64]. Тобто, прагматичний, споживацький світогляд знаходить свій відбиток у повсякденній непорядності, обмані й лицемірстві, паразитизмі, правовому та, зокрема, еколого-правовому нігілізмі – поверхнево-зневажливому ставленні до всіх інших форм життя, недооцінці небезпеки завдання шкоди довкіллю.

Значна роль у зростанні злочинів проти громадського порядку та моральності, в тому числі жорстокого поводження з тваринами, належить засобам масової інформації. Їхній вплив на злочинність розглядали у своїх роботах О. І. Бугера [46; 47], В. В. Голіна [141], В. В. Гудим [90; 91], Ю. Ю. Орлов [184] та ін. Телебачення є невід'ємним елементом культури XXI ст., частиною й компонентом духовного життя соціуму й особистості [141, с. 83]. Кризові явища, які вразили політичну, економічну й культурну сфери життя, торкнулися й медіа, як традиційних, так і онлайн-платформ. Засоби масової інформації називають «четвертою владою», тому що вони формують суспільну думку, впливають на свідомість людей.

Двадцять перше століття нерідко називають епохою масової культури – популярної серед широких верств населення в даному суспільстві та

переважно комерційно успішної, елементи якої знаходяться всюди: в кулінарії, одязі, споживанні, засобах масової інформації, в розвагах (наприклад, у спорті і літературі), – контрастуючи з «елітарною культурою». За справедливим висловом О. П. Дзьобаня та В. Г. Пилипчука, масова культура тиражує й закріплює «одновимірний» стереотип сучасної людини і створює ерзац-культуру, в якій індивід не може реалізувати себе як етичний феномен, що призводить до глухості, закритості, деструктивності індивіда з його пригніченими й незадоволеними інстинктами й потребами.

Як відомо, на сучасних телеканалах демонструється безліч телесеріалів, художніх фільмів і розважальних телепередач низької якості, що пропагують культ насильства й жорстокості. Зарубіжні серіали «Гра престолів», «Ганнібал», «І мертві підуть», «Американська історія жахів», що демонструють цинічні вияви жорстокості, виправдовують насильство як інструмент вирішення конфліктів і досягнення правосуддя, користуються неабиякою популярністю серед української молоді. Усе це робиться на шкоду пізнавальним, розвиваючим передачам, художнім фільмам, що є вітчизняною і світовою класикою, які можна подивитися лише по спеціальних телеканалах, доступних не всім громадянам країни. По більшості ж телевізійних каналів глядачі можуть подивитися здебільшого політичні дебати, кримінальну хроніку, рекламу, мелодраматичні або детективні телесеріали, як правило, низької якості або ж художні фільми агресивного змісту. Такі передачі аж ніяк не сприяють нормальному розвитку дітей і підлітків, підвищенню їх культурного рівня. Відбуваються руйнація культурних цінностей, розпад моральних норм, посилення насильства й агресії, що впливає на зростання насильницької злочинності. Якщо в дотелекомунікативний період психопатологічна нав'язливість імпульсу зумовлювалася власне природною властивістю особи, її надчутливістю, то нині сприятливим тлом для цього виступає набута якість людини – її телегіпнабельність. Цим пояснюється прогресуюче зростання

злочинів такого типу, які просто тиражуються в масову свідомість через кіно й телеекран [91, с. 551].

Сучасні психологи раптове виникнення надмірної насильницької агресії пояснюють змінами в мисленні, пов'язаними зі зміною загального психоемоційного стану. За умови наявності в людини готових алгоритмів дій в обставинах, пов'язаних із застосуванням сили, які з дитинства формуються сучасною молодіжною культурою, вона самостійно знаходить найоптимальніший варіант виходу з критичної ситуації. І переважна більшість таких варіантів – креативно збочені в уявленні засоби фізичного впливу, які свого часу були нав'язані та втілені у підсвідомість дитини [184, с. 18]. Наявність причинного зв'язку між кібернетичною лудоманією та десенсибілізацією агресії, зниженням рівня емпатії, підвищенням тривожності були успішно доведені низкою незалежних психологічних досліджень [151, с. 57]. «Зараз із майже повною впевненістю ми можемо сказати, що незалежно від конкретного експериментального методу, незалежно від того, представники якого суспільства й культури досліджуються, результат виходить однаковий, – стверджує відомий соціальний психолог Крейг Андерсон. – Вплив насильства у відеоіграх підвищує ризик проявів агресії як у короткочасному, так і в довготривалому масштабі» [272, р. 153].

Розглядаючи проблему занепаду суспільної моралі, не можна не приділити окремої уваги такому феномену, як романтизація злочинної контркультури. Сьогодні у сприйнятті споживача масової літературної, пісенної та кінопродукції персонаж кримінального світу не викликає відрази, а набуває рис справедливого, привабливого «лицаря» з суворими моральними принципами, які він змушений переступити через помсту за пережиті страждання. Якщо раніше злочинця цуралися, його боялися і зневажали, то зараз репутація бандита або найманого вбивці (особливо серед молоді) уявляється почесною, йому заздять, бояться і поважають.

Так, однокласники Ігор С. і Віктор С., які походили з благополучних сімей, часто обговорювали проблему страху і способи його повного позбавлення. Для того щоб перебороти свій страх перед кровопролиттям і згодом опанувати романтизоване поп-культурою ремесло професійного найманого убивці, молоді хлопці протягом року знущалися з кошенят і цуценят (іноді знімаючи це на відеокамеру) [18]. Згодом вони почали лупцювати і грабувати випадкових перехожих, і, врешті-решт, наважилися катувати й убивати людей, унаслідок чого протягом усього декількох місяців «полювання» 21 людину було позбавлено життя, а юнаки отримали прізвисько «дніпропетровських маніяків» та були засуджені до покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Специфічним джерелом генези нахилів до знущання з тварин є низький рівень сформованості професійно-етичних настанов серед громадян, зокрема підприємців. Як відзначає В. Москалець, основним і найбільш нищівним проявом хижацько-експлуаторського ставлення до природи є створення та застосування технологій, економічна ефективність яких значною мірою забезпечується мізерністю природоохоронних та ресурсозберігаючих витрат. Цьому сприяє шалена корупція в екологічній (природоохоронній) сфері – суб'єктів, на яких покладено обов'язки охорони довкілля, підкупають ті, котрі його нищать з корисливою метою [173, с. 20]. Нарешті, не залишається осторонь спричинення досліджуваного феномена й низький рівень культури поводження з домашніми тваринами, відсутність поваги до права тварин на безпечне існування. За свідченням соціологів, менталітет українців у цій сфері носить характер сповідування подвійних стандартів. Так, якщо більшість співвітчизників категорично засуджують жорстоке поводження з тваринами як явище, водночас вони не знають про кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами і, що важливіше, нейтрально або поблажливо ставляться до сили як інструменту вирішення конфлікту [40, с. 125]. Це є відбитком масового поширення застосування фізичного насильства в сім'ї й побуті, зокрема, з

метою покарання тварини за заподіяну матеріальну шкоду, помсти чи залякування кривдника, тобто зсуву агресії з фрустратора на безпечніший в аспекті потенційної кари об'єкт.

Яскравим прикладом такого явища є, зокрема, успішний бізнес «перекупки» тварин, що нещодавно став предметом декількох журналістських розслідувань. Як свідчать зоозахисники, на «Пташиний» ринок у Києві щодня приходять люди, аби прилаштувати непотрібну тварину та віддають перекупниці гроші на супровідні витрати, і, таким чином, торговці отримують за день приблизно дві тисячі гривень. Однак, як свідчать місцеві жителі, наприкінці робочого дня коробки із живими тваринами вантажаться у машини і вивозяться на залізничну колію [175]. Зауважимо, що ані адміністрація ринку, ані органи охорони правопорядку станом на 2016 р. досі не вживають жодних заходів для припинення цього корисливого й жорстокого явища [1].

Не менш прибутковим підприємництвом в Україні є нелегальне переміщення через митний кордон екзотичних тварин. За даними Інтерполу, кожен долар, вкладений у контрабанду диких тварин, дає 5 – 10 доларів прибутку, а щороку нелегальна торгівля живою екзотикою приносить близько 20 млрд доларів США [110, с. 68]. За лаштунками цього бізнесу залишаються страждання та загибель живого товару. Як свідчить Дмитро Скрильніков, директор Бюро екологічних розслідувань, тварин при транспортуванні наколюють наркотиками, замотують в рулони, запаковують в консервні банки, прибивають цвяхами до чемоданів; а згодом хворих і поранених викидають на смітник [50]. Наслідками цього злочинного бізнесу у світовому масштабі є знищення цілих видів тварин, поширення захворювань та завдання непоправної шкоди екосистемі планети.

Без перебільшення, кривавим пластом вітчизняної культури сьогодні залишається культ полювання. Цей вид дозвілля здавна приваблює чоловіків своєю престижністю, азартом, можливістю взяти до рук зброю та

відчути свою могутність, позмагатися з товаришами у кількості здобутих власноруч трофеїв тощо. Проте, на превеликий жаль, судово-слідча практика свідчить про те, що згадана розвага здатна пробудити в людині жорстокість, кровожерливість, марнославство та винятковий цинізм. Багатовікова відсутність на території України стабільної, ефективної системи контролю за природокористуванням призвела до вкорінення заборонених способів полювання та просто безжалісних прикмет і традицій. Наприклад, відомий дослідник мисливських традицій Л. П. Сабанєєв свого часу описував такі способи знуцання з вовчент, знайдених звіроловами, поширені в різних регіонах Російської імперії: ломка задніх лап або переріз сухожиль, викручування суглобів двох нахрест лежачих лап, введення під шкіру скалок, виколювання очей, спалення живцем [135, с. 89]. На сучасному етапі розвитку правова свідомість українців у частині етичних норм полювання теж залишається недостатньо розвиненою на масовому рівні. Так, до кримінальної відповідальності за незаконне полювання були притягнуті директор радгоспу Б. та голова райсільгоспхімії Д., які недалеко від селища Б. умисно підпалили з двох сторін зарості очерету. Коли з полум'я стали вибігати палаючі лисиці та кабани, вилітати птахи, Б. та Г. загнали на тракторі декілька ослаблих кабанів та вбили їх, наїжджаючи трактором; декілька кабанів загинули у вогні. Однак факт жорстокого поводження з тваринами не дістав кримінально-правової оцінки ані під час досудового слідства, ані під час судового розгляду [84, с. 270].

У рамках блоку культурно-виховних факторів жорстокого поводження з тваринами важливе значення має негативний вплив сім'ї, безпосереднього оточення, навчальних закладів і трудових колективів як загальновідоме джерело криміногенних психічних комплексів та фобій. Так, у кримінологічній літературі серед умов, що сприяють формуванню криміногенних рис особистості, особлива роль традиційно належить негативним явищам у сім'ї [16; 113; 146]. Насильство в сім'ї не лише

руйнує гармонію і злагоду в оселі та спричиняє сімейне неблагополуччя, а й виступає однією з передумов злочинності в суспільстві загалом, адже порушує основний принцип життєдіяльності родини – безпечне та комфортне існування будь-якого її члена [35, с. 161; 259]. Зауважимо, що, на нашу думку, не можна зводити несприятливі умови соціалізації в сім'ї лише до насильства в цьому мікросередовищі. Зарубіжні дослідники наголошують, що значення фізичного покарання дитини у розвитку негативних психологічних явищ спрощується й переоцінюється, натомість порушення сімейного функціонування в цілому має вирішальне значення [131, с. 920]. Встановлено, що фізичне покарання неагресивної дитини придушує в ній здатність до опору та самозахисту, знижує самооцінку, а агресивної – посилює та сприяє формуванню обопільних агресивних стосунків між батьками й дітьми, що в подальшому стає причиною розвитку в дитини агресивних форм девіантної активності [26, с. 107; 97, с. 43]. Обґрунтованою видається позиція Ю. М. Антоняна, який відносить до суб'єктивних обставин, що зумовлюють неправильне моральне становлення особистості:

- а) невиконання батьками своїх обов'язків з належного виховання дітей, неувага до їхніх інтересів, грубощі, деспотизм тощо;
- б) виховання дітей неробами, егоїстами, користолюбцями;
- в) поганий приклад членів сім'ї, скоєння ними злочинів або інших правопорушень, аморальний спосіб життя, постійні сварки, пияцтво;
- г) втягнення дітей у злочинну діяльність, пияцтво, бродяжництво, проституцію, азартні ігри [15, с. 86].

Як свідчать психологи, типовим для сімей, у яких виховувалися особи, які вчинили злочини, передбачені ст. 299 КК України, є застосування помилкових способів виховання дітей – залякування, погроз, фізичних покарань, приниження особистості, навіть катувань [236, с. 65]. Негативний досвід спілкування в сім'ї, у свою чергу, викликає недовіру, байдужість щодо всіх оточуючих. Фрустрована потреба в повноцінному

спілкуванні з дорослими нерідко поєднується з невмінням взяти на себе відповідальність, «споживацьким» ставленням до батьків, звичкою очікувати або навіть вимагати вирішення своїх проблем від оточуючих. Підкреслимо, що могутній деструктивний потенціал в аспекті впливу на особистість дитини, на нашу думку, має відсутність матері або неналежне виконання нею своїх обов'язків щодо дитини. Англійський психіатр Д. Боулбі протягом тривалого часу спостерігав за дітьми із зруйнованих сімей і дійшов висновку, що відсутність матері для дитини в дитячому віці (від шести місяців до двох-трьох років) призводить до зниження у таких дітей інтелекту, зривів у поведінці, нервового напруження, формування стійкої імпульсивної агресивності, байдужості до почуттів інших людей [282, р. 359]. За даними здійсненого нами опитування фахівців у галузі психіатрії, 52,3% респондентів погодилися із тезою відомого судового психіатра О. О. Бухановського про існування криміногенного феномена «матерів Чикатило». До цього кола осіб О. О. Бухановський відніс жорстоких, деспотичних жінок із владним характером і яскраво вираженою роллю сімейного лідера, часто самотніх (або таких, що систематично принижують своїх чоловіків), які суворо поводяться із сином, обмежують його контакти з ровесниками, негативно впливаючи на формування особистості дитини.

Помітним фактором у детермінації агресивної поведінки чоловіків є послаблення їхнього авторитету в сім'ї в сучасних умовах. Скрутне матеріальне становище робить необхідною матеріальну підтримку дружини, батьків та інших родичів, що, у свою чергу, надає їм право втручатися у виховання дитини та інші справи, тим самим зводячи роль батька до мінімуму, а зсув накопиченої агресії на слабшого стає спробою чоловіка компенсувати свій неналежний родинний статус. Відзначимо, що жорстоке поводження з тваринами нерідко супроводжується поганим ставленням винної особи до дітей, оскільки жорстокість у сім'ї найчастіше спрямована проти найслабших і має тенденцію до передачі наступним

поколінням. За результатами аналізу нещодавніх досліджень британських та американських кримінологів можна стверджувати, що чоловіки, які були засуджені за насильницькі дії щодо члена родини, з імовірністю від 40% до 80% раніше скоювали щонайменше один акт неналежного поводження з тваринами [288; 293; 321].

Окрім сім'ї, велике значення в системі факторів, що зумовлюють вчинення злочинів, передбачених ст. 299 КК України, має побутове оточення особи. Це здебільшого стосується підлітків і молодих людей, які під час спілкування з однолітками стають членами мікрогруп з антисуспільною спрямованістю. Під час аналізу матеріалів архівних кримінальних справ, зокрема обставин, що оточують злочинця в період, який передує знущанню з тварин, встановлено, що ця категорія злочинів (вчинених в умовах очевидності) майже ніколи не скоювалася у соціально позитивному середовищі. Із матеріалів кримінальних проваджень випливає, що при вчиненні злочинів в групі, злочинець і його оточення мали однаково низький інтелектуальний рівень і занижені моральні якості. Переважна більшість зазначених злочинів (61,5 %) вчинені у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Недивно, що в групах, де постійне вживання алкоголю, невпорядковане статеве життя, відсутність постійної роботи є нормальним явищем, особа, щоб виправдати сподівання цього середовища, поводить себе так само цинічно й зухвало, як і його члени.

Моральне формування людини починається в родині, потім продовжується в дошкільних закладах, школі, навчальних закладах вищої та середньої освіти. Школа, як соціальна установа, займає важливе місце у формуванні особистості. Шкільне навчання накладає відчутний відбиток на психологічний облік дитини, на її поведінку. Поведінка набуває рис вільності, усвідомлення, здатності наслідувати нові правила, норми поведінки [171, с. 106]. Саме школа покликана компенсувати можливі недоліки сімейного виховання, розширювати світогляд, наповнювати позитивним змістом дозвілля.

Натомість неякісна педагогічно-виховна робота, погано поставлене виховання командної роботи, встановлення єдиного блоку вимог до всіх учнів незалежно від рівня їхнього розвитку часто стає причиною інтересу дітей до стійких неформальних малих груп із антисуспільними поглядами й установками, де вони можуть заявити протест проти власного безправ'я, консервативних форм навчання і виховання, негативних явищ у власній сім'ї тощо. Глибоку душевну травму учням можуть завдати навіть поодинокі випадки несправедливості, недобросовісності, нечесності з боку педагогів [25, с. 73]. Із прикрістю доводиться констатувати, що у школах та інших навчальних закладах зовсім не приділяється увага екологічному вихованню, прищепленню учням гуманного ставлення до тварин. Сьогодні майже в кожній школі є штатний психолог, але його робота щодо психічного розвитку учнів, як правило, зводиться до епізодичних бесід про моральність. Педагоги не проводять постійної планової роботи з формування в дітей високого рівня еколого-етичної свідомості та базових навичок поводження з домашніми тваринами, співчуття до страждань живих створінь. У результаті однолітки, старші товариші, телевізійні передачі, соціальні медіа або відео ігри можуть сприяти формуванню спотвореного, викривленого уявлення про домашніх і диких тварин, сутність полювання, необхідні заходи боротьби з безпритульними тваринами тощо. Через вплив названих недоліків стіни шкіл та інших загальноосвітніх закладів покидають випускники, що не отримали достатніх уявлень про добро і зло, без сталих навичок самодисципліни та соціального гальмування.

Серед недоліків шкільного виховання, що можуть стати причиною вчинення досліджуваних злочинів, треба особливо виділити слабкий контроль за учнями, які без поважних причин не відвідують школу, а також брак організації їх дозвілля поза школою. Старшокласники, які не відвідують заняття, втрачають інтерес до навчання й отримання професії, проводять час у мікрогрупах асоціальної спрямованості, вживають

алкоголь і наркотики, що сприяє формуванню цинізму й нахилів до жорстокості. Неабиякі проблеми існують у сфері організації вільного часу дітей, що охоплюють відсутність або формальний характер: а) безоплатних гуртків, спортивних секцій; б) колективних походів учнів до парків, музеїв, театрів, виїздів на екскурсії чи недоступність цих заходів для учнів з малозабезпечених родин; в) культурно-масових заходів, де учні беруть активну участь. небезпечний потенціал в детермінації жорстокого поводження з тваринами має, зокрема, формальний підхід учителів до організації «живого куточка». За справедливим висловом Т. М. Павлової, відсутність штатних співробітників з догляду за тваринами, хороших приміщень нерідко призводить до перетворення «живого куточка» на школу байдужого і безвідповідального ставлення до домашніх тварин [186, с. 73].

Трудові колективи впливають на особу як негативно, так і позитивно. Людина тривалий час протягом дня перебуває на робочому місці, спілкується з членами трудового колективу, взаємодіє з ними. Її девіантні схильності можуть виявлятися й розвиватися під негативним впливом останнього, навіть неохоча до девіантної поведінки особа може під впливом ситуації й підбурювань з боку інших (наприклад, під час вживання спиртних напоїв) учинити насильницький злочин. У зв'язку з підвищеним рівнем актуальності цієї теми вважаємо за необхідне зупинитися окремо на характеристиці морально-психологічного клімату в лавах української армії.

За часів СРСР уявлення про армію в масовій свідомості були частиною ідеологічних міфів тоталітарної державності. Однак із набуттям Україною незалежності виявилось, що позірно непереможний особовий склад, при загальній соціальній незахищеності та матеріальній незабезпеченості, уражений тяжкими моральними недугами та не цурається корисливих і насильницьких злочинів (хоча точні цифри досі невідомі) [42, с. 139; 181, с. 3]. Звичайно, жорстокість в армії виникла не сьогодні, а існувала досить давно, подібно до інших закритих і напівзакритих

спільнот: тюрем, виховних закладів для неповнолітніх правопорушників, психіатричних лікарень. Відомо, що насильство є іманентною ознакою чоловічих спільнот і прямо пропорційне кількості присутніх представників соціально неблагополучних верств населення, особливо якщо такі особи раніше порушували закон [12, с. 44]. Нерідко прояви жорстокості в армійських лавах виконують роль природного відбору, у перебігу якого новоприбулі солдати, що витримують або чинять активний опір кривдникам, посідають вищі місця в соціально-психологічній ієрархії, а фізично слабкі та інертні опускаються на дно.

Важко переоцінити вплив на психіку українських військовослужбовців подій, побачених на території проведення АТО. У фаховій психіатричній літературі поширеність посттравматичного стресового розладу (F43.1) серед осіб, які перенесли надзвичайні ситуації, коливається від 10% (у свідків подій) до 95% (серед тяжко постраждалих осіб); результати досліджень, проведених після війни у В'єтнамі, виявили, що частка ветеранів із посттравматичним стресовим розладом досягає 30% [166, с. 127]. До синдромів цієї хвороби психологи відносять непрохані спогади, безсоння, відчай, депресію, думки про самогубство, постійне відчуття страху, комплекс вини, зловживання алкоголем і напади немотивованої люті [106, с. 209]. Жертвами таких спалахів можуть стати як члени родини, так і пересічні люди або тварини, які випадково трапилися на шляху враженої хворобою людини.

Наприклад, нещодавно українців неприємно вразила новина про жорстоке знущання з тварин, яке мало місце на території військової частини А0281 на Житомирщині. За словами свідків, командир бригади особисто наказав забити трьох бездомних собак саперними лопатами на очах у солдатів, а потім тварин підірвали вибухівкою «для того, щоб солдати відчули себе, як на війні» [251]. На жаль, нам не вдалося з'ясувати, чи була надана цьому діянню кримінально-правова оцінка.

Говорячи про детермінаційний комплекс факторів жорстокого поводження з тваринами, не можна не згадати й про такий вагомий феномен, як розлади психіки та поведінки, які викривлюють свідомість та волю людини, пригнічують емоційний стан та детермінують раптові спалахи агресії. На важливу роль цього феномена в системі детермінації індивідуальної протиправної (зокрема, насильницької) поведінки звертали увагу Ю. М. Антонян [13], В. С. Батиргарєєва [27], В. В. Голіна [70], Б. М. Головкін [78], Ц. А. Голумб [86], О. М. Ігнатов [125], В. В. Лень [152], Л. М. Москалюк [174], О. О. Ходимчук [258] та ін. Під розладами психіки та поведінки за Міжнародною класифікацією хвороб розуміють групу клінічних симптомів або поведінкових ознак, які у більшості випадків завдають страждання і перешкоджають особистісному функціонуванню. Разом із цим власне констатація в анамнезі винного психічного розладу не завжди допомагає зрозуміти причину скоєння злочину, адже залежно від виду, форми та стійкості вони можуть бути криміногенні в одних випадках і абсолютно нейтральні в інших.

Однак ученими була встановлена наявність стійкого кореляційного зв'язку насильницьких злочинів із нервово-психічними детермінантами у вигляді розладів психіки. Зокрема, серед злочинців, схильних до цієї категорії правопорушень, було виявлено значну частку осіб із залишковими явищами враження центральної нервової системи, залежних від психоактивних речовин, хворих на шизофренію, різні ступені розумової відсталості [125, с. 264]. За результатами проведеного дослідження, за жорстоке поводження з тваринами були засуджені три особи з легким ступенем розумової відсталості (F70) й одна особа, хвора на кататонічну шизофренію (F20.2).

За результатами узагальнення морально-психологічних рис осіб із психічними розладами, які вчинили злочини насильницької спрямованості, дослідники зробили висновок про переважну частку імпульсивних мотивів їхніх дій. Це пояснюється особливістю емоційних реакцій цих злочинців,

їхньою підвищеною збудливістю, ригідністю, станом фрустрації, «розрядка» якої часто призводить до дій, що відрізняються жорстокістю, агресивністю, вандалізмом [103]. Умовою виникнення імпульсивних реакцій виступає внутрішній конфлікт у свідомості особи між необхідністю діяти і суб'єктивною неможливістю знайти адекватні для цього засоби, які могли б зруйнувати сформовану ситуацію. Знижений настрій, перевтома, соматичне ослаблення і деякі інші характерологічні особливості психічно нездорових осіб (недостатньо стійка самооцінка, нездатність до швидкого прийняття рішень в складних ситуаціях) пришвидшують виникнення афективної реакції.

Принагідно зауважимо, що зарубіжними вченими багато уваги приділялося розгляду питання щодо природи детермінаційного зв'язку між психічними розладами та агресивністю таких осіб. На підставі емпіричних досліджень Дж. Монахан дійшов низки прикрих висновків. По-перше, точність прогнозування насильства було визнано невисокою – із трьох пацієнтів, оцінених клінічними психіатрами як небезпечних, з високим ризиком агресивної поведінки, лише одна особа вчиняла агресивний напад. По-друге, найвірогіднішими критеріями для прогнозу виявилися такі самі чинники, як і щодо психічно здорових людей – стать, вік, належність до певної соціальної групи, попередній досвід кримінальної поведінки тощо [305, р. 249]. Себто, навіть маючи справу з особами із психічними розладами, необхідно брати до уваги підвищення ризику вчинення ними жорстокого повождення з тваринами за умов відсутності сім'ї, роботи, побутової невлаштованості, залежності від психоактивних речовин і відбування покарання, пов'язаного із позбавленням волі.

До найбільш криміногенних життєвих обставин для осіб із психічними розладами відносять ситуації:

а) висування підвищених вимог до можливостей нервової організації, слабких ланок вищої нервової діяльності хворої особи (для астеничних психопатів – це нав'язування невластивого їм ритму роботи);

б) утиск основних особистісних позицій суб'єкта, його егоцентричних та егоїстичних претензій, які руйнують його самооцінку (здебільшого для істеричних психопатів);

в) висунення підвищених вимог до когнітивної регуляції поведінки (олігофренія);

г) суб'єктивної загрози життю або здоров'ю (шизоїдні психопати) [103].

Також слід зауважити, що лише у 14,8% випадків у вивчених нами кримінальних справах було призначено психіатричну експертизу, тобто реальний ступінь поширення психічних розладів серед осіб, схильних до жорстокого поводження з тваринами, залишається невідомим.

Підсумовуючи результати вивчення особливостей детермінації жорстокого поводження з тваринами, можна зробити висновок про існування детермінаційного комплексу криміногенних факторів, які можна поділити на три блоки: 1) високий рівень соціальної напруги; 2) суперечлива політика держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин; 3) відсутність культури відповідального ставлення до тварин у побуті та бізнесі. Указані фактори перебувають у тісному зв'язку та взаємодії, утворюючи в сукупності сприятливе тло для становлення антисоціальних поглядів, звичаїв, традицій, установок й інтересів, що знаходять прояв в одиничних епізодах умисного жорстокого поводження з тваринами.

Висновки до розділу 2

1. Під час дослідження стану кількісних і якісних показників жорстокого поводження з тваринами протягом 2006–2015 рр. виявлено тенденцію до помірного зростання рівня цих злочинів. Більшість їх вчиняється в найбільш урбанізованих областях, зокрема на Сході та Півдні України, що пояснюється порівняно більшою, ніж в інших областях, підтримкою антисоціальних поглядів, звичаїв, традицій, установок. Жорстокому поводженню з тваринами притаманні такі тенденції: структурна перевага епізодів, вчинених в умовах очевидності, тобто внаслідок емоційного збудження, гнівного імпульсу, без ретельного добору знарядь; предметами злочинних посягань найчастіше є собаки через різку негативну реакцію на запах і поведінку людей у стані алкогольного сп'яніння та захист власників у сімейно-побутових конфліктах; вчинення цього злочину за сукупністю з хуліганством, крадіжкою, грабежем, незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

2. Відповідно до оцінок експертів у галузі зоозахисту, для жорстокого поводження з тваринами характерний високий рівень латентності. Серед причин латентизації наявні чинники кримінально-правового, організаційного, культурно-виховного характеру, а також власне природа цього злочину (відсутність потерпілої особи). Установленню фактичних обсягів латентності може сприяти формування в громадян екологічної свідомості, милосердного й відповідального ставлення до тварин, підвищення професіоналізації співробітників органів охорони правопорядку, зміцнення їхньої матеріальної бази; якісне вдосконалення порядку ведення кримінально-правової статистики, яка лише приблизно відображає стан злочинності в Україні; ліквідація необ'єктивності, неповноти статистичних показників про фактичну злочинність, формального ставлення співробітників статистичного обліку до дорученої

роботи, виключення випадків зловживання з їхнього боку; реальне забезпечення захисту свідків.

3. На підставі аналізу соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак особистості злочинця, який вчинив жорстоке поводження з тваринами, виділено його характерні особливості. Це – чоловіки переважно віком 29–49 років, здебільшого неодружені, як правило, із середньою освітою, які не працюють і не навчаються; 23,6% мали незняту й непогашену судимість, із них 21,3% відбували покарання в місцях позбавлення волі; 61,5% на момент вчинення злочину перебували в стані алкогольного сп'яніння. Проте вказані риси не є однорідними для всіх злочинців вказаної категорії. Велику роль при вчиненні злочину, передбаченого ст. 299 КК України, відіграють морально-психологічні та психічні риси, у структурі яких інтегруючою ознакою є підвищена вразливість особи до стану фрустрації, прагнення змістити накопичену агресію з фрустрованої потреби на тварину з метою самоствердження, розширення автономії свого «Я» за рахунок підкорення собі життя іншого створіння. До поширених специфічних морально-психологічних рис належать відсутність емпатії, підвищена тривожність, ригідність, імпульсивність, злопам'ятство й потайливість, вразливість у міжособистісних стосунках, цинічно-байдуже ставлення до тварин як малоцінної форми життя.

За критерієм цілей злочинної поведінки осіб, які жорстоко поводяться з тваринами, їх класифіковано на чотири групи: 1) особи, що мають на меті отримати задоволення від знущання з тварин; 2) особи, які прагнуть використати жорстоке поводження з тваринами як погрозу під час сімейно-побутового конфлікту; 3) особи, які ставлять собі за мету отримати ситуативну вигоду від жорстокого поводження з тваринами; 4) особи, які систематично експлуатують тварин з метою отримання прибутку.

4. Детермінаційний комплекс чинників, що впливають на виникнення, відтворення та поширення явища жорстокого поводження з тваринами й

формують криміногенні деформації колективної свідомості, поділено на три групи детермінант: 1) високий рівень соціальної напруги; 2) суперечлива політика держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин; 3) занепад суспільної моральності.

Перша група охоплює такі криміногенні чинники, як: високий рівень корупції, відтік капіталу, продовжуваний збройним конфліктом на Сході України, недосконала система освіти та медицини, погана інфраструктура тощо, що в сукупності детермінує низький рівень купівельної спроможності та добробуту домогосподарств. У свою чергу, високий рівень соціальної напруги тягне за собою сплески насильства з боку незаможних громадян, якими керують загострені відчуття пригнобленості та браку контролю в житті, що дає також потужний стимул для виправдовування ними власної жорстокості.

До криміногенних чинників суперечливої політики держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин віднесено: пасивний та несистематичний характер імплементації положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин, відсутність чітких критеріїв для розмежування кваліфікації дій осіб, що жорстоко поводитися з тваринами, норм ст. 89 КУпАП і ст. 299 КК України, сталої підтримки зоозахисних громадських організацій, невдалу адміністративну реформу в заповідній справі, реагування на негуманну систему регуляції чисельності безхатніх тварин у деяких містах, застарілий режим регулювання обігу пневматичної зброї, низький рівень підготовки працівників органів охорони правопорядку.

Чинниками культурно-виховного характеру, що сприяють занепаду суспільної моральності, є криза масової культури, кібернетична лудоманія, романтизація злочинної контркультури, хижацько-експлуататорське ставлення до живої природи, відсутність культури відповідального ставлення до домашніх тварин, насильство в сім'ї, формальний підхід до еколого-етичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Указані детермінанти перебувають у постійній взаємодії та взаємозв'язку, утворюючи в сукупності сприятливе тло для становлення антисоціальних поглядів, звичаїв, традицій, установок й інтересів, що знаходять прояв в одиничних епізодах умисного жорстокого поводження з тваринами.

РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ

3.1. Міжнародний і зарубіжний досвід запобігання жорсткому поведженню з тваринами

Поліпшенню ефективності запобігання тому чи іншому виду злочинності сприяє, як відомо, вивчення прогресивного досвіду, запозичення найкращих світових практик. Тому з метою оптимізації й удосконалення запобігання жорсткому поведженню з тваринами в Україні необхідно проаналізувати та узагальнити відповідні стратегії, що використовуються у провідних державах, зокрема, країнах-учасницях ЄС і США. При цьому слід звернути увагу на деякі відправні аспекти, визначення яких дозволить вирішити конкретне наукове завдання. Під такими вузловими питаннями ми розуміємо: 1) регіональні рамкові стандарти захисту тварин від жорсткого поведження; 2) кримінальне законодавство, що регламентує відповідальність за жорстоке поведження з тваринами; 3) правове регулювання чисельності безхатніх тварин, а також інші загальносоціальні і спеціально-кримінологічні заходи, вжиття яких є складовою державної політики країн ЄС і США у сфері запобігання злочинності та охорони довкілля.

Беручи до уваги підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, що передбачає інтенсифікацію політичних, безпекових, економічних і культурних відносин, включаючи, насамперед, гармонізацію вітчизняного законодавства із європейською нормативно-правовою базою, вважаємо за необхідне детально розглянути захист тварин від жорсткого поведження в указаній правовій системі. Законодавство ЄС у сфері забезпечення добробуту тварин можна умовно поділити за об'єктами захисного впливу на акти щодо поведження із:

а) дикими тваринами (Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі 1979 р. [215]);

в) тваринами-компаньйонами (Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1992 р. [204], Регламент № 998/2003 Європейського Парламенту та Ради Європи про вимоги стосовно стану здоров'я тварин, що застосовуються при некомерційному перевезенні домашніх тварин [198]);

г) тваринами, яких використовують у галузі сільського господарства (Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 р. [207], Європейська конвенція про захист сільськогосподарських тварин 1976 р. [205], Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій 1979 р. [209]);

г) тваринами, експлуатованими у сфері дозвілля (Регламент Європейської Комісії про вимоги стосовно стану здоров'я циркових тварин під час перевезення між державами-членами [199], Директива Ради Європи про утримання диких тварин у зоопарках [222]);

д) тваринами, яких використовують у межах проведення наукових та промислових дослідів (Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях 1986 р. [210], Директива Ради Європи 2010/63/ЄС про захист тварин, використовуваних у наукових цілях [208], Рекомендація Європейської Комісії про настанови щодо приміщень та піклування про тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей [213]).

З огляду на предмет нашого дослідження на перший план серед перелічених актів виступає Європейська конвенція про захист домашніх тварин, ухвалена у 1987 р., з одного боку, як перший детально регламентований документ, присвячений гарантіям добробуту не окремих вразливих або економічно цінних тварин, а тварин-компаньйонів, людські знущання з яких найчастіше залишаються латентними; з іншого боку, як документ, у якому безпосередньо проголошено цінність життя та

благополуччя кожної тварини. Україна стала 23-ю державою, що підписала і ратифікувала цю Конвенцію.

Згідно з основним принципом Конвенції щодо утримання домашніх тварин ніхто не має права завдавати тварині болю, страждання або шкоди, і ніхто не може кинути тварину. Сторони Конвенції зобов'язуються розглянути забезпечення можливості постійної ідентифікації собак і кішок за допомогою спеціальних методів, під час застосування яких тварині спричиняються незначні біль, страждання чи пригнічення або не спричиняються взагалі, наприклад, за допомогою татуювання, а також введення реєстру номерів тварин разом з прізвищами та адресами їхніх власників. Правила утримання тварин покладають на кожного, хто постійно або тимчасово доглядає за твариною, обов'язок забезпечувати її водою, їжею, фізичним навантаженням, вживати заходів щодо запобігання втечі. Селекціонери зобов'язані піклуватися про фізичне і психічне здоров'я потомства і батьків, а також не допускати передачі негативних поведінкових моделей (агресивність) або спадкових дефектів.

Однією з новацій Конвенції, оснований на численних дослідженнях джерел безпритульності, і, як наслідок, загибелі тварин, стала заборона придбання домашніх тварин дітьми віком до 16 років без згоди батьків або осіб, які виконують батьківські обов'язки, тому що це може призвести до відмови від тварини. Оскільки дресирування може бути джерелом стресу для тварин, Конвенція у ст. 7 накладає обмеження на методи, які мають на меті заподіяння тварині страждання, а також можуть завдати каліцтва (якщо тварина буде змушена перевищити свої природні здібності).

Відповідно до принципу Конвенції про запобігання страждань тварини її умирення повинно проводитися лікарем або ветеринаром, які мають спеціальні знання та навички. Виняток робиться для надзвичайних обставин, за яких внутрішнім законодавством дозволено вбивство однієї тварини іншою, а також якщо вбивство тварини покликане припинити її страждання. У цьому документі перелічені методи умирення, які повинні

бути заборонені (удушення, електричний струм), однак такий припис не поширюється на програми надзвичайної допомоги, ухвалені урядами для боротьби з такими зоонозними захворюваннями, як сказ.

Положення Європейської Конвенції про захист домашніх тварин 1 серпня 2014 р. набрали чинності в Україні [218]. Однак національне законодавство, зокрема ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» та деякі інші підзаконні акти, досі не містить будь-яких суттєвих змін стандартів придбання та належного утримання домашніх улюбленців. Такий стан речей свідчить про свідоме небажання відповідних органів державної влади приєднатись до міжнародного руху щодо унеможливлення жорстокого поводження з тваринами у зв'язку з необхідністю проведення непопулярних реформ – запровадження реєстрації усіх домашніх тварин, стягнення податку для забезпечення діяльності муніципальних притулків, а також утиском інтересів мисливців і селекціонерів.

Утім не можна не відзначити, що закріплені у Конвенції нормативні приписи могли б нести рамковий, декларативний характер і в інших європейських країнах без ефективної системи забезпечення виконання та застосування суворих санкцій за їхнє порушення.

Вивчення чинних кримінальних кодексів провідних західних країн демонструє, що коло злочинних діянь, які охоплюються складом жорстокого поводження з тваринами, є набагато ширшим, ніж в Україні, а санкції за його порушення – набагато жорсткіші. Наприклад, у Франції як пряме знущання з тварин, так само й неналежний (незалежно від форми вини) догляд власника за своїми підопічними карається штрафом на суму від 15 до 30 тисяч євро або позбавленням волі на строк від 6 місяців до 2 років [283]. Кримінальний кодекс Австрії передбачає покарання у вигляді штрафу у розмірі від 7,5 до 15 тисяч євро за жорстоке поводження з тваринами або порушення правил розведення тварин, несанкціоновані дослідження на тваринах тощо. Також кримінальній відповідальності підлягає

всякий, хто, у тому числі з необережності за умов транспортування, тримає декількох тварин тривалий час, залишаючи без їжі або води [55, с. 54].

Прогресивною особливістю зарубіжного кримінального законодавства у цій сфері, на нашу думку, є розповсюджене застосування, окрім штрафу і позбавлення волі, вилучення тварини у власника і заборона на володіння іншими домашніми тваринами на певний строк, як, наприклад, у штаті Луїзіана (США) [268]. Особливий інтерес для кримінологів становить поступова криміналізація у США жорстокого поводження з тваринами на побутовому ґрунті як окремого складу злочину. Наприклад, у штаті Аляска умисне вбивство або поранення тварини з метою залякування, погрози або шантажу іншої людини становить найбільш тяжкий склад жорстокого поводження з тваринами [271]. Ще одним доказом на користь тенденції у застережливому ставленні американського суспільства до жорстокого поводження з тваринами є запровадження з 2015 р. на рівні штату Теннессі єдиної бази даних обліку осіб, яким було висунено звинувачення у цьому злочині (подібно до «Закону Меган», за яким у представників влади є обов'язок оприлюднювати інформацію про осіб, які є схильними до вчинення статевих злочинів).

Вагомим елементом запобігання спеціальному рецидиву є встановлення повторності вчинення жорстокого поводження з тваринами як обтяжуючої обставини. Так, згаданим вище законом штату Аляска передбачений штраф у розмірі 5 000 доларів і (або) 1 рік позбавлення волі за перший злочин, а вже за третій, скоєний протягом 10 років після першого, призначається покарання у вигляді штрафу обсягом 50 000 доларів і (або) 5 років позбавлення волі. Отже, постійна деталізація положень законів про захист тварин і суворість заходів покарання свідчать про визнання західними країнами великого ступеня суспільної небезпеки злочинів проти тварин і прямого зв'язку таких злочинів із кримінальною агресією, спрямованою на людей.

Цікавим методологічним питанням, що потребує свого вирішення, є з'ясування поширеності вказаного різновиду злочинів у ЄС та США. Аналіз її сучасного стану викликає інтерес із точки зору виправданості достатньо великих розмірів покарання за такі злочини чи, навпаки, доказом певних прорахунків інших держав в аспекті недостатньої кримінально-правової охорони суспільної моральності. Однак, оскільки статистичні дані про жорстоке поводження з тваринами не виокремлені у Європейському довіднику про злочинність та кримінальне правосуддя, а Федеральне Бюро Розслідувань включило їх до параметрів щорічних звітів лише із січня 2016 р. [318], загальне уявлення про поширеність такого злочину ми можемо отримати лише від профільних громадських організацій. Так, лише за 2014 р., за даними Королівського товариства із запобігання жорстокому поводженню з тваринами, до них надійшли скарги про 159 831 випадок жорстокості щодо тварин на території Сполученого Королівства, пізніше розслідуваний поліцією [273]. Проте, чи свідчить це про недостатню, порівняно з Україною, кримінально-правову охорону добробуту тварин? Вочевидь, якраз навпаки, в західно-європейських країнах і США набагато більше розвинена як культура поводження з тваринами, так і система запобіжних заходів, що сприяє делатентизації такого злочину.

Незважаючи на порівняно нижчий (від злочинів проти життя і здоров'я) рівень суспільної небезпеки жорстокого поводження з тваринами, протидія такій його формі, як кримінальний трафік екзотичних тварин, сьогодні входить до пріоритетних напрямів роботи Інтерполу (Міжнародної організації кримінальної поліції). Зокрема, у 2015 р. було успішно завершено черговий рейд програми Paws II, що спрямована на зупинення нелегальної торгівлі азійськими видами екзотичних тварин, до третини яких гине під час транспортування через тілесні ушкодження і брак свіжого повітря [303].

Окрім міжнародних стандартів та кримінально-правових санкцій, більшість країн ЄС розробила власні закони щодо правил утримання

домашніх тварин і запобігання появі безпритульних тварин, як різновиду, найбільш вразливого до людської жорстокості. Розглянемо систему нормативно-правового та організаційно-управлінського запобігання безпритульності серед тварин у Німеччині.

У цілому, німецьку політику у сфері захисту добробуту тварин-компаньйонів можна поділити на чотири основні галузі:

- обмеження надмірного відтворення тварин;
- запобігання втраті домашніх тварин;
- запровадження системи муніципальних притулків для утримання відловлених тварин;
- культурно-виховна робота із населенням щодо належного поводження з тваринами.

Чисельність народжуваних тварин обмежується насамперед серед власників розплідників домашніх тварин шляхом встановлення відповідних ліцензій і квот, перевищувати які вони не мають права. Відповідальність потенційного власника домашньої тварини стимулюється оподаткуванням утримання собак, річна сума якого коливається залежно від міста та кількості утримуваних собак. Так, за першого собаку власник сплачує від 30 до 160 євро, за другого – 40–270 євро на рік. Оскільки бійцівські породи собак найчастіше опиняються на вулиці через порівняно вищу агресивність, податок на їхнє утримання є найбільшим і становить від 200 до понад однієї тисячі євро на рік [308]. Окрім того, власники бійцівських собак повинні отримати спеціальний дозвіл на володіння та довідку про «благонадійність» собаки, що час від часу перевіряється за допомогою тестування.

На виконання Директиви ЄС № 998 / 2003 під час реєстрації володіння твариною їй надають індивідуальний реєстраційний номер, що наноситься у формі татуювання або імплантується за допомогою технології мікрочипування – вживлення в тіло тварини чипа, який можна зчитати в усіх притулках і ветеринарних клініках [312]. Для спрощеного пошуку загублених тварин була створена безкоштовна база даних домашніх тварин

(TASSO Haustiercentralregister), до якої будь-який власник добровільно може завантажити фотографії і докладний опис свого улюбленця [317].

Із метою запобігання втрати великих тварин під час прогулянки в Німеччині заборонений вигул собак без повідця в парках, зонах відпочинку і заповідниках. Для спрощення розв'язання конфліктів між орендарями і власниками житла, якщо в договорі відсутній пункт про заборону утримання домашньої тварини, власник не має права примусити мешканця викинути тварину на вулицю. І, навіть якщо в договорі міститься такий пункт, орендар все одно має право утримувати домашню тварину до трьох місяців. Власне, викид тварини на вулицю прирівнюється законодавством до знущання та тягне за собою штраф у сумі до 25 000 євро [286].

Муніципальні та приватні притулки в Німеччині не просто місце перетримки та стерилізації, а справжні місця добробуту тварин, основані на принципі «безповоротного вилову», подібно до США і Великої Британії. Товариства існують на муніципальні кошти і благодійні внески волонтерів. Бюджет середнього за величиною притулку становить приблизно 1 млн євро на рік, частину доходів притулок отримує завдяки продажу й перетримці тварин, організації свят тощо [308]. Частково роботи з догляду за тваринами виконують волонтери, солдати альтернативної служби, школярі і студенти як частину літньої практики. Вилучених тварин не тільки продають, але й передають у товариства сліпих, будинки престарілих, організації для реабілітації людей із психічними та неврологічними розладами. Украй важливим і завбачливим заходом, з нашої точки зору, є обов'язкова попередня перевірка поліцією майбутніх штатних працівників притулку [127].

Передача тварини з притулку новому власнику відбувається за договором, що встановлює обов'язок гуманно поводитися з твариною і забороняє власнику продавати або передавати тварину іншій особі без попереднього інформування про це притулку. Через два тижні після

покупки працівники притулку можуть навідати покупця з метою переконатися, що власник дотримується умов продажу [270].

Не можна оминати увагою й превентивну виховну роботу німецької громадськості серед населення, що спрямована як на вкорінення у суспільній свідомості основ гуманного поводження з тваринами, так і на вибір тварини–компаньйона. Подібно до інших західних європейських держав, в Німеччині пропагується точка зору, що, по-перше, породисті коти і собаки відрізняються ослабленим імунітетом, по-друге, безпородні коти і собаки є лагіднішими та вміють бути вдячними після тяжкого бездомного життя [127, с. 85].

Усвідомлення того факту, що саме діти найактивніше висловлюють своє бажання придбати тварину, а потім часто відмовляються від своїх обов'язків з догляду за домашнім улюбленцем, привело до того, що уже в 1990-х рр. до обов'язкових елементів німецької шкільної програми були впроваджені «уроки захисту тварин», де дітям прищеплюють відповідальність і милосердя щодо тварин [43, с. 25].

Таким чином, можна зробити висновок, що позитивний зарубіжний і міжнародний досвід усунення детермінант жорстокого поводження з тваринами базується на таких основних принципах: а) впровадження єдиних мінімальних стандартів гуманного поводження з тваринами (ЄС); б) криміналізація усіх форм жорстокого поводження з тваринами; в) запобігання появі безхатніх тварин шляхом субсидування стерилізації домашніх тварин; г) державна підтримка роботи муніципальних притулків; г) культурно-виховна робота серед населення щодо підвищення рівня відповідальності населення у ставленні до тварин.

На нашу думку, імплементація указаних елементів сучасного досвіду країн ЄС та США із повноцінним залученням громадськості є запорукою розроблення в Україні власної ефективної стратегії гуманного поводження з тваринами, організації та управління комунальними притулками для тварин, а також запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

3.2. Загальносоціальне і спеціально-кримінологічне запобігання жорстокому поведженню з тваринами

Розробка ефективних заходів запобігання є метою кримінологічного дослідження будь-якого виду злочинів, в тому числі і передбаченого ст. 299 КК України. Запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ і процесів, що породжують злочинність і сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [142, с. 156].

Жорстоке поведження з тваринами – специфічний вид злочинів, а тому щодо нього існують особливості запобігання. Е. Фромм у пошуку шляхів до неструктивного суспільства, усунення такої людської вади, як жорстокість, скептично оцінював можливості поліпшення життя шляхом посилення суворості кримінального закону. На думку філософа, потрібно створити такі умови, за яких вищою метою всіх громадських прагнень стане всебічний розвиток людини. Справжня свобода і незалежність, а також викорінення будь-яких форм гноблення зможуть привести в дію таку силу, як любов до життя – єдину силу, здатну перемогти потяг до смерті [255, с. 63].

Тому запобіжна діяльність щодо вказаних діянь повинна спрямовуватися не на посилення суворості кримінального закону, а на гармонізацію суспільних відносин – як у соціумі в цілому, так і в окремих соціальних групах, добробуту кожного індивіда, оскільки значну роль при їх учиненні відіграють морально-психологічні та психічні риси злочинців, які є суто індивідуальними для кожної людини. Під час запобігання таким злочинам треба враховувати множинність їх форм, високий рівень латентності, важку процедуру розслідування й судового розгляду.

У кримінології представлена трирівнева структура запобігання злочинності, що є пануючою серед науковців і якою користуються в монографіях і навчальних посібниках такі вчені, як М. Ю. Валуйська [51],

В. В. Голіна [67, 68, 71], Б. М. Головкін [82], І. М. Даньшин [93], О. М. Джужа [123], А. П. Закалюк [112], В. П. Ємельянов [141], О. В. Лисодєд [153], С. Ю. Лукашевич [158, 160], В. І. Шакун [263] та ін. Ця система складається з трьох напрямів: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне й індивідуальне запобігання. Вона була створена за критерієм різновидів об'єктів запобіжного впливу, тобто окремих негативних явищ та процесів реальної дійсності матеріального і духовного характеру (або їх сукупність), які, взаємодіючи з властивостями особистості, призводять до виникнення кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення злочину та його реалізацію.

Виходячи зі специфіки форм та проявів жорстокого поводження з тваринами, об'єктом загальносоціального запобіжного впливу є безробіття, соціальна напруга, що охопила широкі верстви населення, правовий нігілізм, неефективність діяльності значної частини державних інститутів, застаріле законодавство, відсутність культури громадян у ставленні до домашніх тварин і довкілля в цілому та інше.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це комплекс перспективних соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і разом з тим на усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності [142, с. 157]. Указані заходи спрямовані, перш за все, на вирішення нагальних економічних і суспільних завдань держави, що передбачають усунення криміногенних явищ і процесів з усіх сфер суспільного життя [74, с. 6]. Загальносоціальне запобігання злочинності становить антикриміногенний потенціал суспільства й держави в цілому. Йому притаманні такі ознаки, як демократизм, гуманізм, законність, обґрунтованість, економічна доцільність, радикальність, науковість і прогресивність, комплексність і диференціація [71, с. 57]. Ці характерні риси загальносоціального

запобігання злочинності дають змогу стверджувати, що воно є підґрунтям, фундаментом для інших форм запобігання злочинності [196, с. 335].

Спираючись на попередньо отримані уявлення про детермінацію жорстокого поводження з тваринами, а також релевантний зарубіжний і міжнародний досвід, вважаємо, що головними завданнями загальносоціального запобігання цьому суспільно небезпечному явищу є: 1) зниження рівня соціальної напруги в суспільстві; 2) забезпечення верховенства права й закону в усіх сферах суспільного життя; 3) формування культури гуманного поводження з домашніми тваринами. Уявляється, що загальносоціальний різновид протидії жорстокому поводженню з тваринами повинен спиратися на комплекс соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських і культурно-виховних заходів.

Соціально-економічна сфера лежить в основі майже всіх перетворень у суспільстві. Хоча корислива мотивація не є системоутворюючою ознакою жорстокого поводження з тваринами як соціально-правового явища, причини економічного характеру породжують сприятливе тло для його вчинення, а саме: безробіття, наскрізна корумпованість державних службовців, високі ціни на товари першої необхідності й ліки, брак коштів на організацію дозвілля соціально позитивного змісту, на отримання вищої освіти й підвищення кваліфікації неминуче призводять до примітивізації ієрархії потреб особи, створюють почуття безвиході, зневіреності у власних можливостях і здібностях, породжують рішучість на нелегальні способи заробітку. Нагадаємо, що згідно з проведеним дослідженням 63,9% осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 299 КК України, є працездатними особами, які не працюють і не навчаються. Як відзначає Б. М. Головкін, державна політика у сфері сприяння зайнятості та соціального захисту молоді має бути спрямована на створення умов для отримання першого робочого місця, стабільного джерела засобів існування, можливостей

додаткових заробітків, підвищення рівня добробуту, подолання бідності, поліпшення якості життя [76, с. 87].

У контексті встановленого нами вагомого місця психічного стану фрустрації як чинника кримінальної агресії, на загальносоціальному рівні запобігання злочинності, в тому числі і злочинів проти громадського порядку та моральності, варто звернути увагу на підвищення рівня суспільних доходів в Україні. Відповідно до нещодавно ухваленої урядом Стратегії подолання бідності, основними напрямками державної політики в цьому аспекті є: а) розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці; б) забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення; в) мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення; г) запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

З огляду на таке на рівні загальносоціального запобігання вказаним злочинам необхідно проводити низку цілеспрямованих заходів боротьби з безробіттям, перш за все, серед осіб молодого віку. Різке зростання рівня безробіття та подальше скорочення зайнятості сприяє поширенню на молодіжному ринку праці неформальних трудових відносин та зневіри молоді в можливостях державних органів забезпечити їх продуктивну зайнятість [249, с. 88]. Тому, на нашу думку, слід звернутися до рекомендацій Міжнародної організації праці, яка визначила такі необхідні напрями сприяння зайнятості молоді з боку урядів, роботодавців і профспілок: 1) розширення можливостей для працевлаштування молоді за допомогою заходів щодо зміцнення зв'язків між системою освіти та ринком праці, включаючи профорієнтацію, вдосконалення інформації про кар'єрні можливості та широкий доступ до неї, підтримку під час пошуку роботи та забезпечення гарантій зайнятості молоді; 2) заохочення молоді до

підприємництва; 3) сприяння захисту трудових прав молодих людей з гарантуванням їм рівних прав у сфері праці, закріпленням їх у колективних договорах і забезпеченням належного соціального захисту [297].

Протягом 2001–2012 рр. з метою заохочення роботодавців до створення додаткових робочих місць для працевлаштування осіб з-поміж соціально уразливих категорій громадян, у тому числі молоді, або тих, які тривалий час мали статус безробітних, Державною службою зайнятості протягом календарного року надавалася дотація у формі компенсації фактичних витрат на заробітну плату працівника і нарахувань на неї [200]. Однак на сьогодні дію цих нормативно-правових приписів скасовано, і відповідно державна підтримка забезпечення української молоді першим робочим місцем, передбачена Постановою Кабінету Міністрів України, також втратила чинність [98].

На нашу думку, за умов гострої економічної кризи гарантований ринок праці молоді навряд чи зростатиме найближчим часом, тому уявляється більш перспективною підтримка малого та середнього молодіжного підприємництва шляхом виділення державних грантів в пріоритетних видах економічної діяльності, розширення переліку категорій фізичних осіб – підприємців і юридичних осіб, які мають право на компенсацію повного розміру єдиного соціального внеску за створення нових робочих місць, передбаченого ЗУ «Про зайнятість населення», а також боротьба з корупцією та непотизмом під час влаштування на «престижні» вакансії не тільки в державних установах, але й на підприємствах приватної форми власності засобами сучасного комплаєнс-менеджменту.

Із прикрістю доводиться констатувати, що населення України вкрай погано поінформоване про можливості пошуку вакансій, особливо щодо посад в системі державної служби. При цьому, на нашу думку, відіграє суттєву роль як пасивна позиція молодих випускників у працевлаштуванні, так і певні соціальні стереотипи, некоректна інтерпретація безробітними

свого статусу як «прохача» і «невдахи», відмова від посад, не охоплених спеціальністю за дипломом. У зв'язку з цим необхідно активізувати роботу Державної служби зайнятості для широкого та доступного інформування населення про найбільш затребувані професії на ринку праці (зокрема, за допомогою розміщення повідомлень у соціальних мережах).

Успішним прикладом протидії безробіттю серед осіб молодого та середнього віку є проект GoForIt, реалізований в 2016 р. у Харківській і Запорізькій областях за підтримки Уряду Японії та Програми розвитку ООН. Завдяки проекту 240 внутрішньо переміщених осіб, відібраних на конкурсній основі, пройшли безкоштовні курси з фахової переорієнтації на ІТ-спеціаліста (безвідносно попереднього рівня освіти), англійської мови, а також навичок самопрезентації, лідерства, тайм-менеджменту, роботи в команді тощо із подальшою підтримкою в працевлаштуванні [32].

Важливого значення набуває також соціальний захист ветеранів АТО, що становить комплекс заходів професійної та соціальної адаптації. Відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для вжиття заходів із соціальної та професійної адаптації учасників АТО (крім військовослужбовців, звільнених у запас або відставку), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 179, а також п. 9 Комплексної програми соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1996 р. № 918, такими заходами є: працевлаштування колишніх військовослужбовців, які не потребують перепідготовки за новими спеціальностями; перепідготовка колишніх військовослужбовців за цивільними спеціальностями і їхнє працевлаштування; співпраця з громадськими організаціями та фондами, які займаються питаннями соціальної адаптації військовослужбовців. Зокрема, успішний приклад надання соціально-психологічної допомоги демонструють організатори проекту «Крок назустріч» Всеукраїнської мережі центрів психологічної

допомоги, який надає дистанційну та контактну безкоштовну психологічну допомогу постраждалим від військових дій в АТО: внутрішньо переміщеним особам, учасникам бойових дій, сім'ям загиблих і поранених, працівникам служб екстреної допомоги та швидкого реагування [62].

Оскільки за даними нашого дослідження серед осіб, які були засуджені за жорстоке поводження з тваринами, 21,3% раніше відбували покарання у місцях позбавлення волі, особливої актуальності набуває удосконалення соціальної реабілітації цієї вразливої категорії громадян. Аналізуючи сутність інституту адміністративного нагляду, слід погодитися із думкою про його застарілий характер і надмірну бюрократизованість. Власне адміністративний нагляд (контроль) за особами, звільненими із місць позбавлення волі, сьогодні супроводжується великою кількістю документообігу, який ведеться формально та заважає виконанню мети відновлення суспільно корисних зв'язків осіб, звільнених з місць позбавлення волі [239, с. 170]. Тому вважаємо за необхідне пришвидшити завершення реформи системи виконання покарань в Україні та її гармонізацію відповідно до європейських стандартів, створення органу пробації, що здійснюватиме ефективну постпенітенціарну опіку, допомогу особам, які звільнилися із місць позбавлення волі, у працевлаштуванні та підшукуванні доступного житла.

Правовий аспект загальносоціального запобігання жорстокому поводженню з тваринами пов'язаний із удосконаленням чинного законодавства у сфері охорони моральності, укріпленням інститутів громадянського суспільства, ліквідацією прогалін і суперечностей в існуючих нормативно-правових приписах.

Не вдаючись до розширеного аналізу основних засад системи демократизації суспільства, вважаємо за доцільне підкреслити, що гуманне ставлення до тварин, як і високий рівень моральності у суспільстві в цілому, неможливе без внутрішньої громадянської зрілості українців, соціальної солідарності, демократизації усіх форм суспільного життя,

успішного перебігу реформи місцевого самоврядування, державної служби, органів юстиції та охорони правопорядку, подолання ганебного явища корупції як на рівні політичної еліти, так і в галузі освіти, медицини й правосуддя.

Держава повинна забезпечити невідкладне та якомога швидше виконання Україною зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію з ЄС, зокрема, досягнення компромісу із ЄС у сфері стандартів гуманного поводження з тваринами [252]. Однак, незважаючи на той факт, що наша держава нещодавно ратифікувала Європейську конвенцію про захист домашніх тварин, норми останньої досі мають здебільшого формальний характер. По-перше, навіть окремі позитивні зміни до національного законодавства (заборона на законодавчому рівні дельфінаріїв без морської води, притравочних станцій, пересувних звіринців) не забезпечені належним виконанням на практиці; по-друге, слід погодитися із думкою Н. І. Зубченко, що в адаптації конституційного, цивільного, податкового, земельного та іншого законодавства України до права ЄС щодо добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження відсутні ознаки системності [120, с. 12].

Організаційно-правові заходи загальносоціального запобігання жорстокому поводженню з тваринами мають на меті інституційний контроль за дотриманням правопорядку у сфері охорони гуманного ставлення до тварин. Зокрема, Міністерством екології та природних ресурсів України нещодавно було анонсовано реорганізацію Державної екологічної інспекції в екологічну поліцію, в структурі якої діятиме екологічний контроль, екологічна розвідка та екологічні громадські дружини [49]. Також уявляється необхідним переглянути результати адміністративної реформи Державної служби заповідної справи, збільшення штату чисельності Департаменту заповідної справи, а також відновлення діяльності Наукового центру заповідної справи з метою

посилення контролю за недопущенням створення на територіях мисливських угідь притравочних станцій.

Культурно-виховні заходи загальносоціального запобігання злочинності, в тому числі і злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, повинні бути спрямовані на розвиток та утвердження в суспільстві ідей добра, справедливості, правомірної поведінки, моральності, гуманного та відповідального ставлення до тварин.

Загальносоціальне запобігання злочинності в цілому і злочинам проти моральності, зокрема, передбачає протидію кримінальній субкультурі. Зазначені заходи мають охоплювати широке коло дій ідеологічного й культурно-виховного характеру щодо дискредитації в усьому суспільстві кримінально-субкультурних традицій і звичаїв, викорінення кримінальних жаргонізмів, усунення з повсякденного життя певних негативних стереотипів поведінки [160, с. 26]. Як застерігає В. В. Шаблистий, в умовах проведення АТО у свідомості українських дітей і підлітків сьогодні формується стереотип вседозволеності та беззаконня, нормального ставлення до вирішення певної проблеми за допомогою зброї та насильства. Зважаючи на брак життєвого досвіду, нездатність повною мірою усвідомлювати та оцінювати всі реалії нашого життя, моральне виховання цієї вікової категорії населення, безперечно, потребує особливої уваги [262, с. 228].

На культурний і моральний розвиток населення (особливо дітей і молоді) також відчутно впливають ЗМІ. У цій сфері діють такі закони України: «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV [206], «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII [221], «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23 вересня 1997 р. № 538-97-ВР [214]. Серед заходів загальносоціального запобігання злочинності через ЗМІ можна виділити:

- 1) підвищення загального якісного рівня інформаційного забезпечення;
- 2) розроблення методичних рекомендацій та їх оприлюднення для

педагогів і батьків неповнолітніх з питань вибору інформаційних передач та їх оцінки [47, с. 13], профілактики комп'ютерної залежності; 3) зменшення кількості телепередач, кінофільмів з елементами агресії, насильства й жорстокості; 4) збільшення показу наукових, пізнавальних програм; 5) надання пріоритету демонстрації кінофільмів, знятих за мотивами класичних творів художньої літератури, пригодницьких, гумористичних, фантастичних фільмів, які знімають напругу, примушують замислитися над певними проблемами, мають розважальний характер, пропагують ідеали добра, любові, миру і засуджують насильство й жорстокість; 6) виділення часу для соціальної реклами.

Запобігання усім проявам кримінальної агресії значною мірою залежить також від успіху держави у боротьбі з пияцтвом і наркотизмом, особливо серед підлітків та осіб молодого віку. З огляду на масове поширення серед молоді залежності від алкогольних і слабоалкогольних напоїв, опіатів, каннабідів та ін'єкційних наркотиків індивідуальне запобігання цим фоновим явищам має бути одним із пріоритетних завдань співробітників підрозділів молодіжної превенції Національної поліції [176, с. 211]. Профілактику пияцтва й наркотизму серед учнівської молоді можна поділити за етапами на первинну, вторинну й третинну. У рамках первинної профілактики виділяють профілактичні бесіди шкільних педагогів із учнями, що почали виявляти цікавість до спиртних напоїв, наркотиків тощо, з питань руйнування стереотипів про «безпечність» несистематичного вживання алкоголю, слабоалкогольних напоїв і наркотичних речовин, формування усвідомлення підлітками реальних наслідків залежності від психоактивних речовин. Вторинна профілактика охоплює заходи з виявлення уповноваженими органами охорони правопорядку та медичними працівниками неповнолітніх осіб, що вживають психоактивні речовини, постановка таких осіб на облік і рекомендація батькам або особам, що їх замінюють, звернутися за допомогою до фахівця-нарколога. Виявлення таких осіб забезпечується

проведенням патрульних рейдів по місцях скупчення підлітків для сумісного вжиття заборонених речовин, профілактичні медичні перевірки неповнолітніх відвідувачів лікарями місцевих поліклінік, перевірка поліцейськими заяв і скарг, що надходять від батьків і педагогів залежних підлітків. Третинна профілактика проводиться безпосередньо за місцем лікування неповнолітніх осіб – у наркологічних диспансерах, і стосується переважно запобігання рецидиву повернення до кримінально ураженого мікросередовища, переходу на більш тяжкі групи психоактивних речовин [226, с. 11–13].

У рамках загальносоціального запобігання злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, необхідно підвищити й загальний рівень правосвідомості і, зокрема, еколого-правової свідомості населення, оскільки неможливо засвоїти норми заборони вчинення насильницьких дій щодо тварин особами, які не мають базового рівня знань про юридичну заборону завдання шкоди довкіллю і розуміння цінності усіх форм життя. До структури правосвідомості, як відомо, традиційно включають пізнавальну (знання про право), оціночну (судження про право) та регулятивну (поведінкові паттерни) сфери [230, с. 205]. Для гармонійного й ефективного впливу на усі перелічені елементи правосвідомості окремого індивіда, на нашу думку, необхідно: а) вводити у навчальних закладах усіх рівнів заняття з курсів «Правознавство», «Екологічна етика»; б) належним чином викладати ці дисципліни, забезпечувати реальне засвоєння отриманих знань; в) залучати студентів-правників до проведення безкоштовних лекцій з правової просвіти на підприємствах, здебільшого за місцем праці молоді без вищої освіти; г) запроваджувати соціальну рекламу, в якій проводилося б роз'яснення основ гуманного ставлення до тварин; ґ) розміщувати в періодичних виданнях повідомлення для широкого кола читачів, у яких в доступній формі проводилося б роз'яснення основних понять правознавства; д) пропагувати правомірну поведінку, роз'яснювати шкідливі наслідки порушення правових заборон.

На ґрунті загальних правових знань і належного рівня правосвідомості можна закладати особі знання вимог правових норм щодо заборони вчинення й відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 299 КК України. Центральним координаційним органом у цій сфері державної політики зараз є Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення [217], однак, як уявляється з інформації, наданої на сайті Міністерства юстиції України, її діяльність сьогодні зосереджена винятково на забезпеченні пільгової правової допомоги населенню.

Окремо слід звернути увагу на екологічне виховання дітей і підлітків. За умови відповідального підходу батьків і педагогів до екологічного виховання не виникають або коригуються прояви, що сприяють деформації уявлень про ставлення до довкілля, виробляється гуманне ставлення до всіх форм життя, милосердя до домашніх тварин, закріплюється максима про неприпустимість застосування насильства щодо тварини. Основні заходи, спрямовані на екологічне виховання дітей, умовно поділяють на чотири основні етапи. На першому етапі, у дошкільних закладах, дітей вчать бачити і розуміти красу навколишнього світу; мета другого – сформувати в молодших школярів потребу не лише споглядати, а й бережливо ставитися до природи, охороняти і збагачувати її; на третьому етапі учні усвідомлюють, що природа не є чимось відокремленим від людини, що людина – це своєрідний вихованець її: через спілкування з природою людина виховує в собі найкращі моральні якості. Четвертий етап – становлення екологічної відповідальності у випускників школи як основної риси особистості на основі системних знань про екологічні проблеми сучасності і можливості впровадження концепції сталого розвитку сучасної цивілізації і навколишнього середовища [100].

Екологічне виховання має передбачати ненав'язливе, але переконливе прищеплення молоді навичок усвідомлювати наслідки

взаємодії з довкіллям на життєвих прикладах з урахуванням існуючих суспільних норм. У школах його потрібно проводити з урахуванням віку дітей і підлітків, залежно від чого таке виховання буде набувати більш конкретного характеру. Бесіди про запобігання появі безпритульних тварин, неприпустимість жорстоких розваг із тваринами треба проводити з підлітками систематично й організовувати їх в атмосфері спокою й довіри, щоб вони відбувалися в цікавій для них формі, обстановка сприяла тому, аби діти могли ставити запитання викладачеві й отримувати на них зрозумілі відповіді. Також учням слід пропонувати твори художньої літератури, перегляд фільмів, театральних вистав, картин, слухання музичних творів, які не входять до шкільної програми, але відповідають їхньому віку і сприяють збагаченню сенсорно-гармонійних вражень. Прищеплювати любов до природи допомагають гуртки юннатів, організовані секціями шкільного самоврядування, центр екологічних знань [108]. Також важливо роз'яснювати неповнолітнім наслідки забруднення довкілля, полювання й рибальства, недбалого догляду за домашніми тваринами.

Особливу увагу варто звернути на роз'яснення і підліткам, і дорослим положень КК України, які передбачають відповідальність за злочини проти довкілля, громадського порядку та моральності, адже визнання цих дій злочинними вже саме по собі має запобіжну дію. Засвоєння цієї правової заборони сприятиме тому, що в майбутньому у людей складеться на підсвідомому рівні уявлення про неприпустимість вивільнення своєї агресії у протиправний спосіб.

Таким чином, можна зробити висновок, що до актуальних напрямів загальносоціального запобігання такому небезпечному явищу, як жорстоке поводження з тваринами, можна віднести: 1) збільшення обсягу та модернізація державної підтримки соціально вразливим категоріям осіб; 2) укріплення інститутів громадянського суспільства та демократизація усіх сторін життя; 3) удосконалення чинного законодавства та адаптація

нормативно-правової бази відповідно до законодавства ЄС; 4) підвищення рівня еколого-правової свідомості населення, виховання дбайливого і відповідального ставлення до тварин у підростаючого покоління.

Наступним рівнем запобігання злочинності, за загальноприйнятим підходом, є спеціально-кримінологічний його різновид, тобто сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна діяльність державних органів, громадських організацій, соціальних груп й окремих осіб, спрямована на усунення причин та умов, що породжують злочинність і сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [142, с. 144]. Об'єктом спеціально-кримінологічного запобіжного впливу виступають прорахунки державної політики у сфері регулювання утримання тварин та поводження із ними, що детермінують на різних етапах виникнення злочинної поведінки.

Традиційно спеціально-кримінологічне запобігання поділяють на три напрями діяльності: кримінологічна профілактика; відвернення злочинів; припинення злочинів [71]. Цей зв'язок обумовлюється їх спільною метою, а також тим, що у разі неможливості реалізувати заходи якогось напрямку, здійснюються ті з них, що проводяться пізніше, залежно від моменту формування злочинного умислу та досягнення злочинного результату. Наприклад, у разі відсутності проведення дій, що відносяться до кримінологічної профілактики жорстокого поводження з тваринами, відповідними контролюючими, громадськими та іншими органами здійснюватимуться заходи щодо відвернення чи навіть припинення конкретних злочинних дій винних осіб.

Кримінологічна профілактика виступає ядром спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, що, як правило, не повністю реалізовується відповідними суб'єктами та якій, на жаль, приділяється, недостатньо уваги на практиці. Кримінологічна профілактика – це самостійна частина спеціального запобігання, що включає різноманітні за характером, змістом, часом, сферою застосування, метою й методами

заходи, здійснювані державними органами, громадськими організаціями, трудовими колективами, громадянами із випередження, виявлення, обмеження та усунення криміногенних явищ і процесів, безпосередньо пов'язаних з учиненням злочинів [67, с. 35].

Іншими словами, виконання заходів кримінологічної профілактики забезпечує проведення завчасного запобігання злочинам, коли ще відсутній не лише злочинний результат, а й не сформований умисел на вчинення конкретного злочину. Ось чому вони є особливо важливими, бо можуть зберегти життя та здоров'я осіб – при вчиненні насильницьких злочинів; майно, здоров'я та життя – при корисливих та корисливих насильницьких злочинах; суспільну моральність – при жорстокому поводженні з тваринами. І, незважаючи на існування у теорії різноманітних класифікацій заходів кримінологічної профілактики, на наше переконання, стосовно запобігання саме цим злочинам заходи даного запобіжного напрямку слід згрупувати за критерієм їх змісту, а саме: правового, організаційно-управлінського та ідеологічного характеру, а також за суб'єктом запобіжного впливу.

Беручи до уваги, що огляд проблем кримінальної відповідальності за означений злочин не становить предмет цього дослідження, вважаємо за доцільне все ж таки висловити деякі зауваження щодо необхідності удосконалення в цій частині кримінального та адміністративного законодавства України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду та потужного негативного впливу подібності ст. 89 КУпАП і ст. 299 КК України на правозастосовну практику. З цього приводу пропонується:

- 1) удосконалити санкцію кримінального покарання, передбачену ст. 299 КК України в бік розумного збільшення мінімального розміру покарання у вигляді штрафу;
- 2) розмежувати критерії притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами;
- 3) імплементувати німецький досвід притягнення власника до відповідальності за умисний викид тварини на вулицю;
- 4) встановити як

одну з адміністративно-правових санкцій позбавлення особи права мати домашніх тварин на певний строк, як це передбачено у деяких штатах США; 5) на рівні Цивільного кодексу України заборонити особам, які не досягли віку 16 років, придбавати тварин.

Профілактичні заходи організаційно-управлінського характеру спрямовані на обмеження дії та, по можливості, усунення відповідних організаційно-управлінських детермінант жорстокого поводження з тваринами. На відміну від організаційно-управлінських заходів загальносоціального запобігання цьому негативному соціальному явищу у сфері моральності, що мають непряме, опосередковане відношення до нейтралізації відповідних детермінант, такі профілактичні напрями роботи здійснюються з метою покращення організації діяльності суб'єктів, що виявляють порушення законодавства, та удосконалення управління у цій царині тощо.

Ядром даного блоку заходів є, на наш погляд, заміщення пострадянської утилітарної моделі неконтрольованого розведення, а також масового вбивства безхатніх тварин розв'язанням цієї проблеми гуманним способом. Для цього вважаємо доцільними не лише імплементацію базових принципів Європейської конвенції про захист домашніх тварин, але й запозичення найкращих практик вирішення цих проблем у країнах ЄС.

По-перше, нормативною базою для цієї діяльності має стати Порядок утримання домашніх тварин у місті, затверджений Міністерством екології та природних ресурсів України, на основі якого в кожному населеному пункті мають бути ухвалені Правила утримання домашніх тварин. На сьогодні зразковими в аспекті імплементації положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин є Правила утримання домашніх тварин у м. Львів, проект яких був розроблений активістами громадських зоозахисних організацій.

Початковим кроком є суцільна реєстрація усіх домашніх тварин в єдиній електронній системі обліку. Ідентифікація власницьких тварин у Львові і Луцьку вже проводиться жетоном з QR кодом, який прикріплюється на ошийник тварині, та/або введенням підшкірно транспондера (мікрочипа). На базі некомерційної платформи animal-id.info волинськими волонтерами було розроблено безкоштовне програмне забезпечення такої ідентифікації, інтегроване в Європейське об'єднання баз даних EuroPetNet. Реєстрація домашніх тварин, окрім запобігання втраті домашніх тварин, також уможливорює утримання з власників мінімального збору до міського бюджету. Ці кошти можна залучити для пільгової стерилізації тварин із малозабезпечених осель [195].

По-друге, організаційно-управлінським стрижнем забезпечення гуманного ставлення до безхатніх тварин є мережа комунальних та приватних притулків. Ці установи мають бути ліцензовані в єдиному встановленому порядку Міністерством юстиції України. До роботи в притулку можна залучати солдатів, що проходять альтернативну службу, студентів і школярів в рамках літньої практики. Притулок може заробляти кошти для оптимізації видатків шляхом надання населенню затребуваних послуг: дресирування собак, перетримки тварин, послуги відлову та ветеринарного догляду тощо.

До притулку потрапляють безпритульні тварини, яких вилучає служба відлову безпосередньо по місту та за зверненнями мешканців, або привозять небайдужі до долі тварин громадяни. Ветеринари стерилізують, чипують (або ідентифікують іншим способом) здорових соціалізованих тварин і повертають до попереднього місця проживання під відповідальність закріпленого волонтера, за умови, що мешканці даного будинку чи району не мають заперечень. На волонтера-опікуна покладається обов'язок щорічно вакцинувати тварину від сказу, проводити дегельмінтизацію тощо. Хворих, старих та агресивних тварин, яких не можливо соціалізувати, залишають у притулку, а здорових – віддають

новим господарям. Доцільним виглядає запозичення німецької практики запобігання потраплянню безпритульних тварин до осіб із нахилами до побутового насильства, а саме: надання позитивної характеристики від дільничного поліцейського під час працевлаштування штатними співробітниками притулку та обов'язкова перевірка забезпечення добробуту тварини, переданої з притулку до нових господарів.

Заходи відвернення органічно доповнюють попередній блок спеціально-кримінологічного запобігання негативному соціальному явищу, яке досліджується. Вони реалізуються тоді, коли в особи вже сформовані злочинні наміри на вчинення злочину, однак реальне знущання з тварин, через різні причини, іще не здійснене.

На нашу думку, на цій стадії формування злочинного умислу щодо жорстокого поводження з тваринами можна намітити такі групи заходів із його відвернення:

- зменшення імовірної вигоди від задуманого злочину (наприклад, підвищення максимального обсягу стягування штрафу за жорстоке поводження з тваринами корисливої спрямованості що, безсумнівно, сприятиме відмові потенційних злочинців від реалізації їх намірів);

- унеможливлення таємничої підготовки до вчинення злочину (обачність місцевої громади щодо появи у приватній садибі великої кількості собак, що може свідчити про організацію собачих боїв);

- несприятливий розвиток передзлочинної ситуації (звернення, у тому числі колективні, громадян, представників органів місцевого самоврядування до компетентних контролюючих та правоохоронних органів з метою отримання докладної інформації про дії осіб, схожі на жорстоке поводження з тваринами з метою отримання прибутку; перевірка екологічною інспекцією дозвільних документів цирку або дельфінарію, де імовірно використовують жорстокі методи дресури);

- значний ризик викриття і кримінального покарання (за умови активної участі місцевої зооохоронної громади; пильності представників

екологічної інспекції; професійності та неупередженості органів прокуратури та внутрішніх справ щодо дотримання законності у цій царині; реальне притягнення винних до кримінальної відповідальності, тим більше призначення судом кримінальних покарань, пов'язаних із позбавленням волі).

Припинення є останнім напрямом спеціального запобігання злочинності. На реалізації його заходів на практиці переважно й акцентується увага правоохоронних органів, оскільки вони спрямовані на очевидні дії корисливих злочинців. Незважаючи на пріоритетність все ж таки заходів загальносоціального запобігання та кримінологічної профілактики у сфері дотримання встановленого порядку утримання та поводження з тваринами, ігнорувати та нехтувати цим напрямом не варто.

Специфічною ознакою досліджуваного явища є те, що такі його форми, як мисливська, розважально-видовищна, дослідницька та комунальна більш-менш пролонговані у часі: деякі високо латентні схеми незаконного збагачення, пов'язані із жорстоким поводженням з тваринами, можуть відтворюватися роками. Тому цю особливість можна використати під час здійснення заходів щодо припинення жорстокого поводження з тваринами. Серед суб'єктів припинення таких порушень визначальна роль належить, окрім інших, громадянам, які можуть і, за великим рахунком, зобов'язані повідомляти компетентним органам (патрульній поліції, екологічній інспекції тощо) відомості про знайдення на вулиці трупів тварин і безпосередньо затримувати на місці злочину винних осіб. Ветеринари мають негайно сповіщати поліцію про надходження до лікарень тварин із слідами знущання.

Оскільки запорукою будь-якої цілеспрямованої комплексної діяльності, спрямованої на викорінення того чи іншого негативного явища соціальної дійсності, є залучення спеціалістів, що володіють необхідною сумою знань і практичних навичок, вважаємо доречним проаналізувати профілактику жорстокого поводження з тваринами в розрізі оптимізації системи відповідних суб'єктів. Суб'єктами спеціально-кримінологічного

запобігання виступають як державні органи й установи, так і органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та підприємці.

До державних органів належить патрульна поліція, прокуратура, екологічна інспекція. З огляду на попередньо розглянуті детермінаційні комплекси жорстокого поводження з тваринами, покращення діяльності поліції, на нашу думку, має відбуватися у напрямі поінформування поліцейських про специфіку форм жорстокого поводження з тваринами та необхідність порушення кримінальних проваджень за повідомленнями про знущання з тварин не тільки у побуті, але й у комунальній, розважально-видовищній та інших сферах. Також необхідно забезпечити координацію роботи екологічних інспекцій та патрулів Національної поліції України з метою протидії діяльності нелегальних «пташиних» ринків, а також практики фотографування з екзотичними тваринами, в результаті якої більшість тварин гине за один «сезон». Одним із найкращих напрямів удосконалення кадрового ресурсу МВС України в цій галузі уявляється розробка Методичних рекомендацій для дільничних поліцейських щодо роз'яснення виявлення усіх форм і способів жорстокого поводження з тваринами, розмежування адміністративної й кримінальної відповідальності за порушення правил поводження з тваринами.

Відзначимо, що за останнє десятиліття суб'єкти законодавчої ініціативи робили численні спроби внести зміни в указані кодекси, але у зв'язку з певними суперечностями у криміналізації окремих обставин не були втілені в життя. Зокрема, проект ЗУ «Про внесення змін до КК України та КУпАП (щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та порушення правил їх утримання)» пропонував ст. 89 КУпАП України викласти у новій редакції з назвою «Порушення встановлених правил утримання та поводження з тваринами, що виключають жорстокість» та таким змістом: «Порушення встановлених правил утримання та поводження з тваринами, що виключають жорстокість, – тягнуть за собою накладення штрафу від дев'яти до двадцяти одного

неоподаткованого мінімуму доходів громадян» [223]. Тобто, за викладених умов, адміністративна відповідальність наставала б за порушення правил утримання та поводження з тваринами, які визначені ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», без застосування жорстоких методів.

Потенційно прогресивним заходом також є впровадження регулярного моніторингу поліцейськими Інтернет-ресурсів догхантерів, що допомагає деанонімізувати та вчасно припиняти кримінальну активність таких осіб.

Оскільки за ЗУ «Про прокуратуру» до функцій прокуратури належить нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, працівники прокуратури повинні регулярно перевіряти стан обліково-реєстраційної дисципліни Національної поліції України та оперативно реагувати на незаконну відмову у порушенні кримінального провадження за ст. 299 КК України.

Численні повідомлення зоозахисників про незаконне збагачення низки вищих посадовців органів місцевого самоврядування м. Харкова шляхом списування наркотичних засобів отруєння тварин, у той час як насправді евтаназія відбувається із застосуванням дешевих препаратів ненаркотичного ряду, а також проведення закупівель обладнання та техніки за завищеними удвічі цінами надає підстави для розслідування цих та подібних інцидентів в інших регіонах Національним антикорупційним бюро України, до підслідності якого віднесені злочини, скоєні посадовими особами місцевого самоврядування категорії «А».

Відповідно до положення «Про Державну екологічну інспекцію України», до компетенції цього органу належить державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм

повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами – нерезидентами вимог законодавства про охорону, раціональне використання та відтворення тваринного світу щодо, зокрема, ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного світу, а також захисту диких тварин від жорстокого поводження. Тому, на нашу думку, слід інтенсифікувати діяльність екологічних інспекцій на місцях щодо перевірки умов тримання диких тварин у зоопарках та дельфінаріях, цирках, пересувних звіринцях, а також на «пташиних» ринках, де продають екзотичних тварин, нелегально переміщених через державний кордон.

Для забезпечення виконання вимог ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», одним із ключових елементів є вимога до кожної територіальної громади затвердження місцевих програм з організації обліку та регулювання чисельності домашніх та безпритульних тварин (відсутність цієї норми призводить до залежності політики громади у ставленні до тварин від особистого ставлення голови місцевої ради). Такий документ має базуватися на принципах гуманного ставлення до тварин, передбачати фінансування стерилізації безпритульних та домашніх тварин, видатків на тимчасове утримання тварин, конфіскованих у недобросовісних володільців, функціонування громадської наглядової ради для контролю за діяльністю відповідних комунальних установ у формі регулярного аудиту притулків та центрів поводження з тваринами тощо.

Через недосконалість державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження громадськість вже тривалий час позитивно впливає на імплементацію міжнародних стандартів і зарубіжного досвіду шляхом створення та утримання на благодійні кошти притулків і ветеринарних лікарень для бездомних тварин, проведення інформаційних

кампаній, спрямованих на подолання екологічного нігілізму. Однак для спрощення волонтерської діяльності зоозахисників та укріплення їхнього правового статусу вважаємо необхідним: 1) закріпити за громадськими неприбутковими організаціями право на отримання в безоплатне постійне користування земельних ділянок під притулок для безпритульних тварин у Земельному кодексі України; 2) скасувати заборону приватним підприємцям II групи оподаткування¹ надавати послуги юридичним особам із загальною системою оподаткування, до яких належать громадські неприбуткові організації (чинний припис Податкового кодексу України унеможлиблює використання спонсорських коштів та грантів на стерилізацію тварин).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що усунення факторів жорстокого поводження з тваринами на загальносоціальному і спеціально-кримінологічному рівні охоплює сукупність взаємопов'язаних соціально-економічних, культурно-виховних, організаційно-управлінських, правових та інших запобіжних заходів. Втілення державної політики у цій сфері має бути спрямоване на імплементацію регіональних стандартів поводження з тваринами, ліквідацію прогалин і суперечностей в національному законодавстві, укріплення партнерства державних і муніципальних служб з інститутами громадянського суспільства.

¹ *Примітка.* Саме до II групи оподаткування належать фізичні особи – підприємці, які надають доступні ветеринарні послуги (стерилізацію), необхідні для притулків, утримуваних громадськими організаціями.

3.3. Індивідуальне запобігання жорсткому поводженню з тваринами

Індивідуальне запобігання злочинам, передбаченими ст. 299 КК України, як різновид запобігання указаним злочинам щодо конкретної особи, здійснюється на стадії, яка передуює виникненню злочинного наміру. Усунення небезпеки потенційного злочину – головне завдання індивідуального запобігання [71, с. 32]. Цей напрям, що має на меті запобігання індивідуальній злочинній поведінці, органічно пов'язаний з іншими напрямками запобігання, однак водночас має істотну перевагу – можливість урахування при здійсненні запобіжного впливу індивідуальних рис та особливостей, притаманних кожній конкретній особі, а також добору найефективніших засобів впливу. Об'єктом індивідуального запобігання злочину є: а) поведінка і спосіб життя осіб з високою ймовірністю вчинення злочину; б) соціальні елементи їхньої особистості, що виражають антисуспільну спрямованість; в) деякі психофізичні особливості індивідів, соціально значущі при формуванні і реалізації останньої; г) несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та її життєвого укладу; г) інші довготривалі діючі обставини, що визначають криміногенну ситуацію й полегшують вчинення злочину [142, с. 161]. Тобто, об'єктом індивідуального запобіжного впливу на особу щодо жорсткого поводження з тваринами є її персональні антисуспільні установки та інтереси, зокрема, цинічно-споживацьке ставлення до тварин, підвищений ризик агресивної реакції на стан фрустрації, відсутність навичок саморегуляції агресії (в межах осудності).

Подібно до спеціально-кримінологічного запобігання, заходи індивідуального запобігання традиційно поділяють за етапами на профілактику, відвернення, припинення злочинів. Проте А. С. Лукаш свого часу звернула увагу на власне відмінну природу індивідуального запобігання, у зв'язку з чим триетапна система може бути скорочена до

двоетапної за критерієм стадій злочинної поведінки – профілактика та припинення злочину.

Для окреслення кола осіб, які потребують індивідуального запобігання, необхідно мати фактичні, правові та кримінологічні підстави. Фактичні підстави такого запобігання – це реальна поведінка особи, в якій закладено потенційний злочин. Правові – це урегульованість індивідуального запобігання нормами права. Такими підставами індивідуального запобігання злочинності є: Конституція України; Кримінально-виконавчий кодекс України; закони України – «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про Національну поліцію», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про пробацію», «Про психіатричну допомогу». Станом на сьогодні закріплення правових засад діяльності Національної поліції України, визначення її організаційної структури перебуває на етапі становлення, тому накази МВС України «Про затвердження положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України», «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей» досі не втратили свою чинність, однак, як відзначає Уповноважений Президента України з прав дитини, новостворені підрозділи молодіжної превенції нагально потребують оновленої регуляторної бази, а також цілісної новітньої концепції поводження з неповнолітніми правопорушниками. Кримінологічні підстави – це наявність певного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, що дозволяє виділити з маси відповідної категорії осіб саме тих, від кого з високим ступенем імовірності слід очікувати жорстокої поведінки. Однак, беручи до уваги питому вагу частки випадків жорстокого поводження з тваринами, що були вчинені без умислу, який виник заздалегідь, – 78,5%, робимо висновок про раціональність зосередження сил запобіжних суб'єктів на заходах профілактики таких

злочинів серед якомога ширшого кола осіб (учнівських, студентських, трудових колективів, бригад кримінально-виконавчих установ тощо).

Виходячи з матеріалів узагальнення архівних кримінальних справ і кримінальних проваджень, індивідуальне запобігання жорстокому поводженню з тваринами має відштовхуватися від кримінологічного портрета злочинця, який жорстоко поводиться з тваринами, згідно з яким це – чоловіки (95,9%) молодого і середнього віку (29–39 років – 27,9%, 40–49 років – 20,5%), неодружені (72,1%), які здобули середню або професійно-технічну освіту (93,4%) і на момент вчинення злочину не навчалися та не мали постійного джерела доходів (63,9%), вчинили злочин у стані алкогольного сп'яніння (61,5%). Однак, враховуючи специфіку злочину, а також значну питому вагу його латентних форм, скористаємося загальноприйнятою класифікацією контингенту осіб, на яких спрямовується індивідуальний запобіжний вплив, на чотири групи: неповнолітні, повнолітні, особи, які раніше були судимі, а також особи із розладами психіки та поведінки, серед яких, на нашу думку, визначальне місце має запобігання жорстокому поводженню з тваринами саме серед неповнолітніх осіб з таких причин.

По-перше, за даними психологів, особистість здебільшого формується до досягнення людиною повнолітнього віку сімейно-побутовим оточенням та колективом у навчальних закладах. По-друге, із дорослішанням особа поволі втрачає віру в моральний авторитет батьків, викладачів, керівників трудового колективу тощо та обирає соціально прийнятну або девіантну поведінку самостійно, базуючись на тих цінностях та ідеалах, що були сформовані в її свідомості заздалегідь. Прикладом переорієнтації ціннісних настанов підлітків із незаможних родин є успіх австралійського телесеріалу «Families» («Родини»), де надавалося багато порад із сімейної психології та взаємодії – частка невірноважених підлітків, які дивились цей серіал, швидко скоротилась із 43% до 14%, а за шість місяців після перегляду – до 10 % [288].

Виходячи з наведеного, вважаємо за необхідне підвищити рівень морально-етичного виховання осіб неповнолітнього віку за стратегічними напрямками: 1) використання методик психологічної корекції; 2) залучення підлітків до занять спортом як дієвої розрядки фізичної агресії; 3) пропаганда відповідального ставлення до тварин як частини живої природи.

Суб'єктами індивідуального запобігання злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, щодо неповнолітніх є: працівники служб у справах дітей, підрозділів молодіжної превенції, дільничні поліцейські; психологи і психіатри; батьки та інші члени родини; вчителі, викладачі, вихователі; медичні працівники, представники громадських організацій. Для успішної роботи з профілактики правопорушень серед неповнолітніх, надання їм допомоги в адаптації до соціуму необхідною є координація діяльності батьків, школи, громадських та державних організацій, уповноважених підрозділів поліції через МВС України.

До неповнолітніх осіб, серед яких існує підвищена ймовірність учинення ними злочину, передбаченого ст. 299 КК України, належать педагогічно занедбані підлітки, діти з незаможних родин, підлітки із нахилами до використання насильства як зсуву агресії з фруструючого блоку життєвих обставин, особи з розладами психіки та поведінки. Для виділення неповнолітньої особи як об'єкта індивідуального запобіжного впливу з метою недопущення вчинення нею в майбутньому розглядуваного злочину, треба враховувати наявність таких факторів: а) соціальна ізоляція сім'ї; б) безробіття батьків, пияцтво і наркотизм, незадовільні житлові умови; в) вживання підлітком спиртних напоїв або наркотичних речовин; г) брак інтересу до навчання, праці, позакласного дозвілля; ґ) ранній початок статевого життя; д) низький рівень загальної культури, зневажливе й цинічне ставлення до довкілля; е) спілкування з особами, які ведуть асоціальний спосіб життя або раніше судимими.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми корекції агресивної поведінки підлітків дозволило дійти висновку про те, що такий захід носить комплексний характер і передбачає роботу не тільки з самим школярем, але й із його безпосереднім оточенням: сім'єю, педагогами, однолітками.

Корекція сплесків агресії підлітка спрямована на формування конструктивних способів взаємодії з оточуючими, навичок саморегуляції своєї поведінки, навчання контролю та управління гнівом, розвиток емпатії. Робота з педагогами націлена на інформування про шляхи діагностики, профілактики та корекції агресивних проявів підлітків, розвиток навичок взаємодії з агресивними підлітками, навчання саморегуляції емоційних станів. Запобіжний вплив на сім'ю агресивного підлітка передбачає подолання емоційного дискомфорту в сім'ї, забезпечення сприятливих умов для самоствердження, знецінення агресивних дій, виховання соціально прийнятних способів розрядки надлишкової енергії, афективного стану гніву, фрустрації, формування толерантності, миролюбності, емпатії, навчання конструктивним формам взаємодії.

Із приємністю можна відзначити, що реорганізація системи органів охорони правопорядку сприяла в тому числі й подоланню формального підходу до цих заходів. Так, на початку 2016 р. працівники сектору молодіжної превенції Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області провели низку профілактичних бесід і лекцій із учнями загальноосвітніх середніх шкіл, на поведінку яких надходили скарги від учителів та батьків [49]. До наведених заходів переконання можна також віднести прослуховування лекцій з правознавства, культурології, екологічної етики, ознайомлення з кримінологічною інформацією.

Заходи допомоги вказаній категорії неповнолітніх охоплюють:
а) влаштування безпритульних неповнолітніх до дитячих будинків;

б) працевлаштування; в) надання житла; г) поліпшення побутових умов; г) надання можливості закінчити або продовжувати навчання; д) залучення до суспільно корисних захоплень.

Роль спорту у формуванні особистості підлітка отримала неоднозначні оцінки кримінологів. Так, з точки зору Л. Уліцької, системні заняття спортом підвищують рівень жорстокості, агресії хлопців, сприяють укоріненню культу фізичної сили тощо. Інші дослідники, на противагу цій позиції, наводять такі корисні наслідки заняття спортом: 1) відволікає підлітків від вулиці та скорочує ризик втягнення у злочинні групи в незайнятий час; 2) включає підлітків у нові, позитивні соціальні зв'язки та види діяльності, прищеплює суспільно прийнятні цінності та варіанти поведінки; 3) відповідно до теорії катарсису, ігрова спортивна агресія дозволяє розрядити накопичену потенційну фізичну агресію підлітка, яка може знайти суспільно небезпечний вихід; 4) заняття із тренером зміцнює характер підлітка, його віру в моральний авторитет дорослого, навчає підкорюватися дисципліні тощо [187, с. 23]. На нашу думку, указані аргументи переконливо свідчать про ефективність залучення учнівської молоді до занять спортом в рамках профілактики жорстокого поводження з тваринами.

Заходи ідеологічної профілактики є ще одним важливим напрямом запобігання розглядуваному негативному соціальному явищу. Вони спрямовані головним чином на нейтралізацію виділених та описаних раніше детермінант соціально-психологічного характеру. Такими, що довели свою ефективність у країнах-учасницях ЄС, є кампанії притулків для тварин з просвіти населення щодо скорочення чисельності безпритульних тварин. Сьогодні такі кампанії успішно проводяться, зокрема, КП «Ласка» у м. Луцьку. Так, у 2015 р. ними була успішно завершена «Програма формування етико-екологічної культури, гармонійних відносин людини і природи для дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів м. Луцька на 2012–2015 рр.».

Відповідно до програми, школам м. Луцька КП «Ласка» безоплатно було передано підручники та навчально-методичні посібники для полегшення вчителям викладання дисципліни «Екологічна етика» та засвоєння матеріалу учнями, а також проведено безкоштовний методичний семінар для вчителів загальноосвітніх шкіл міста Луцька з вузлових питань викладання нової дисципліни. Для школярів була впроваджена практика безоплатного перегляду фільмів, що виховують гуманне й милосердне ставлення до тварин, щоквартально у притулку проводяться акції та екскурсії для дітей і підлітків. Також співробітники КП розмістили на білбордах, сітілайтах, у друкованих ЗМІ та мережі Інтернет соціальну рекламу, спрямовану на заохочення містян брати до оселі тварин із притулку [177].

Новітнім інститутом, що покликаний спростити здійснення заходів соціальної допомоги, є поліцейське піклування, запроваджене новим ЗУ «Про поліцію». Поліцейське піклування – це соціально орієнтований превентивний захід, що застосовується, зокрема, стосовно осіб віком до 16 років, які залишилися без догляду, з метою передання батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування.

Серед заходів примусу, які застосовуються до зазначеної категорії осіб, можна назвати: а) постановку на облік в підрозділі поліції правопорушників, які не досягли 18 років; б) за рішенням суду поміщення у приймальники-розподільники осіб, які досягли 11-річного віку і вчинили суспільно небезпечне діяння і в) застосування адміністративних стягнень.

Повнолітні особи, які з високою ймовірністю можуть стати суб'єктами злочинів, передбачених ст. 299 КК України, мають бути об'єктами індивідуального запобіжного впливу за наявності таких факторів: а) безробіття або відсутність постійного джерела доходів; б) асоціальний спосіб життя (пияцтво, наркотизм, проміскуїтет); в) заняття низькокваліфікованими видами діяльності; г) несумлінне ставлення до виконання обов'язків на роботі; ґ) скарги до дільничного поліцейського за

місцем роботи і проживання; д) невиконання обов'язків з виховання дітей; е) відомості щодо застосування насильства в сім'ї; є) притягнення до адміністративної відповідальності за порушення громадського порядку; ж) знаходження на обліку в лікаря-нарколога; з) низький освітній і культурний рівень; і) алкоголізм; й) небажання вести суспільно корисний спосіб життя; к) підтримання стійких зв'язків з особами, які ведуть злочинний спосіб життя.

Суб'єктами здійснення індивідуального запобігання досліджуваним злочинам серед означених повнолітніх осіб є: а) дільничні поліцейські¹; б) громадяни, що безпосередньо спілкуються з указаними особами (сусіди, родичі), які можуть у разі необхідності повідомляти про негативну поведінку даних осіб; в) працівники державних органів і соціальних служб; г) медичні працівники; ґ) керівники підприємств (установ, організацій).

Заходами переконання вказаних осіб служать профілактичні бесіди з ними, спрямовані на: а) усвідомлення протиправності, антисуспільної спрямованості поведінки, її можливих негативних наслідків; б) стимулювання до пошуків постійної роботи; в) отримання освіти або підвищення кваліфікації; г) зміну ставлення до тварин; ґ) сумлінне ставлення до виконання своїх службових обов'язків, обов'язків з виховання дітей; д) позбавлення шкідливих звичок; е) підвищення інтересу до суспільно корисних захоплень; є) розрив зв'язків з антисоціальним середовищем; ж) звернення до безкоштовної медичної допомоги в разі хвороби на алкоголізм, наркоманію, посттравматичний стресовий розлад.

До заходів допомоги зазначеним повнолітнім належать: а) працевлаштування; б) надання житла; в) поліпшення побутових умов; г) отримання освіти й підвищення кваліфікації; ґ) залучення до суспільно корисних захоплень; д) надання психологічної й медичної допомоги.

Для осіб, раніше судимих за вчинення насильницьких злочинів, після звільнення з місць позбавлення волі характерною є наявність низки

¹ Примітка. Станом на 1 травня 2016 р. проходять фахову підготовку.

факторів, що свідчать про високу ймовірність учинення ними злочинів, передбачених ст. 299 КК України, яка охоплює: а) труднощі соціальної та психологічної адаптації; б) розрив сімейних та інших соціальних зв'язків через ув'язнення; в) складнощі з працевлаштуванням та отриманням житла; г) відновлення колишніх кримінальних зв'язків, повернення до кримінального мікросередовища. Усунути фактори маргіналізації цих осіб покликана пенітенціарна пробація, що здійснюється до закінчення відбування засудженим строку покарання в кримінально-виконавчій установі та передбачає: а) визначення місця проживання після звільнення; б) влаштування до спеціалізованих установ для звільнених; в) госпіталізацію до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; г) працевлаштування працездатних осіб.

Зауважимо, що індивідуальне запобігання злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, серед розглядуваної категорії осіб характеризується підвищеною складністю, оскільки суб'єкти запобіжної діяльності в цьому випадку найчастіше мають справу з особами зі стабілізованими, стійкими антисуспільними настановами.

Суб'єктами здійснення індивідуального запобіжного впливу серед осіб, які відбували покарання за скоєння насильницьких злочинів, є: а) дільничні поліцейські; б) громадяни, які безпосередньо контактують з такими особами (сусіди, колеги), які в разі необхідності можуть повідомити про негативну поведінку цих осіб; в) працівники органу пробації і соціальних служб; г) медичні працівники; г) керівники підприємств, установ, організацій.

Як свідчить багаторічна практика діяльності органів внутрішніх справ України, основними заходами переконання щодо указаних категорій осіб зараз є особисті бесіди. Документальні джерела, наприклад, особисті справи, характеристики, використовуються надзвичайно рідко. Як правило, при такому вивченні увага звертається переважно на колишню антигромадську діяльність, майже повністю ігнорується, як саме

правопорушник проводить свій вільний час, з якою компанією спілкується, яка обстановка в нього в родині.

Такі бесіди мають бути спрямовані, перш за все, на: а) пропаганду суспільно корисного способу життя; б) виникнення бажання стати на шлях виправлення; в) протидію кримінальній субкультурі й орієнтацію на загальносуспільні цінності; г) орієнтацію на створення родини; ґ) заняття суспільно корисною працею; д) отримання освіти або підвищення кваліфікації; е) сумлінне ставлення до виконання своїх службових та інших соціальних обов'язків; є) невживання спиртних напоїв і наркотичних речовин; ж) підвищення інтересу до суспільно корисних захоплень; з) участь у культурному або політичному житті суспільства; і) розрив зв'язків з кримінальним середовищем; й) звернення до лікаря в разі хвороби на алкоголізм, наркоманію, симптомів посттравматичного стресового розладу; к) доведення до відома цих осіб кримінологічної інформації.

До наступної групи осіб, поведінка яких є об'єктом індивідуального запобігання злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, належать особи із розладами психіки та поведінки. Як уже зазначалося в попередніх розділах, наявність у людини психічної хвороби іще не свідчить про те, що вона обов'язково має жорстоко поводитися з тваринами або вдаватися до інших форм кримінальної агресії, оскільки сприяє вчиненню злочину не сама хвороба, а негативні риси особистості, що формуються під її впливом. Проте не можна залишати поза увагою вказаних осіб, тому що імовірність учинення ними розглядуваних злочинів існує. Це пояснюється такими чинниками як: а) складнощі працевлаштування; б) труднощі соціальної реабілітації; в) негативний вплив розладів психіки на сімейне життя; г) формування під впливом психічних відхилень негативних рис особистості.

Переходячи до розгляду питань запобігання злочинній діяльності осіб із розладами психіки та поведінки, зазначимо, що запобігання як таке можливе лише за наявності налагодженої системи взаємодії між

відповідними державними органами. Суб'єктами індивідуального запобігання злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, щодо осіб із розладами психіки та поведінки виступають лікарі, працівники медичних закладів, де вказані люди проходять лікування, члени родини, громадяни, які контактують з ними, працівники соціальних служб. Зокрема, відповідно до спільного наказу Міністерства охорони здоров'я й МВС України «Про заходи щодо запобігання небезпечним діям з боку осіб, які страждають на тяжкі психічні розлади» обов'язок стосовно виявлення таких осіб покладено на заклади охорони здоров'я. Однак при співпраці з органами МВС України ця робота була б ефективнішою, тому що саме до уповноважених підрозділів Національної поліції надходить інформація про протиправну поведінку зазначених осіб. Обов'язковим є здійснення контролю за цими особами після виписки їх з місць проходження лікування [152, с. 79].

Заходами переконання щодо таких осіб є бесіди, що проводяться суб'єктами запобіжного впливу, про: а) необхідність проходження лікування; б) звернення в разі необхідності за допомогою до спеціаліста; в) можливість налагодження і встановлення соціальних зв'язків; г) суспільно корисний спосіб життя, незважаючи на наявність психічної хвороби; г) подолання почуття власної неповноцінності; д) прагнення знайти заняття в житті, яке допомогло б самовиразитися; е) можливості релаксації як способу зняття стресу, позбавлення почуття безвиході.

До заходів допомоги вказаним особам належать: а) працевлаштування; б) створення лікувально-виробничих дільниць; в) надання житла; г) соціальна допомога; г) створення центрів соціальної реабілітації; д) покращення умов у закладах проходження лікування; е) надання можливості розкрити себе в просоціальній діяльності (волонтерстві); е) допомога поза межами лікувальних установ з боку працівників соціальних служб; е) допомога членів родини психіатрові у виконанні його рекомендацій; ж) звернення батьків чи інших родичів за

допомогою до спеціаліста при виявленні психічних розладів у неповнолітніх; з) зміна характеру праці згідно з психіатричними показниками; і) навчання неповнолітніх осіб із розладами психіки та поведінки в інклюзивних навчальних закладах. Одним із напрямів поліцейського піклування є передання у відповідний лікувальний заклад або за місцем проживання осіб, які підозрюються у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, або мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку оточуючим або собі.

Профілактика усіх проявів кримінальної агресії серед неповнолітніх значною мірою залежить також від індивідуального запобігання залежності від психоактивних речовин. З огляду на масове поширення серед молоді залежності від алкогольних і слабоалкогольних напоїв, опіатів, каннабідів та ін'єкційних наркотиків індивідуальне запобігання цим фоновим явищам має бути одним із пріоритетних завдань співробітників підрозділів молодіжної превенції Національної поліції. Профілактику пияцтва й наркотизму серед учнівської молоді можна поділити за етапами на первинну, вторинну й третинну. У рамках первинної профілактики виділяють профілактичні бесіди шкільних педагогів із учнями, що почали проявляти цікавість до спиртних напоїв, наркотиків тощо, з питань руйнування стереотипів про «безпечність» несистематичного вживання алкоголю, слабоалкогольних напоїв і наркотичних речовин, формування усвідомлення підлітками реальних наслідків залежності від психоактивних речовин. Вторинна профілактика охоплює заходи з виявлення уповноваженими органами охорони правопорядку та медичними працівниками неповнолітніх осіб, що вживають психоактивні речовини, постановка таких осіб на облік і рекомендація батькам або особам, що їх замінюють, звернутися за допомогою до фахівця-нарколога. Виявлення таких осіб забезпечується проведенням патрульних рейдів по місцях скупчення підлітків для сумісного вжиття заборонених речовин,

профілактичні медичні перевірки неповнолітніх відвідувачів лікарями місцевих поліклінік, перевірка поліцейськими заяв і скарг, що надходять від батьків і педагогів залежних підлітків. Третинна профілактика проводиться безпосередньо за місцем лікування неповнолітніх осіб – у наркологічних диспансерах, і стосується переважно запобігання рецидиву повернення до кримінально ураженого мікросередовища, переходу на більш тяжкі групи психоактивних речовин [226, с. 12].

Отже, основними умовами ефективності запобіжних заходів на індивідуальному рівні щодо осіб з розладами психіки та поведінки є їх системний характер, послідовність, врахування індивідуальних особливостей. У цілому, запобігання злочинності зазначеної категорії осіб – доволі складна проблема, що потребує координації зусиль органів виконавчої влади, педагогів і психологів, а також розробки особливих лікувальних методик. З метою запобігання вчиненню усіма указаними категоріями осіб розглядуваних злочинів необхідно здійснювати спеціальний облік останніх, нагляд за ними, контролювати їхню поведінку за графіком проходження планових медичних обстежень, проводити бесіди з рідними та близькими, фіксувати інформацію дільничних поліцейських, адміністрації підприємств, з місць роботи піднаглядних осіб про їхню поведінку.

Висновки до розділу 3

1. Узагальнення зарубіжного та міжнародного досвіду запобігання жорстокому поводженню з тваринами переконливо свідчить про доцільність запозичення найкращих практик економічно розвинутих країн шляхом комплексної взаємодії органів державної влади із профільними громадськими неприбутковими організаціями. Встановлено, що базовими засадами такої діяльності за кордоном є: а) впровадження єдиних регіональних мінімальних стандартів гуманного поводження з тваринами;

б) криміналізація усіх форм жорстокого поводження з тваринами; в) розвиток розгалуженої системи запобігання появі безхатніх тварин; г) державна підтримка роботи муніципальних притулків; ґ) соціокультурна робота із населенням щодо підвищення рівня відповідальності володільців домашніх тварин. Визначено, що імплементація указаних принципів є запорукою розроблення в Україні власної ефективної стратегії гуманного поводження з тваринами, організації та управління комунальними притулками для тварин, а також запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

2. Аргументовано, що загальносоціальне запобігання жорстокому поводженню з тваринами має здійснюватися на системній основі. Послідовна соціальна політика держави передбачає вжиття соціально-економічних (зниження рівня соціальної напруги шляхом боротьби з безробіттям, оптимізація системи соціального захисту), правових (удосконалення чинного законодавства у сфері охорони моральності, укріплення інститутів громадянського суспільства, ліквідація прогалин і суперечностей в існуючих нормативно-правових приписах), організаційно-управлінських (інституційний контроль за дотриманням правопорядку у сфері охорони гуманного ставлення до тварин), культурно-виховних (еколого-етичне виховання дітей і підлітків, підняття рівня правосвідомості й, зокрема, еколого-правової свідомості, підвищення рівня моральності в суспільстві) та інших заходів.

Зауважено, що головними векторами профілактичної діяльності є забезпечення на загальнодержавному та місцевих рівнях контролю за додержанням стандартів поводження з тваринами і гуманне розв'язання проблеми безпритульних тварин.

Основними завданнями спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, є: а) усунення прогалин і суперечностей у нормативно-правових актах, що стають на заваді адаптації національного законодавства до ратифікованої Україною Європейської

конвенції захисту домашніх тварин; б) розроблення кожною територіальною громадою Правил поводження з домашніми тваринами в населеному пункті, які відповідають чинному законодавству; в) стимулювання відповідального ставлення до тварин шляхом встановлення заборони придбавати домашніх тварин особами, які не досягли шістнадцятирічного віку, забезпечення реєстрації усіх домашніх тварин і сплати цільового збору до місцевих бюджетів; г) фінансова та організаційно-управлінська підтримка з боку держави притулків для тварин при громадських неприбуткових організаціях; г) обмеження обігу пневматичної зброї.

3. У рамках дослідження можливостей індивідуального запобігання жорстокому поводженню з тваринами вирішено об'єкт індивідуального запобіжного впливу – цинічно-споживацьке ставлення до тварин, підвищений ризик агресивної реакції на стан фрустрації, відсутність навичок саморегуляції агресії (в межах осудності). Серед контингенту осіб, на яких спрямовано запобіжний вплив, виділено три групи: 1) неповнолітні; 2) особи, які раніше були судимі за насильницькі злочини; 3) особи із розладами психіки та поведінки (у межах осудності).

Запобіжний вплив на осіб неповнолітнього віку охоплює комплекс заходів, спрямованих на зниження вразливості до стану фрустрації, та включає: 1) використання методик психологічної корекції; 2) залучення підлітків до занять спортом як дієвої розрядки фізичної агресії; 3) формування навичок відповідального ставлення до тварин як частини живої природи.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає в дослідженні природи явища, його детермінант та розробленні комплексу заходів запобігання його проявам. Основні теоретичні та практичні результати дослідження полягають у такому.

1. Законодавче регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поведженням із ними фізичних і юридичних осіб, належить до сфери цивільно-правового, адміністративно-правового та кримінально-правового регулювання. Найтяжчою формою правопорушення у цій сфері є жорстоке поведження з тваринами, об'єктом якого є загальноприйняті моральні засади суспільства в частині ставлення до тварин.

Під жорстоким поведженням з тваринами запропоновано розуміти умисне посягання на встановлений порядок утримання та поведження з тваринами шляхом заподіяння істотного фізичного болю та/або особливих мучень, що можуть призвести до каліцтва або смерті хребетної тварини. До типових сфер жорстокого поведження з тваринами належать сімейно-побутова, патологічна, у мисливстві, сільському господарстві, розважально-видовищному бізнесі, комунальному господарстві та під час проведення наукових дослідів.

Негативний відбиток жорстокого поведження з тваринами у суспільній свідомості формується як результат криміногенних наслідків вчинення цього злочину як для осіб, які безпосередньо знущаються з тварин, так і очевидців подібних діянь. Жорстоке поведження з тваринами сприймається очевидцями та власниками постраждалих тварин, зокрема неповнолітніми особами, як ослаблення соціального контролю, що породжує занепокоєння, почуття страху й уразливості. Порівняно вагомим наслідком знущань з тварин є те, що засвоєні моделі деструктивної поведінки можуть надалі повторюватися в тяжчій формі.

Зауважено, що жорстоке поводження з тваринами свідчить про ймовірність переходу в майбутньому до різних форм насильства над людьми.

2. Критичний аналіз останніх наукових досліджень у сфері жорстокого поводження з тваринами в Україні та СНД дозволяє зробити висновок про відсутність системних кримінологічних досліджень цієї проблематики на вітчизняних теренах. Об'єктом дисертаційних робіт, захищених в останні роки, були лише окремі кримінально-правові, криміналістичні та кримінологічні аспекти.

Протягом ХХ століття зарубіжні кримінологи приділяли значну увагу поясненню людської жорстокості, зокрема й жорсткому поводженню з тваринами, його причин та умов, а також наявності стійких нахилів до такої поведінки у насильницьких злочинців. Серед численних теорій, що пояснюють причини людської жорстокості та агресії, існують три класичні напрями – біологічний, психоаналітичний та біхевіористський. Найбільш переконливою серед наявних пояснень жорстокого поводження з тваринами є гіпотеза, висунута авторами теорії фрустрації, щодо зміщення агресії з фрустратора (джерела розчарування, реальної або уявної перешкоди злочинця на шляху до задоволення матеріальних і/або сексуальних потреб) на тварину.

На підставі опрацювання доробок зарубіжних кримінологів наголошено на необхідності вивчення кількісних і якісних показників жорстокого поводження з тваринами в Україні, факторів, що його детермінують, рівня латентності, а також особистості злочинця, який жорстоко поводиться з тваринами, з метою розроблення ефективного загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання цьому негативному явищу суспільного буття.

3. Під час дослідження стану кількісних і якісних показників жорстокого поводження з тваринами протягом 2006-2015 рр. встановлено тенденцію до помірного зростання рівня цього злочину. Більшість цих злочинів вчиняється в найбільш урбанізованих областях, зокрема на Сході

і Півдні України, що пояснюється порівняно більшою, ніж в інших областях, підтримкою антисоціальних поглядів, звичаїв, традицій, установок. Жорстокому поводженню з тваринами притаманні такі тенденції: структурна перевага епізодів, вчинених в умовах очевидності, тобто внаслідок емоційного збудження, гнівного імпульсу, без ретельного добору знарядь; предметами злочинних посягань найчастіше є собаки через різку негативну реакцію на запах і поведінку людей у стані алкогольного сп'яніння та захист власників у сімейно-побутових конфліктах; вчинення цього злочину за сукупністю з хуліганством, крадіжкою, грабежем, незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

4. Відповідно до оцінок експертів у галузі зоозахисту, жорстоке поводження з тваринами характеризується високим рівнем латентності. Серед причин латентизації присутні чинники кримінально-правового, організаційного, культурно-виховного характеру, а також власне природа цього злочину (відсутність потерпілої особи). Установленню фактичних обсягів латентності може сприяти формування у громадян екологічної свідомості, милосердного й відповідального ставлення до тварин, підвищення професіоналізації співробітників органів охорони правопорядку, зміцнення їхньої матеріальної бази; якісне удосконалення порядку ведення кримінально-правової статистики, яка лише приблизно відображає стан злочинності в Україні; ліквідація необ'єктивності, неповноти статистичних показників про фактичну злочинність, формального ставлення співробітників статистичного обліку до дорученої роботи, виключення випадків зловживання з їхнього боку; реальне забезпечення захисту свідків.

5. На підставі аналізу соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак особистості злочинця, який вчинив жорстоке поводження з тваринами, виділено його характерні особливості. Це – чоловіки переважно віком 29–49 років, здебільшого

неодружені, як правило, з середньою освітою, які не працюють і не навчаються; 23,6 % мали не зняту і не погашену судимість, із них 21,3% відбували покарання в місцях позбавлення волі; 61,5% на момент вчинення злочину перебували в стані алкогольного сп'яніння. Проте указані риси не є однорідними для всіх злочинців вказаної категорії. Велику роль при вчиненні злочину, передбаченого ст. 299 КК України, відіграють морально-психологічні та психічні риси, в структурі яких інтегруючою ознакою є підвищена вразливість особи до стану фрустрації, прагнення змістити накопичену агресію з фрустрованої потреби на тварину з метою самоствердження, розширення автономії свого «Я» за рахунок підкорення собі життя іншого створіння. До поширених специфічних морально-психологічних рис належать відсутність емпатії, підвищена тривожність, ригідність, імпульсивність, злопам'ятство і потайливість, вразливість у міжособистісних стосунках, цинічно-байдуже ставлення до тварин як малоцінної форми життя.

За критерієм цілей злочинної поведінки осіб, які жорстоко поводяться з тваринами, їх класифіковано на чотири групи: 1) особи, що мають на меті отримати задоволення від знущання з тварин; 2) особи, які прагнуть використати жорстоке поводження з тваринами як погрозу під час сімейно-побутового конфлікту; 3) особи, які ставлять собі за мету отримати ситуативну вигоду від жорстокого поводження з тваринами; 4) особи, які систематично експлуатують тварин з метою отримання прибутку.

6. Детермінаційний комплекс чинників, що впливають на виникнення, відтворення та поширення явища жорстокого поводження з тваринами і формують криміногенні деформації колективної свідомості, розділено на три групи детермінант: 1) високий рівень соціальної напруги; 2) суперечлива політика держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин; 3) занепад суспільної моральності.

Перша група охоплює такі криміногенні чинники, як: високий рівень корупції, відтік капіталу, продовжуваний збройним конфліктом на Сході України, недосконала система освіти та медицини, погана інфраструктура тощо, що в сукупності детермінує низький рівень купівельної спроможності та добробуту домогосподарств. У свою чергу, високий рівень соціальної напруги тягне за собою сплески насильства з боку незаможних громадян, якими керують загострені відчуття пригнобленості та браку контролю в житті, що дає також могутній стимул для виправдовування ними власної жорстокості.

До криміногенних чинників суперечливої політики держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин віднесено: пасивний та несистематичний характер імплементації положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин, відсутність чітких критеріїв для розмежування кваліфікації дій осіб, що жорстоко поводитися з тваринами, норм ст. 89 КУпАП і ст. 299 КК України, сталої підтримки зоозахисних громадських організацій, невдалу адміністративну реформу у заповідній справі, реагування на негуманну систему регуляції чисельності безхатніх тварин у деяких містах, застарілий режим регулювання обігу пневматичної зброї, низький рівень підготовки працівників органів охорони правопорядку.

Чинниками культурно-виховного характеру, що сприяють занепаду суспільної моральності, є криза масової культури, кібернетична лудоманія, романтизація злочинної контркультури, хижацько-експлуататорське ставлення до живої природи, відсутність культури відповідального ставлення до домашніх тварин, насильство в сім'ї, формальний підхід до еколого-етичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Указані детермінанти перебувають у постійній взаємодії і взаємозв'язку, утворюючи у сукупності сприятливе тло для становлення антисоціальних поглядів, звичаїв, традицій, установок й інтересів, що

знаходять прояв в одиничних епізодах умисного жорстокого поводження з тваринами.

7. Узагальнення зарубіжного та міжнародного досвіду запобігання жорстокому поводженню з тваринами переконливо свідчить про доцільність запозичення найкращих практик економічно розвинутих країн шляхом комплексної взаємодії органів державної влади із профільними громадськими неприбутковими організаціями. Встановлено, що базовими засадами такої діяльності за кордоном є: а) впровадження єдиних регіональних мінімальних стандартів гуманного поводження з тваринами; б) криміналізація усіх форм жорстокого поводження з тваринами; в) розвиток розгалуженої системи запобігання появі безхатніх тварин; г) державна підтримка роботи муніципальних притулків; ґ) соціокультурна робота із населенням щодо підвищення рівня відповідальності володільців домашніх тварин. Визначено, що імплементація указаних принципів є запорукою розроблення в Україні власної ефективної стратегії гуманного поводження з тваринами, організації та управління комунальними притулками для тварин, а також запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

8. Аргументовано, що загальносоціальне запобігання жорстокому поводженню з тваринами має здійснюватися на системній основі. Послідовна соціальна політика держави передбачає вжиття соціально-економічних (зниження рівня соціальної напруги шляхом боротьби з безробіттям, оптимізація системи соціального захисту), правових (удосконалення чинного законодавства у сфері охорони моральності, укріплення інститутів громадянського суспільства, ліквідація прогалин і суперечностей в існуючих нормативно-правових приписах), організаційно-управлінських (інституційний контроль за дотриманням правопорядку у сфері охорони гуманного ставлення до тварин), культурно-виховних (еколого-етичне виховання дітей і підлітків, підняття рівня

правосвідомості й, зокрема, еколого-правової свідомості, підвищення рівня моральності в суспільстві) та інших заходів.

Зауважено, що головними векторами профілактичної діяльності є забезпечення на загальнодержавному та місцевих рівнях контролю за додержанням стандартів поводження з тваринами і гуманне розв'язання проблеми безпритульних тварин.

Основними завданнями спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, передбаченим ст. 299 КК України, є: а) усунення прогалин і суперечностей у нормативно-правових актах, що стають на заваді адаптації національного законодавства до ратифікованої Україною Європейської конвенції захисту домашніх тварин; б) розроблення кожною територіальною громадою Правил поводження з домашніми тваринами в населеному пункті, які відповідають чинному законодавству; в) стимулювання відповідального ставлення до тварин шляхом встановлення заборони придбавати домашніх тварин особами, які не досягли шістнадцятирічного віку, забезпечення реєстрації усіх домашніх тварин і сплати цільового збору до місцевих бюджетів; г) фінансова та організаційно-управлінська підтримка з боку держави притулків для тварин при громадських неприбуткових організаціях; г) обмеження обігу пневматичної зброї.

9. У рамках дослідження можливостей індивідуального запобігання жорстокому поводженню з тваринами вирізнено об'єкт індивідуального запобіжного впливу – цинічно-споживацьке ставлення до тварин, підвищений ризик агресивної реакції на стан фрустрації, відсутність навичок саморегуляції агресії (в межах осудності). Серед контингенту осіб, на яких спрямовано запобіжний вплив, виділено три групи: 1) неповнолітні; 2) особи, які раніше були судимі за насильницькі злочини; 3) особи із розладами психіки та поведінки (у межах осудності).

Запобіжний вплив на осіб неповнолітнього віку охоплює комплекс заходів, спрямованих на зниження вразливості до стану фрустрації, та

включає: 1) використання методик психологічної корекції; 2) залучення підлітків до занять спортом як дієвої розрядки фізичної агресії; 3) формування навичок відповідального ставлення до тварин як частини живої природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акція протесту на пташиному ринку Києва [Електронний ресурс] // Телевізійна служба новин. – Режим доступу: <http://tsn.ua/video/video-novini/akciya-protestu-na-ptashinomu-rinku-kiyeva.html> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.
2. Александренко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами / В. В. Александренко // Юрид. наука. – 2015. – № 6. – С. 116–120.
3. Алексеев А. И. Причины преступлений и их устранение органами внутренних дел : лекция / А. И. Алексеев, А. Б. Сахаров. – М. : МВШМ МВД СССР, 1982. – 48 с.
4. Алфимова М. В. Психогенетика агрессивности / М. В. Алфимова, В. И. Трубников // Вопросы психологии. – 2000. – № 6. – С. 112–113.
5. Антипов В. В. Деякі питання співвідношення злочинів та адміністративних правопорушень / В. В. Антипов // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2014. – 536 с. – С. 303-305.
6. Антонян Ю. М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности / Ю. М. Антонян. – М. : ИД «Камерон», 2005. – 304 с.
7. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника : учеб. пособ. / Ю. М. Антонян. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1982. – 80 с.
8. Антонян Ю. М. Криминальная патопсихология / Ю. М. Антонян, В. В. Гульдан. – М. : Наука, 1991. – 248 с.
9. Антонян Ю. М. Криминология : избр. лекции / Ю. М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – 448 с.
10. Антонян Ю. М. Личность преступника / Ю. М. Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 366 с.
11. Антонян Ю. М. Неблагоприятные условия формирования личности в детстве и вопросы предупреждения преступлений. Психологические

механизмы насильственного преступного поведения : учеб. пособие. – М. : Изд-во ВНИИ МВД России, 1983. – 80 с.

12. Антонян Ю. М. Преступная жестокость / Ю. М. Антонян. – М. : Изд-во ВНИИ МВД России, 1994. – 140 с.

13. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. – М. : Наука, 1987. – 208 с.

14. Антонян Ю. М. Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления : учеб. пособ. / Ю. М. Антонян. – М. : Акад. МВД СССР, 1973. – 71 с.

15. Антонян Ю. М. Социальная среда и формирование личности преступника : Неблагоприятные влияния на личность в микросреде : учебное пособие / Ю. М. Антонян ; Академия МВД СССР. – М. : Редакционно-издательский отдел, 1975. – 159 с.

16. Антонян Ю. М. Психологическое отчуждение личности и преступное поведение. Генезис и профилактика дезадаптивных преступлений / Ю. М. Антонян. – Ереван : Айастан, 1987. – 206 с.

17. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; пер. с лат. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.

18. Архівна кримінальна справа Апеляційного суду Дніпропетровської області. – № 01-07/09, 2009 р.

19. Архівна кримінальна справа Гадяцького районного суду Полтавської області. – № 1-145/08, 2008 р.

20. Архівна кримінальна справа Голопристанського районного суду Херсонської області. – № 1-96/09, 2009 р.

21. Архівна кримінальна справа Краснокутського районного суду Харківської області. – № 2023/1-182/11, 2011 р.

22. Архівна кримінальна справа Недригайлівського районного суду Сумської області. – № 1-400/09, 2009 р.

23. Архівна кримінальна справа Петриківського районного суду Дніпропетровської області. – № 1-553/12, 2012 р.

24. Афанасьев В. Эволюция концепции аномии в социологии девиантного поведения / В. Афанасьев // Рубеж (альманах социальных исследований). – 1992. – № 2. – С. 69–81.

25. Баришполець О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації : монографія / О. Т. Баришполець ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 648 с.

26. Бартол К. Психология криминального поведения / К. Бартол ; пер. с англ. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 352 с.

27. Батиргареєва В. С. Рецидивні злочинці: щодо проблеми злочинності осіб із психічними аномаліями / В. С. Батиргареєва // Проблеми законності. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / відп. ред. В. Я. Тацій ; ред. кол. А. П. Гетьман [та ін.], 2007. – Вип. 92. – С. 114-124.

28. Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло / В. С. Батиргареєва. – Харків : Одиссей, 2003. – 256 с.

29. Батиргареєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні : соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргареєва. – Харків : Право, 2009. – 576 с.

30. Бездомні пси [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D1%96_%D0%BF%D1%81%D0%B8 (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

31. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : Нева, Олма-Пресс, Прайм-Евроснак, McGraw-HILL, Inc, 2002. – 512 с.

32. Бесплатная программа подготовки Frontend-специалистов среди переселенцев [Электронный ресурс] // GoForIT. – Режим доступа: <http://goforit.com.ua/> (дата обращения: 01.05.2016). – Заголовок с экрана.

33. Білецька Г. О. Деякі медико-біологічні причини пияцтва і алкоголізму та особливості їх судово-медичного встановлення / Г. О. Білецька // Проблеми законності. – 2014. – Вип. 127. – С. 161–168.
34. Бічурін Р. Х. Хуліганський мотив убивства як елемент криміналістичної характеристики злочину / Р. Х. Бічурін // Право і безпека : наук. журн. – 2014. – № 4 (55). – С. 89–93.
35. Блага А. Б. Запобігання насильству як основа протидії агресивним злочинам проти членів сім'ї / А. Б. Блага // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – Запоріжжя : ЗНУ / Запорізький національний університет, 2005. – № 2. – С. 161–165.
36. Блага А. Б. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. Б. Блага ; ХНУВС. – Харків, 2014. – 40 с.
37. Блясова И. Ю. Психолого-педагогические, генетические и социальные факторы, обуславливающие социально опасное поведение несовершеннолетних / И. Ю. Блясова // Вестник Челябинского государственного университета. Право. – 2012. – Вып. №29 (283). – С. 53–57.
38. Богатова Е. В. Жестокое обращение с животными: уголовно-правовой и криминалогический аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е. В. Богатова ; Уральский юрид. ин-т МВД РФ. – Омск, 2013. – 18 с.
39. Богдан С. С. Экзистенциально-гуманистический подход к проблеме человеческой деструктивности / С. С. Богдан // Система ценностей современного общества. – 2010. – № 16. – С. 42–46.
40. Бондаренко Н. С. Ставлення населення до проблеми запобігання жорстокому поводженню з тваринами (за результатами кримінологічного дослідження) / Н. С. Бондаренко // Право і суспільство. – 2015. – № 3, част. 3. – С. 123–126.
41. Бондаренко Т. О. Роль соціальної комунікації у формуванні екологічної свідомості / Т. О. Бондаренко // Вісник Харківської державної академії культури. – 2013. – Вип. 39. – С. 86–93.

42. Бондарев В. В. Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження) / В. В. Бондарев. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 272 с.
43. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику / В. Е. Борейко ; Киев. эколого-культ. центр. – 5-е изд., дополн. – Киев : Логос, 2013. — 168 с.
44. Борейко В. Е. Притравочные станции – концлагеря для животных. Этико-правовой анализ / В. Е. Борейко, М. С. Трунова // Гуманитарный экологический журнал. – 2013. – № 2 (47). – С. 18–24.
45. Братусь Б. С. Психологический анализ изменения личности при алкоголизме / Б. С. Братусь. – М. : 1974. – 96 с.
46. Бугера О. Вплив засобів масової інформації на процес формування особистості неповнолітнього / О. Бугера // Підпр-во, госп-во і право. – 2004. – № 6. – С. 117–120.
47. Бугера О. І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Бугера ; акад. адвокатури України. – Київ, 2006. – 20 с.
48. Быховский В. В. Наше законодательство о жестоком обращении с животными и желательные в нем изменения / [Соч.] В. В. Быховского ; Моск. отд-ние Рос. о-ва покровительства животным. – М. : Моск. отд-ние Рос. о-ва покровительства животным, 1897. – 68 с.
49. В Україні може з'явитися екологічна поліція [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/1830891v_ukraini_moge_zyavitisya_ekologichna_politsiya_2038332.html (дата звернення 01.05.2015). – Заголовок з екрана.
50. В Україні тварини не захищені від жорстокого поводження з ними [Електронний ресурс] // Телевізійна служба новин. – Режим доступу: <http://tsn.ua/varta/v-ukrayini-tvarini-ne-zahishcheni-vid-zhorstkogo-povodzhennya-z-nimi.html> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.
51. Валуйська М. Ю. Вивчення інстинктів, домінуючих у свідомості й підсвідомості, – один з напрямів удосконалення заходів попередження

злочинності на індивідуальному рівні / М. Ю. Валуйська // Проблеми законності. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / відп. ред. В. Я. Тацій [та ін.], 2007. – Вип. 85. – С. 128–135.

52. Валуйська М. Ю. Особливості детермінації злочинності в місцях позбавлення волі / М. Ю. Валуйська // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій ; редкол. В. Тацій [та ін.]. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 112. – С. 137–144.

53. Вальчук А. М. Духовна криза суспільства та проблема реалізації національної ідеї в сучасній Україні / А. М. Вальчук // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3–4. – С. 511–513.

54. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів і словосполучень / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

55. Вереша Р. В. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (порівняльно-правовий аспект) / Р. В. Вереша // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11, № 1. – С. 53–61.

56. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 228 с.

57. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 11 грудня 2013 р. у справі №626/3224/13-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36003741> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

58. Волк-дурень // Народные русские сказки / Вступ. статья, состав., примечания М. Люстров. – М. : Олма-пресс, 2004. – 448 с.

59. Волконская Е. К. Агрессия: криминологические аспекты / Е. К. Волконская // Вестник ВИ МВД России. – 2012. – № 4. – С. 52–59.

60. Волонтер : собак труять не лише під ЄВРО-2012 [Електронний ресурс] // Українська служба Бі-Бі-Сі. – Режим доступу:

http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110325_animal_meteliova_ob.shtm

(дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

61. Воронцова М. В. Теория деструктивности : учебное пособие / М. В. Воронцова, В. Н. Макаров, Т. В. Бюндюгова. – Таганрог : Изд-ль А. Н. Ступин, 2014. – 360 с.

62. Всеукраїнська мережа центрів психологічної допомоги [Електронний ресурс] // Центр психологічної допомоги «Крок назустріч». – Режим доступу: <http://krokcenter.org/> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

63. Геронимус И. Корни домашнего насилия [Электронный ресурс] / И. Геронимус // Отечественные записки. – 2013. – № 2(53). – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2013/2/korni-domashnego-nasiliya> (дата обращения: 01.05.2016). – Заголовок с экрана.

64. Главные жизненные ценности украинцев – здоровье и материальная обеспеченность – опрос [Электронный ресурс] // Институт Горшенина. – Режим доступа : http://institute.gorshenin.ua/news/267_glavnie_zhiznennie_tsennosti.html (дата обращения: 01.05.2016). – Заголовок с экрана.

65. Гладуш Г. В. Проявления агрессивности подростков в ситуациях фрустрации / Г. В. Гладуш // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2014. – № 39. – С. 31–39.

66. Голина В. В. Криминогенный потенциал общества: понятие, содержание, формы реализации / В. В. Голина // Проблемы законности. – 2012. – №119. – С. 186–197.

67. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений : учеб. пособ. / В. В. Голина. – Киев : УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. – 72 с.

68. Голина В. В. Специально-криминологическое предупреждение преступности (теория и практика) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Голина. – Харьков, 1994. – 596 с.

69. Голина В. В. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине : монографія / В. В. Голина, М. О. Маршуба ; НАПрН України, НИИ изучения проблем преступности им. В. Сташиса. – Харьков : Право, 2014. – 280 с.

70. Голина В. Проблемы борьбы зі злочинністю неповнолітніх з психічними аномаліями / В. Голина, В. Ємельянов, П. Петрюк // Право України. – 2005. – № 10. – С. 74–76.

71. Голина В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голина. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.

72. Голина В. В. Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і криминологічне дослідження : монографія / В. В. Голина. – Харків : Регіон-інформ, 2004. – 212 с.

73. Голина В. В. Особистість неповнолітнього злочинця: сучасний криминологічний портрет / В. В. Голина, Б. М. Головкін // Бюл. М-ва юстиції України. – 2006. – № 1 (51). – С. 42–53.

74. Голина В. В. Попередження злочинності правоохоронними органами : навч. посіб. / В. В. Голина. – Київ : НМК ВО, 1991. – 90 с.

75. Головкін Б. М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні / Б. М. Головкін // Форум права. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals.pdf>.

76. Головкін Б. М. Запобігання криміналізації молодіжного середовища / Б. М. Головкін // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 76–87.

77. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2011. – 440 с.

78. Головкін Б. М. Корисливі насильницькі злочинці: психічні і поведінкові розлади / Б. М. Головкін // Наука і правоохорона. – 2009. – № 4(6). – С. 83–86.

79. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері / Б. М. Головкін. – Харків : Нове слово, 2004. – 252 с.

80. Головкін Б. М. Соціально-психологічний портрет особи сімейно-побутового злочинця / Б. М. Головкін // Вісн. Запорізького юрид. ін-ту. – 2001. – № 1. – С. 189–198.

81. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності / Б. М. Головкін // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2014_1_24.pdf.

82. Головкін Б. М. Удосконалення діяльності правоохоронних, контролюючих та інших органів щодо протидії злочинності у паливно-енергетичній сфері України / Б. М. Головкін // Публічне право. – 2013. – № 1. – С. 152–159.

83. Головкін Б. М. Я-концепція особистості корисливого насильницького злочинця / Б. М. Головкін // Проблеми законності. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / редкол. В. Я. Тацій [та ін.], 2010. – Вип. 107. – С. 143–153.

84. Головко І. А. Відмежування жорстокого поводження з тваринами від незаконного полювання / І. А. Головко // Університетські наукові записки. – 2008. – № 3. – С. 269–271.

85. Головко І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. А. Головко ; Київський нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2010. – 20 с.

86. Голумб Ц. А. Насильственные преступления, совершенные лицами с психическими аномалиями, и профилактика этих преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 Уголовное право. Криминология. Уголовно-исполнительное право / Ц. А. Голумб. – Ленинград : Б. и., 1982. – 12 с.

87. Григор'єва О. В. Кримінальна агресія: агресія та агресивність / О. В. Григор'єва // Юридична наука. – 2014. – № 8. – С. 123–130.

88. Грищук О. В. Формування та розвиток ідеї гуманізму в праві / О. В. Грищук, А. І. Гелеш. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – 288 с.
89. Губанова О. В. Латентність зґвалтування: рівень та основні фактори детермінації / О. В. Губанова // Держава і право. – 2007. – Вип. 36. – С. 454–459.
90. Гудим В. В. Кримінологічний аспект маніпуляції свідомістю через засоби масової інформації / В. В. Гудим // Судова апеляція. – 2003. – № 3(4). – С. 57–67.
91. Гудим В. В. Формування маніакальної пристрасті через засоби масової інформації / В. В. Гудим // Держава і право, серія Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 37. – С. 551–553.
92. Гуріна Д. П. Депривація як сучасний фактор детермінації злочинності неповнолітніх / Д. П. Гуріна // Право і суспільство. – 2015. – № 4 (ч. 3). – С. 184–189.
93. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии: монография / И. Н. Даньшин. – Харьков : Прапор, 2005. – 224 с.
94. Даньшин І. М. Проблеми детермінації злочинності / І. М. Даньшин // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1994. – № 2. – С. 115–123.
95. Дельгадо Х. Мозг и сознание / Х. Дельгадо. – М. : Мир, 1971. – 266 с.
96. Дельфінарій у Трускавці відкрили незаконно і Держекоінспекція про це знала, – зоозахисниця [Електронний ресурс] // Львівський портал. – Режим доступу: <http://portal.lviv.ua/news/2016/01/25/delfinariy-u-truskavtsi-vidkrili-nezakonno-i-derzhekoinspektsiya-pro-tse-znala-zoozahisnitsya> (дата звернення: 20.01.2016). – Заголовок з екрана.
97. Детская психиатрия : учебник / под ред. Э. Г. Эйдемиллера. – СПб. : Питер, 2005. – 1120 с.
98. Деякі питання надання роботодавцям дотації для забезпечення молоді першим робочим місцем : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2008 за № 223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/223-2008-%D0%BF> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

99. Джужа О. М. Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Кулик // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 37–42.

100. Дідков О. Формування екологічної свідомості та культури засобами освіти та виховання особистості [Електронний ресурс] / О. Дідков // Вісн. Ін-ту розвитку дитини : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; голов. ред. В. П. Андрущенко. – Київ, 2012. – № 21. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc%5FGum/Vird/2012_21/Pdf/5.pdf. (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

101. Долгова А. И. Криминологическое изучение личности преступника / А.И. Долгова // Сов. госуд. и право. – 1973. – № 6. – С. 90-98.

102. Доповідь щодо громадської оцінки процесу реалізації екологічної політики [Електронний ресурс] // Міністерство екології та природних ресурсів України. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/docs/public-orhus/Gromadska%20otcinka%20MENR%202012.pdf> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

103. Дышлевой А. Ю. Мотивация преступного поведения лиц с психическими аномалиями, совершивших сексуальные правонарушения / А. Ю. Дышлевой [Электронный ресурс] // Новости украинской психиатрии. – Харьков, 2001. – Режим доступа: <http://www.psychiatry.ua/articles/paper018.htm> (дата обращения: 01.05.2016). – Заголовок с экрана.

104. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – 576 с.

105. Елисеев С. А. Общеуголовные корыстные преступления: криминологическая характеристика, уголовная ответственность : учеб. пособ. / С. А. Елисеев, Л. М. Прозументов ; под ред. В. Д. Филимонова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1991. – 121 с.

106. Євдокімова О. О. Посттравматичні стресові розлади, гострі та віддалені, як наслідок участі у воєнних діях / О. О. Євдокімова, В. І. Заворотний // *Право і Безпека* : наук. журн. – 2014. – № 3. – С. 207–212.

107. Жорстоке поводження з тваринами : чи реагує Україна на міжнародну критику? [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – Режим доступу : <http://goo.gl/eHruXU> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

108. Жофчак З. З. Важливість формування екологічної культури дитини, її гармонійних відносин з природою в умовах навчально-виховного комплексу культурологічного спрямування / З. З. Жофчак [Електронний ресурс] // *Екологічна освіта і виховання: досвід та перспективи: доповідь на Всеукраїнській конференції.* – Режим доступу : <http://www.ecoleague.net/34903999-235.html> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

109. Журналісти знайшли у лісі рештки вбитих тварин. Міліція на виклик не приїхала [Електронний ресурс] // *Житомир. Today.* – Режим доступу: http://zhitomir.today/news/accident/zhurnalisti_znayshli_u_lisi_reshtki_vbitih_tvarin_militsiya_na_viklik_ne_priyihala_foto_video-id10551.html (дата звернення: 01.05.2016) – Заголовок з екрана.

110. Забаштанський Д. Живий «контрабас» / Д. Забаштанський // *Вісник Міністерства доходів і зборів України.* – 2014. – № 7. – С. 68–71.

111. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.

112. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.

113. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» : Наук.-практ. коментар / В. В. Голіна [та ін.] ; ред. Руднева О. М. ; НДІ вивчення

проблем злочинності Академії правових наук України, Харківський Центр жіночих досліджень. – Харків : [б.в.], 2003. – 124 с.

114. Занюк С. С. Психологія мотивації / С. С. Занюк. – Київ : Либідь, 2002. – 304 с.

115. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : науч.-практ. изд. / А. Ф. Зелинский. – Киев : Юринком Интер, 1999. – 240 с.

116. Зелінський А. Ф. Детермінація злочину : навч. посіб. / А. Ф. Зелінський, Л. П. Оніка. – Харків : УкрЮОА, 1994. – 52 с.

117. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / Б. М. Головкін, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христинич та ін. ; за заг ред. Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2013. – 248 с.

118. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 288 с.

119. Золотарьова Ю. І. Маргіналізація суспільства як чинник соціальної девіації / Ю. І. Золотарьова // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2011. – № 10. – С. 205–211.

120. Зубченко Н. І. Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Зубченко Надія Ігорівна. – Одеса, 2016. – 26 с.

121. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький : Горьк. ВШ МВД СССР, 1974. – 168 с.

122. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2006. – 512 с.

123. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа. – Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. – 264 с.

124. Іванович В. І. В сніговицю : бувальщини і казки з дідусевої в'язки / В. Іванович // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – № 30. – С. 37–38.
125. Ігнатов О. М. Роль психічних аномалій в детермінації кримінального насильства / О. М. Ігнатов // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 260–265.
126. Індеси споживчих цін у 1991–2015 рр. [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.
127. Каланча С. Г. Досвід Німеччини у вирішенні питання безпритульних тварин / С. Г. Каланча // Український часопис міжнародного права. – 2013. – № 1. – С. 84–87.
128. Кальман А. Г. Криминологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Г. Кальман. – Харьков, 1986. – 219 с.
129. Кандричин С. Злочинність в ареалі «зіткнення цивілізацій» : приклад України та Білорусі / С. Кандричин // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 3. – С. 71–83.
130. Капытина Т. П. Догхантинг как социально-опасное психологическое явление на современном этапе развития российского общества / Т. П. Капытина // Психология: проблемы практического применения : материалы II междунар. науч. конф. (г. Чита, июнь 2013 г.). — Чита : Изд.-во «Молодой ученый», 2013. – С. 25–42.
131. Карсон Р. Анормальная психология ; пер. с англ. / Р. Карсон, Дж. Батчер, С. Минека. – СПб. : Питер, 2004. – 1168 с.
132. Кононенко О. І. Теоретичні передумови структурно-функціональної моделі самопрезентації особистості / О. І. Кононенко // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру НАПН України. – 2012. – № 6 (Психологія). – С. 98–101.

133. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля / Т. В. Корнякова. – Київ : Ін Юре, 2011. – С. 255.
134. Коробко І. Міжнародно-правові стандарти захисту домашніх тварин від жорстокого поводження / І. Коробко // Український часопис міжнародного права. – 2013. – № 1. – С. 70–74.
135. Кори́тин С. А. Жестокость на охоте / С. А. Кори́тин // Гуманитарный экологический журнал. – 2011. – № 4 (43). – С. 89–92.
136. Красницька О. В. Депривація як соціально-педагогічна проблема / О. В. Красницька // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. Психолого-педагогічні науки. – 2013. – № 1. – С. 24–28.
137. Криминальная мотивация / В. Н. Кудрявцев, Ю. М. Антонян, В. В. Гульдман и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
138. Криминология : учеб. [для студ. вузов, обуч. по направлению и спец. «Юриспруденция»] / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 414 с.
139. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій ; кол. авт.: Ю. В. Баулін [та ін.]. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2010. – 608 с.
140. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. – С. 596.
141. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія / кол. авт.: В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, В.Д. Воднік та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни й В. П. Ємельянова. – Харків : Право, 2006. – 292 с.
142. Криминологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина ; М-во освіти і науки України, НЮУ ім. Я. Мудрого. – Харків : Право, 2014. – 440 с.

143. Крылова Н. Е. Изучение причин преступности во Франции (основные криминологические школы) / Н. Е. Крылова // Вестн. Моск. ун-та. Серия 11, Право. – 1997. – № 1. – С. 76–86.

144. Кудрявцев И. А. Криминальная агрессия (экспертная типология и судебно-психиатрическая оценка) / И. А. Кудрявцев, Н. А. Ратинова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 192 с.

145. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (о причинах индивидуального преступного поведения) / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1968. – 175 с.

146. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н.Ф. Кузнецова ; под ред. В.Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 204 с.

147. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Кузнецов Віталій Володимирович ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2013. – 677 с.

148. Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. Г. Кулик ; Клас. прив. ун-т. – Запоріжжя, 2016. – 22 с.

149. Курганов С. И. Детерминизм и личность преступника / С. И. Курганов // Личность преступника: методы изучения и проблемы воздействия : сб. науч. трудов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – С. 83–95.

150. Курс советского уголовного права / отв. ред.: Н. А. Беляев. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1981. – Т. 5 : Часть особенная. – 1981. – 653 с.

151. Лебедев И. Б. Кибернетическая лудомания — новая область психологических исследований криминальной агрессии подростков / И. Б. Лебедев, Т. П. Филатова // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2013. – № 1 (52). – С. 55–59.

152. Лень В. В. Психічні аномалії як фактор вчинення суспільно небезпечного діяння / В. В. Лень // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 1. – С. 78–84.

153. Лисодєд О. В. Злочини проти приватної власності: кримінологічна характеристика та шляхи протидії органами внутрішніх справ / О. В. Лисодєд // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – №1 (4). – С. 188–192.
154. Лист Голові Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Томенку М. В. директора ХБОЗТ «Центр усиновлення тварин» О. М. Ратникової-фон-Зассе від 19 листопада 2015 р. за № 09-492.
155. Личность преступника и предупреждение преступлений : сб. науч. тр. / редкол.: Ю. М. Антонян, В. В. Артамонов, М. П. Журавлев и др. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1987. – 104 с.
156. Личность преступника : монография / под ред. В. Н. Кудрявцева, Н. С. Лейкиной, Г. М. Миньковского и др. – М. : Юрид. лит., 1975. – 270 с.
157. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1994. – 272 с.
158. Лукашевич С. Ю. Попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : монографія / С. Ю. Лукашевич. – Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 104 с.
159. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика злочинності в місцях позбавлення волі / С. Ю. Лукашевич // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 44. – С. 174–180.
160. Лукашевич С. Ю. Протидія кримінальній субкультурі як один із напрямів попередження злочинності / С. Ю. Лукашевич // Вісн. ун-ту внутр. справ. – 2000. – № 12–1. – С. 21–28.
161. Лунеев В. В. Социально-правовой контроль и предупреждение преступности / В. В. Лунеев // Проблемы социальной и криминалогической профилактики преступлений в современной России. – М., 2002. – С. 145–155.
162. Лунеев В. В. Преступное поведение, мотивация, прогнозирование, профилактика : монография / В. В. Лунеев. – М., 1980. – 180 с.

163. Лунеев В. В. Мотивация преступного поведения : монография / В. В. Лунеев. – М. : Наука, 1991. – 383 с.
164. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1997. – 688 с.
165. Максимова С. Г. Социальные ситуации фрустрации лиц пожилого и старческого возраста в контексте социально-психологической дезадаптации / С. Г. Максимова // Известия АлтГУ. – 2000. – №2. – С. 23-28.
166. Матяш М. М. Український синдром: особливості посттравматичного стресового розладу в учасників антитерористичної операції / М. М. Матяш, Л. І. Худенко // Український медичний часопис. – 2014. – № 6 (104). – С. 124–127.
167. Медведь, лиса, слепень и мужик // Народные русские сказки в трех томах. – М. : ДиректМедиа, 2014. – Т. 1. – 526 с.
168. Миколаївський догхантер погрожував мешканцям Миколаєва [Електронний ресурс] // GlobalScience. – Режим доступу : <http://goo.gl/X9ZАНТ>. (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.
169. Миненок М. Г. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы / М. Г. Миненок, Д. М. Миненок. – СПбГ. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 367 с.
170. Мирошниченко В. С. Жестокое обращение с животными (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. С. Мирошниченко ; Акад. ГП РФ. – М., 2013. – 30 с.
171. Мойсеева О. Віктимність неповнолітніх як психолого-правова проблема / О. Мойсеева // Право України. – 2000. – № 7. – С. 99–116.
172. Мойсеева О. Є. Соціально-психологічні чинники агресії підлітків / О. Є. Мойсеева // Актуальні проблеми психології. – 2013. – № 9. – С. 309–318.
173. Москалец В. Економічно-утилітарні та духовно-екзистенційні засади екологічного виховання горян / В. Москалец // Гірська школа Українських Карпат. – 2013. – № 10. – С. 19–22.

174. Москалюк Л. Н. Преступное поведение лиц с психическими аномалиями и его индивидуальная профилактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 Уголовное право. Криминология. Уголовно-исполнительное право / Л. Н. Москалюк. – Киев : Б. и., 1989. – 20 с.

175. На «Пташиному» ринку Києва «добрі» бабусі масово викидають непотрібних тварин під потяги [Електронний ресурс] // Телевізійна служба новин. – Режим доступу: <http://tsn.ua/kyiv/na-ptashinomu-rinku-kiyeva-dobri-babusi-masovo-vikidayut-nepotribnih-tvarin-pid-potyagi.html> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

176. Назимко Є.С. Актуальні питання запобігання органами внутрішніх справ жорсткому поводженню із тваринами / Є.С. Назимко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 3. – С. 207–213.

177. Новини комунального підприємства «Ласка» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Луцької міської ради. – Режим доступу: <http://www.lutskrada.gov.ua/novini-komunalnogo-pidpriiemtsva-laska> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

178. Ной И.С. Методологические проблемы советской криминологии / И.С. Ной. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1975. – 222 с.

179. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні : монографія / В. Ф. Оболенцев. – Харків ; м. Костянтинівка – Сектор "С" АТО : Юрайт, 2016. – 76 с.

180. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В. Ф. Оболенцев. – вид. 2-ге, перероб. та доп. – Харків : Вид. ФОП Віленський Л. М., 2012. - 119 с.

181. Олійник О. М. Кримінологічна характеристика осіб, які незаконно використовують бюджетні кошти у Збройних Силах України / О. М. Олійник // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. – Харків : Право, 2015. – Вип. 29. – С. 208–215.

182. Орлеан А. Дослідження причин та умов умисних злочинів / А. Орлеан // Вісн. акад. прокуратури України. – 2006. – № 1. – С. 55–59.
183. Орлов А. Как убийцы животных воюют с людьми [Электронный ресурс] // ФрАЗа.ua. – Режим доступа: http://fraza.ua/.../kak_ubijtsy_zhivotnyh_vojut_s_ljudmi_.html (дата обращения: 01.05.2016). – Заголовок с экрана.
184. Орлов Ю. Ю. Вплив комп'ютерних ігор, що містять сцени насильства та жорстокості, на психіку дитини / Ю. Ю. Орлов // Криміналістичний вісник. – 2014. – № 1 (21). – С. 17–25.
185. Охота Я. В. Визначення «жорстокого поводження» / Я. В. Охота // Часопис Київського університету права. – Київ, 2013. – №4. – С. 372–376.
186. Павлова Т. М. Биоэтика высшей школы / Т. М. Павлова. – М. : Московская государственная академия ветеринарной медицины и биотехнологии им. К. И. Скрябина, 1997. – 258 с.
187. Петрыгин С. Б. Проявление агрессии у подростков, занимающихся контактными видами единоборств / С. Б. Петрыгин // Вестник Рязанского государственного университета им. С.А. Есенина. – 2012. – №4 (37). – С. 23-34.
188. Пивоваров В. В. Криміногенний потенціал масових суспільних заворушень / В. В. Пивоваров, К. А. Булова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2015. – Вип. 5, т. 3. – С. 141–145.
189. Пивоваров В. В. Питання детермінації існування та відтворення злочинності / В. В. Пивоваров // Проблеми законності. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / відп. ред.: В. Я. Тацій, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2000. – Вип. 43. – С. 151–156.
190. Под Евро-2012 на собак в Харькове объявили жестокою охоту [Электронный ресурс] // Комментарии : Харьков. – Режим доступа : <http://kharkov.comments.ua/article/2012/06/07/000505.html> (дата обращения: 01.05.2016). – Заголовок с экрана.

191. Подилячак О. Н. Уголовно-правовое и психологическое понятие мотива преступления / О. Н. Подилячак // Пробл. законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – 2001. – Вип. 47. – С. 142–146.

192. Понад 898 тис. людей вже переміщено зі Сходу України та АР Крим від початку роботи Міжвідомчого координаційного штабу, - Микола Чечоткін [Електронний ресурс] // Державна служба України з надзвичайних ситуацій. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/news/40579.html> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

193. Попова Г. В. Гендерні особливості переживань засуджених за вбивство щодо скоєного ними злочину та корекційна програма роботи з емоційною сферою особистості злочинців насильницького типу / Г. В. Попова, О. О. Назарова // Право і безпека. – 2006. – Вип. 4 (№ 5/4). – С. 186–190.

194. Постанова Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 жовтня 2013 р. у справі № 161/17489/13-п [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34115157> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана

195. Правила утримання і поводження з тваринами у м. Львові : затверджені ухвалою Львівської міської ради від 17.03.2016 № 262 [Електронний ресурс] : Львівська міська рада. – Режим доступу: <https://goo.gl/A2XAIR> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

196. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5-ти т. – Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. – Харків : Право, 2008. – 840 с.

197. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 р. № 2498- XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2498-12> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

198. Про вимоги стосовно стану здоров'я тварин, що застосовуються при некомерційному перевезенні домашніх тварин [Електронний ресурс] :

Регламент Європейського Парламенту та Ради Європи № 998/2003 від 26.05.2003 р. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003R0998&from=EN> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

199. Про вимоги стосовно стану здоров'я циркових тварин під час перевезення між державами-членами [Електронний ресурс] : Регламент Європейського Парламенту та Ради Європи №1739/2005 від 21.10.2005 р. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32005R1739&from=EN> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

200. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

201. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.11.2012 р. за № 1050 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 1. – Ст. 134.

202. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 р. за № 1377 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 99. – Ст. 134.

203. Про затвердження форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів та Інструкції щодо їх заповнення і подання : наказ Державної судової адміністрації України від 05.06.2006 р. № 55 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 36. – Ст. 5421.

204. Про захист домашніх тварин : Європейська конвенція від 13.11.1987 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 77 (03.10.2014). – Ст. 2217 (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

205. Про захист сільськогосподарських тварин [Електронний ресурс] : Конвенція Ради Європи від 10.03.1976 р. – Режим доступу : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/087.htm> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

206. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 52. – Ст. 2736.

207. Про захист тварин при міжнародному перевезенні [Електронний ресурс] : Конвенція Ради Європи від 13.12.1968 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_227 (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

208. Про захист тварин, використовуваних у наукових цілях [Електронний ресурс] : Директива Європейського Парламенту та Ради Європи №2010/63/EU від 22.09.2010 р. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0063&from=EN> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

209. Про захист тварин, призначених на забій [Електронний ресурс] : Конвенція Ради Європи від 10.05.1979 р. – Режим доступу : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/102.htm> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

210. Про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях [Електронний ресурс] : Конвенція Ради Європи від 18.03.1986 р. – Режим доступу : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/123.htm> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

211. Про Комплексну програму запобігання злочинності в районі на 2016–2020 роки [Електронний ресурс] // Перечинська районна рада. – Режим доступу: <http://www.perechyn-rada.gov.ua/rishennja-rada/vii-sklikannja/chetverta-sesija/2929-pro-kompleksnu-programu-profilaktiki-zlochinnosti-v-rajoni-na-20162020-roki> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

212. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

213. Про настанови щодо приміщень та піклування про тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей [Електронний ресурс] : Рекомендація Європейської Комісії від 18.06.2007 р. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:197:0001:0089:EN:PDF> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

214. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення : Закон України від 23.09.1997 р. № 538-97-ВР (в ред. від 03.03.2005 р., № 2461-IV) // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 16. – Ст. 265.

215. Про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі [Електронний ресурс] : Конвенція Ради Європи від 19.09.1979 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_032

216. Про природно-заповідний фонд : Закон України від 16.06.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

217. Про програму правової освіти населення України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1995 за № 366 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/366-95-%D0%BF> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

218. Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин : Закон України від 18.09.2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20–21. – Ст. 734.

219. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. : розпорядження Кабінету

Міністрів України від 30.11.2015 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

220. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.

221. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII (в ред. від 12.01.2006 р. № 3317-IV) // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 7. – Ст. 339.

222. Про утримання диких тварин у зоопарках [Електронний ресурс] : Директива Ради Європи від 29.03.1999 р. за № 1999/22/ЄС. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999L0022&from=EN> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

223. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та порушення правил їх утримання)» № 2609 від 21 березня 2013 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46254.

224. Проект Міської цільової комплексної програми профілактики та протидії злочинності в місті Києві «Безпечна столиця» на 2016–2018 роки: схвалений розпорядженням виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) від 03.12.2015 р. [Електронний ресурс] // Київська міська рада. – Режим доступу: https://kievcity.gov.ua/done_img/f/%D0%A0%D0%9A%D0%9C%D0%94%D0%90-1180-03122015.PDF (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

225. Проект организации «Врачи против экспериментов на животных» [Электронный ресурс] // Гуманное образование в Украине. – Режим доступа: <http://www.ukraine-projekt.de/dnipropetrowsk.html?n=162> (дата обращения: 01.05.2016). – Заголовок с экрана.

226. Профілактика вживання наркотиків серед учнівської та студентської молоді : методичний посібник / Журавель Т. В., Самусь В. В., Сергеева К. В., Соловійова О. Д., Строева Н. М. ; за ред. Т. В. Журавель. – Київ : ФОРМ Буря О. Д., 2014. – 96 с.

227. Психоаналитические термины и понятия : словарь / под ред. Барнеса Э. Мура и Бернарда Д. Фаина ; пер. с англ. А. М. Боковой, И. Б. Гриншпуна, А. Фильца. – М. : Независимая фирма «Класс», 2000. – 304 с.

228. Ратинов А. Р. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема / А. Р. Ратинов, О. Ю. Михайлова // Вопр. борьбы с преступностью. – М., 1985. – Вып. 42. – С. 8–17. – С. 11.

229. Ратинов А. Р. Психология личности преступника. Ценностно-нормативный подход / А. Р. Ратинов // Личность преступника как объект психологического исследования. – М., 1979. – 97 с.

230. Ратинов А. Р. Структура правосознания и некоторые методы его исследования / А. Р. Ратинов // Методология и методы социальной психологии. – М., 1981. – С. 201–214.

231. Реймерс Н. Ф. Словарь терминов и понятий, связанных с охраной живой природы / Н. Ф. Реймерс, А. В. Яблоков. – М. : Наука, 1982. – 144 с.

232. Рогатюк І. Справа боротьби зі злочинністю / І. Рогатюк, Ю. Мірошник // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 12. – С. 10–16.

233. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.

234. Руденко Л. М. Біхевіоральний підхід до вивчення агресивної поведінки розумово відсталих дітей / Л. М. Руденко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 28. – С. 332–327.

235. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочинів : монографія / А. В. Савченко. – Київ : Атіка, 2002. – 144 с.

236. Саратова О. В. Предупреждение преступлений, связанных с жестоким обращением с животными : монография / О. В. Саратова / под науч. ред. докт. юрид. наук Е. Б. Кургузкиной. – М. : Юрлитинформ, 2015. – 176 с.
237. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР / А. Б. Сахаров. – М. : Юрид. лит., 1961. – 280 с.
238. Ситковская О. Д. Уголовный кодекс Российской Федерации. Психологический комментарий / О. Д. Ситковская. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 192 с.
239. Скворцов С. І. Контроль (нагляд) за особами, звільненими із місць позбавлення волі: розвиток і генезис / І. Скворцов // Право і суспільство. – 2015. – № 5–2. – С. 167–171.
240. Складов С. В. Вина и мотивы преступного поведения : монография / С. В. Складов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 324 с.
241. Смирнов Г. Г. Причинный комплекс преступности как объект криминологического предупреждения / Г. Г. Смирнов // Правоведение. – 2005. – № 2. – С. 104–117.
242. Солдатова Г. У. Может ли другой стать другом? Тренинг по профилактике ксенофобии / Г. У. Солдатова, А. В. Макаруч. – М. : Генезис, 2006. – 256 с.
243. Соціально-психологічна адаптація воїнів АТО: проблеми й шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] // Ресурсний центр ГУРТ. – Режим доступу: <http://www.gurt.org.ua/articles/32262/> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.
244. Ставлення населення до питань екології : результати дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова з 22 по 27 липня 2015 р. [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – Режим доступу : http://www.uceps.org/upload/1443001913_file.pdf (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.
245. Сташис В. В. Основні тенденції сучасної злочинності в Україні / В. В. Сташис // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5-ти т.

/ Академія правових наук України / за заг. ред. В. В. Сташиса. – Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. – Харків : Право, 2008. – С. 5–54.

246. Стрелковская Ю. Снижение уровня маргинализации общества в механизме предупреждения преступности / Ю. Стрелковская // Юрид. вестн. – 2007. – № 2. – С. 42–49.

247. Стручков Н. А. Изучение обстоятельств, обуславливающих преступность в СССР / Н. А. Стручков // Сов. гос. и право. – 1971. – № 12. – С. 98–99.

248. Ткачова А. Детермінація насильницької злочинності / А. Ткачова // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 170–178.

249. Торжевський М. В. Проблеми безробіття молоді та напрями їх вирішення / М. В. Торжевський // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 87–96.

250. Тульчинский Г. Л. Сдвиг гуманитарной парадигмы, трансцендентальный субъект и постчеловеческая персонология / Г. Л. Тульчинский // Методология и история психологии : научный журнал. – 2010. – Вып. 1. – С. 32–51.

251. У Житомирі військові начиняли животи собак вибуховими пакетами та підривали. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/u-zhitomiri-viyskovii-nachinyali-sobak-vibuhovimi-paketami-ta-pidrivali.html> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

252. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами–членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

253. Фишер С. Человек и животное. Этико-юридический очерк / С. Фишер. – СПб. : Изд. Я. Канторовича, 1899. – 280 с.

254. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия / З. Фрейд. – М. : Прогресс, 1992. – 569 с.
255. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм ; пер. с нем. Э. М. Телятниковой, Т. В. Панфиловой. – М. : АСТ, 2004. – 382 с.
256. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : АСТ, 2005. – 603 с.
257. Харитонов О. Деякі аспекти правової регламентації обігу зброї в Україні / О. Харитонов [Електронний ресурс]: Юридична фірма Інюрполіс. – <http://www.ilf-ua.com/ua/publications/articles/deyakiaspektiobiguzbroyivukraini/> (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.
258. Ходимчук О. О. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Ходимчук. – Київ : Б. в., 2005. – 18 с.
259. Христова Г. О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект / Г. О. Христова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/ru/index.php?id=121544084>.
260. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с.
261. Чужа О. Роль статистики у боротьбі з рецидивною злочинністю / О. Чужа // Право України. – 2005. – № 9. – С. 70–72.
262. Шаблистий В. В. Морально-етичні аспекти запобігання злочинності щодо дітей / В. В. Шаблистий // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2. – С. 228–236.
263. Шакун В. І. Суспільство і злочинність : монографія / В. І. Шакун. – Київ : Атіка, 2003. – 784 с.
264. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність : монографія / В. І. Шакун. – Київ : Вид-во УАВС, 1996. – 256 с.
265. Що робить Україна у сфері захисту тварин? [Електронний ресурс] // Київське товариство захисту тварин. – Режим доступу:

http://animalprotect.org/about/azou_info/118/0 (дата звернення: 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

266. Эминов В. Е. Социальный и нравственно-психологический причинные комплексы преступности / В. Е. Эминов // Lex Russia. – 2006. – № 6. – С. 1232–1240.

267. Як «Обозреватель» вичислив київського маніяка. Фото, відео, шок. Ч. 2. [Електронний ресурс] // Обозреватель. – Режим доступу: <http://ukr.obozrevatel.com/crime/30857-yak-obozrevatel-obchisliv-kiivskogo-maniyaka--foto-video-shok--ch-2/part2.htm> (дата звернення 01.05.2016). – Заголовок з екрана.

268. Act № 411 [Electronic resource] // Louisiana State Legislature. – Access mode: <http://www.legis.la.gov/legis/ViewDocument.aspx?d=503062> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

269. Act to Prevent the Cruel and Improper Treatment of Cattle 22d July 1822 [Electronic resource] // Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, George IV. – Access mode: <http://books.google.com.ua/books?id=6LsuAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=uk> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

270. Adopting a Pet in Germany [Electronic resource] : About Travel. – Access mode: <http://gogermany.about.com/od/shopping/fl/Adopting-a-Pet-in-Germany.htm> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

271. Alaska Statute 11.61.140 Cruelty to animals [Electronic resource] // The Alaska State Legislature. – Access mode: <http://www.legis.state.ak.us/basis/statutes.asp#11.61.140> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

272. Anderson C. Violent Video Game Effects on Aggression, Empathy, and Prosocial Behavior in Eastern and Western Countries: A Meta-Analytic Review / C. Anderson, N. Ihori, B. J. Bushman, H. R. Rothstein, A. Shibuya et. al. // Psychological Bulletin. – 2010. – Vol. 136. – № 2. – P. 151–173.

273. Animal cruelty complaints soar: RSPCA investigates nearly 160,000 cases in 2014 with one in eight involving violence [Electronic resource] // Daily Mail. – Access mode: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3049527/Animal-cruelty-complaints-soar-RSPCA-investigates-nearly-160-000-cases-2014-one-eight-involving-violence.html> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.
274. Arkow P. The correlations between cruelty to animals and child abuse and the implications for veterinary medicine / P. Arkow // The Canadian Veterinary Journal. – 1992. – № 33. – P. 518–521.
275. Ascione F. R. Child Abuse, Domestic Violence, and Animal Abuse / F. R. Ascione, P. Arkow. – West Lafayette : Purdue University Press, 1999. – 70 p.
276. Ascione F. R. Cruelty to animals and interpersonal violence : Readings in research and application / F. R. Ascione, R. Lockwood. – West Lafayette : Purdue University Press, 1998.
277. Ascione F. R. Animal Welfare and Domestic Violence / F. R. Ascione, C. V. Weber, D. S. Wood // Society and Animals. – 1997. – № 5. – P. 205–218.
278. Bandura A. Adolescent Aggression / A. Bandura. – New York : Ronald Press Co., 1959. – 475 p.
279. Barash D. P. The Whisperings Within: evolution and the origin of human nature / D. P. Barash. – Harper & Row, 1979. – 274 p.
280. Barkley R. A. The DSM–III–R Field Trial of Disruptive Behavior Disorders / R. A. Barkley, M. Davies, R. L. Spitzer. – Washington DC : American Psychiatric Association, 1990. – 697 p.
281. Baumann E. Step into my parlor / E. Baumann. – Chicago : Bonus Books, 1991. – 305 p.
282. Bowlby J. The nature of the child's tie to his mother / J. Bowlby // International Journal of Psychoanalysis. – 1958. – № 39. – P. 350–371.
283. Code pénal [Electronic resource] // Legifrance. – Access mode: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20060701> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

284. Corruption Perceptions Index 2015 [Electronic resource] // Transparency International. – Access mode: <https://www.transparency.org/cpi2015> (date of treatment: 01.05.2016). – Heading from the screen.

285. Countries With The Most Pet Cats Globally [Electronic resource] // World Atlas. – Access mode : <http://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-most-pet-cats-globally.html> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

286. Das Tier im Recht [Electronic resource] : Tierheim Olpe. – Access mode: <http://www.tierheim-olpe.de/infothek/das-tier-im-recht/index.html> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

287. De Viney. E. The care of pets within abusing families / E. De Viney, J. Dickert, R. Lockwood // International Journal of the Study of Animal Problems. – 1983. – № 4. – P. 321–329.

288. DeGue S. Is Animal Cruelty a «Red Flag» for Family Violence? : Investigating Co-Occurring Violence Toward Children, Partners, and Pets / S. DeGue, D. DiLillo // Journal of Interpersonal Violence. – 2009. – № 24 (6). – P. 1036–1056.

289. Displaced Aggression is Alive and Well: A Meta-Analytic Review [Electronic resource] // Journal of Personality and Social Psychology. – Access mode : <http://web.csulb.edu/~psych/deptinfo/faculty/pedersen/pdf/DisplacedAggressionMeta-analysis2000.pdf> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

290. Dollard J. Frustration and Aggression / J. Dollard, L. Doob, N. Miller. – New-Heaven: Yale University Press, 1939. – P. 154.

291. Donnermeyer J. F. Vandals and vandalism in the USA / J. F. Donnermeyer, G. H. Phillips // Vandalism: Behavior and motivation / Ed. by C. Levy-Leboyer. – Amsterdam : Hoth-Holland, 1983. – P. 149–160. – P. 153.

292. Everett D. A-Z Encyclopedia of Serial Killers / D. Everett, H. Schecter. – Pocket, 2006. – 352 p.

293. Febres J. Adulthood Animal Abuse Among Men Arrested for Domestic Violence / J. Febres, H. Brasfield, R. C. Shorey, J. Elmquist, A. Ninnemann, Y. C. Schonbrun, J. R. Temple, P. R. Recupero, G. L. Stuart // Violence Against Women. – 2014. – № 20 (9). – P. 1059–1076.

294. Felthous A. R. Childhood Cruelty to Animals among Criminals and Noncriminals / A. R. Felthous, S. R. Kellert // *Human Relations*. – 1985. – № 38. – P. 1113–1129.

295. Felthous A. R. Childhood cruelty to animals and later aggression against people: a review / A. R. Felthous, S. R. Kellert // *American Journal of Psychiatry*. – 1987. – № 144. – P. 710–717.

296. Flynn C. P. Animal abuse in childhood and later support for interpersonal violence in families / C. P. Flynn // *Society and Animals*. – 1999. – № 7. – P. 161–172.

297. Global Tendencies of Employment in 2013: Recovery after the Second Decrease in the Number of Working Places [Electronic resource] // International Labor Organization. – Access mode: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_202326.pdf (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

298. Goodney Lea S. R. Delinquency and Animal Cruelty: Myths and Realities about Social Pathology / Suzanne R. Goodney Lea. – New York : LFB Scholarly Pub., 2007 – 142 p.

299. Guerrini A. Experimenting with Humans and Animals: From Galen to Animal Rights / Anita Guerrini. – Baltimore, Maryland: John Hopkins University Press, 2003. – 184 p.

300. Guymer E. C. The development of a screening questionnaire for childhood cruelty to animals / E. C. Guymer, D. Mellor, E. S. L. Luk, V. Pearse // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. – 2001. – № 42 (8). – P. 1057–1063.

301. Haddox V. G. Enuresis, firesetting and animal cruelty in male adolescent delinquents: a triad perspective of violent behavior / V. G. Haddox, D. E. Wax // *Journal of Psychiatry and Law*. – 1974. – № 2. – P. 245–271.

302. Haddox V. G. Sexual aberrance in male adolescents manifesting a behavioral triad considered predictive of extreme violence : some clinical observations / V. G. Haddox, D. E. Wax // *Journal of Forensic Sciences*. – 1974. – № 19. – P. 102–108.

303. Interpol operation against wildlife trafficking marks on World Environment Day [Electronic resource] // Interpol. Connecting Police for a Better World. – Access mode: <http://www.interpol.int/en/News-and-media/News/2015/N2015-076> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

304. Lewchanin S. Clinical assessment of juvenile animal cruelty / S. Lewchanin, E. Zimmerman. – Brunswick : Biddle Publishing, 2000. – 66 p.

305. Monahan J. Risk Assessment of Violence Among the Mentally Disordered: Generating Useful Knowledge / J. Monahan // International Journal of Law and Psychiatry. – 1988. – Vol. 11. – P. 249.

306. Norris J. Serial killers / J. Norris. – New York : Doubleday, 1988. – 249 p.

307. Odendaal J. S. J. Proposed Typology of Companion Animal Abuse / J. S. J. Odendaal, H. Vermeulen // Anthrozoos. – 1993. – № 6. – P. 248–257.

308. Pet Study: Pet Ownership as Economic Factor in Germany [Electronic resource] : <https://goo.gl/NQG1K9> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

309. Purchasing power 2015/2016. Europe [Electronic resource] // Gesellschaft für Konsumforschung. – Access mode: http://www.gfk-geomarketing.com/en/market_data/market_data_by_country/ukraine.html (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

310. Quinlisk J. A. Child abuse, domestic violence and animal abuse / J. A. Quinlisk. – West Lafayette : Purdue University Press, 1999. – 175 p.

311. Raupp C. D. Treasuring, trashing or terrorizing : adult outcomes of childhood socialization about companion animals / C. D. Raupp // Society and Animals. – 1999. – № 7. – P. 141–159.

312. Regulation (EC) No 998/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the animal health requirements applicable to the non-commercial movement of pet animals and amending Council Directive 92/65/EEC

[Electronic resource] // EuroLex. – Access mode: [http:// https://goo.gl/hFZLGo](http://https://goo.gl/hFZLGo) (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

313. Stray Animal Control Practices (Europe) [Electronic resource] // Food and Agricultural Organisation of the United Nations. – Access mode: goo.gl/iognXn.

314. Tapia F. Children who are cruel to animals / F. Tapia // Child Psychiatry and Human Development. – 1971. – № 2. – P. 70–77.

315. The 5 Worst Zoos in the World [Electronic resource] : The Dodo. – Access mode: <https://www.thedodo.com/the-5-worst-zoos-in-the-world--528392319.html> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

316. The Ukrainian Stray Dog Problem [Electronic resource] // Abel Keogh. – Access mode : <http://www.abelkeogh.com/blog/misc/the-ukrainian-stray-dog-problem> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

317. Tierregistrierung [Electronic resource] : TASSO. – Access mode: <http://www.tasso.net/Tierschutz/Registrierung> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

318. Tracking Animal Cruelty. FBI Collecting Data on Crimes Against Animals [Electronic resource] // The Federal Bureau of Investigation. – Access mode: <https://www.fbi.gov/news/stories/2016/february/tracking-animal-cruelty/tracking-animal-cruelty> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

319. Two years of assisting the Kharkov Municipality [Electronic resource] // Nature Watch. – Access mode : <http://naturewatch.org/campaign/stray-dog-welfare-Ukraine/kharkov-municipality> (date of treatment: 01.05.2016). – Heading from the screen.

320. Ukraine accused of culling stray dogs ahead of Euro 2012 [Electronic resource] : Telegraph. – Access mode: <http://goo.gl/V0w6zS> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.

321. Zilney L. A. Linking Animal Cruelty and Family Violence / L. A. Zilney. – Youngstown, New York : Cambria Press, 2007. – 204 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Київський еколого-культурний центр
Kiev ecological & cultural center

02218, Україна, Київ, вул. Райдужна, 31-48

т/ф: (044) 443-52-62; (073) 073-16-73, E-mail: kekz-office@ukr.net;
<http://www.ecoethics.ru>, рахунок 26006300839053 в ПАТ Державний ощадний банк
України м. Київ МФО 322669, ЗКПО 24363925

№ 11-9

10.09. 2016 р. _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Шуміло Ольги Олександрівни на тему
«Кримінологічна характеристика та запобігання
жорстокому поводженню з тваринами»

Теоретичні, методичні, практичні положення та висновки дисертаційного дослідження з проблем запобігання жорстокому поводженню з тваринами, розроблені аспіранткою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло О. О. були запроваджені до експертної, адвокаційної та просвітницької діяльності Благодійного фонду Дніпровського району м. Києва «Київський еколого-культурний центр».

На основі висновків автора у сфері проблем розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами було розроблено проект Закону України про внесення змін до ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ст. 299 Кримінального кодексу України з метою удосконалення діяльності органів охорони правопорядку та громадських і державних інспекторів охорони навколишнього середовища. Також окремі положення дисертації з питань запровадження в Україні системи контролю за чисельністю безпритульних тварин, протидії незаконному полюванню та безвідповідальному ставленню громадян до домашніх тварин, а також нелегальному імпорту екзотичних тварин знайшли відображення у кампаніях: «Зоозахист», «Боротьба з браконьєрством», «Ми – проти фуа-гра», «Боротьба з незаконним фотографуванням диких тварин та їх контрабандою», «Охорона вовків».

Директор,
Заслужений природоохоронець України

В. Є. Борейко

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Апеляційного суду

Харківської області

«15» вересня 2016 р.

АКТ

впровадження в діяльність Апеляційного суду Харківської області окремих положень, результатів і висновків дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло Ольги Олексіївни на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами» поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

Голова: суддя Апеляційного суду Харківської області,
кандидат юридичних наук
Котелевець А. В.

Члени комісії: суддя Апеляційного суду Харківської області,
Швецова Л. А.
суддя Апеляційного суду Харківської області,
Гуцал Л. В.

Комісія засвідчує, що Апеляційним судом Харківської області впроваджено у діяльність суду окремі положення результатів та рекомендації дисертаційного дослідження, підготовленого аспіранткою кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло Ольги Олексіївни на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами». Зокрема, результати наукового дослідження можуть бути використані для удосконалення діяльності судових органів з виявлення та усунення причин і умов, які сприяють поширенню та відтворенню жорстокого поводження з тваринами.

Голова

Члени комісії

А. В. Котелевець

Л. В. Гуцал

Л. А. Швецова

Додаток В

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024; телефон (057) 704-92-93, факс (057) 704-11-71,
 e-mail: kancel@nuau.edu.ua, код ЄДРПОУ 02071139

№ *127 ДЗ-1937*

«20» вересня 2016 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 асистента кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
 Шуміло Ольги Олексіївни на тему
 «Кримінологічна характеристика та запобігання
 жорсткому поводженню з тваринами»

Теоретичні й практичні положення та висновки дисертаційної роботи Шуміло О. О. знайшли відображення в межах програми «Теоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності та реформування Державної кримінально-виконавчої служби в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000958). Роль автора полягає у формуванні, на основі багатоаспектної кримінологічної характеристики жорсткого поводження з тваринами, науково обґрунтованих заходів, спрямованих на запобігання указаному злочину.

Під час дослідження проаналізовано основні кількісні та якісні показники вимірювання жорсткого поводження з тваринами в Україні, висвітлено криміногенно значущі риси особистості злочинця, який жорстоко поводить з тваринами, визначено комплекс причин і умов відтворення цього явища, а також запропоновано комплексну систему заходів запобігання жорсткому поводженню з тваринами в Україні на основі запозичення позитивного міжнародного та зарубіжного досвіду.

Розроблені теоретичні положення автора, обговорені на засіданнях кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, запроваджені у навчальний процес і знайшли відображення під час викладання навчальних дисциплін: «Кримінологія», «Запобігання злочинів», «Запобігання корупції у публічній сфері».

Проректор з наукової роботи,
 д. ю. н., проф.,
 академік НАПрН України

[Signature]
 А. П. Гетьман